ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Бүкіләлемдік радио күніне арналған
«ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ
САПАЛЫ ЖУРНАЛИСТИКА МАТРИЦАСЫ РЕТІНДЕ»
атты IV Халықаралық Журналистика және коммуникация Қысқы
мектебінің әдістемелік материалдар
ЖИНАҒЫ

«Тау-Тұран» Білім беру сауықтыру кешені
Қазақстан, Алматы облысы,
Іле-Алатау мемлекеттік ұлттық саябағы 9-11 ақпан

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

Редакциясын басқарған:
профессор ***Г.С. Сұлтанбаева***

Жауапты редактор:
аға оқытушы ***А.Б. Әлімжанова***

Цифрлық сауаттылық жаңа мүмкіндіктері сапалы журналистика матрицасы ретінде: IV Халықаралық Журналистика және коммуникация Қысқы мектебінің әдістемелік жинағы. 9-11 ақпан, 2017 ж. / жауапты ред. А.Б. Әлімжанова. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 158 б.

ISBN -78-601-04-2631-3

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

Сағатбек Медеубекұлы,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
журналистика факультетінің деканы

АЛМАТЫДАҒЫ ЦИФРЛЫ ҚАЛАШЫҚ

Ақылдың толысуы мен сананың жетілуі нәтижесінде Адам миының жаңа табыстары адамзат өмірін электронды технологияның жаңа жетістіктеріне алып келді. Жаңа жетістіктің шыңы- цифрлы өркениет. Осы үдерістен жаһанның бір де бір елі тыс қала алмайды. Егер оған өзі де атсалыспаса, өзгенің боданында қалатыны, басқаның шылауында кететіні сөзсіз. Тек жасампаздыққа ұмтылғандар ғана озық елдер қатарына қосылып, өзгелермен тең дәрежеде алға нық қадам баса алады. Алға нық қадам жасауды біздің еліміз де бастап кеткен. Оның дәлелін алыстан іздемей, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қазіргі өркениетті қадамдарын мысалға келтірсем де жеткілікті болар деймін.

1. Әл-Фарабиден Нұрсұлтан Назарбаевқа дейін

Бүгінде дүниежүзі жұртшылығы Төртінші өнеркәсіптік төңкерістің табалдырығын аттай бастағанына ерекше мән беріп, болашақтағы адамзат роліне жаңаша көзқараспен алға жылжи бастады. Осы жаңа көзқарастар мен ғылыми жаңалықтар тоғысы нәтижесінде әлем халықтары тілінде «ақылды ел» деген тіркес жиі айтылатын болды. Шындығында, бұл тіркес адамзат ойына күні бүгін ғана түскен жоқ, ондай ұғымның өмірге енуі әлемнің екінші ұстазы –Әбу Насыр әл-Фарабиден басталады. Ол осыдан мың жылдан астам бұрын «ізгі қала», «қайырымды қала» деген түсінікті ғылыми айналымға қосқан болатын. Содан бері бұл тіркес өз мәнін жоғалтпаған күйі бүгінгі өркениеттің жаңа бастамаларына дейін келіп, енді «ақылды қала», «ақылды халық», «ақылды қоғам», «ақылды әлем» деген ұғымдармен ұштасып отыр. Осыларға сабақтаса енді қазақстандықтардың ғана емес бүкіл әлемнің назарын аударған «Цифрлы Қазақстан» деген жаңа тіркес өмірге енді. Оны енгізген -ҚР Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев.

2.Электронды кампус

«Кампус» деген сөзді ағылшын тілінен аударсаң - «лагерь», ал латын тілінен аударсаң -«жазық», «алаң» деген мағыналарды береді. Қазіргі баламасы «оқу орнының аумағы» деген ұғымды иеленген. Біз осы соңғы ұғымды иеленген «кампус» туралы

айтпақпыз. Яғни, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қалашығы туралы сөз етеміз. Жәй қалашық емес, электронды қалашық жөнінде, әрине. «Электронды қалашық» дегенді мәліметтерді дамыған ғаламторлық ағын арқылы жеткізудің ақпараттық-қатысымдық орталығы деп те түсінуге болады, сондай-ақ ақпараттық технология ресурстары және ақпараттық технологияның ішкі құрылымдық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін жалпыға ортақ бір нүкте арқылы қызмет көрсету түрлерін пайдалану кешені деп те қабылдауға болады. Университетімізде бұған дейін қолданылып келген бір арнаға тоғысатын компьютерлік желілерді, сондай-ақ «жасыл технология» бойынша құрылған компьютерлік сыныптарды ақпараттық технологияның ең озық үлгілерімен жетілдіру арқылы Электронды кампустың мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыру қолға алынған. Электронды кампустың көпатқарымды моделін қолдану және дамыту - айналып келгенде студенттердің заманауи талаптарға сай виртуальды кеңістікте білім алуы мен тәрбиеленуіне, қызметкерлердің еселі еңбек етуіне, сонымен бірге оқыту мен ғылыми зерттеу ісімен айналысатын барлық тұтынушыларға сапалы ақпараттық қызмет көрсету мәдениетін қалыптастыруға орасан ықпал ететіні сөзсіз. Мұның өзі түптеп келгенде бүгінгі күннің талаптарына толық жауап беретін білікті де құзыретті мамандар даярлап шығарудың өркениетті іргетасы саналады. Әлектронды кампусын сонау 1963 жылы Физика-математика факультеті жанынан Есптеу машиналары зертханасын аша бастағаннан қолға алған университет Есептеу Орталығы, одан кейін Компьютерлік орталық деңгейіне көтерілген бұл құрылымды заманауи талаптарға жауап беру мақсатында осыдан бірнеше жыл бұрын Ақпараттық технологиялар және инновациялық даму институты деп ірілендірген. Осы Институт шын мәнінде қазіргі өркениеттік таным мен талғамға сай ерен істерді жүзеге асырып келеді. Соның бір дәлелі - біз сөз етіп отырған «E-campus», яғни «Электронды кампус» жобасының жүзеге асуы. Бұл - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Президентіміз нұсқап отырған «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын орындауға толық әзір екендігін дәлелдейді. Нақты бірнеше мысал келтіре кетейік.

3. Жағдаяттық басқару орталығы

Осыдан екі жыл бұрын Сингапур мемлекеті «Ақылды халық» деген бағдарлама қабылдағанда электронды технологияның ең озық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, халықтың қауіпсіздігі мен тыныш та ыңғайлы өмір сүруін қамтамасыз етуді қолға алған болатын. «Виртуал Сингапур» жобасын іске қосқанда әр жерге орнатылған бейнекамералар көмегімен қаланың кез келген тұрғыны онлайын карта арқылы қай жерде не бар екенін көріп отыру мүмкіндігіне ие болған.

Бұл үрдіс университетімізде де осыдан бірнеше жыл бұрын басталған еді. Орнатылған бейнекамералар арқылы дәрісханадағы оқу үдерісінің барысын немесе дәліздердегі адамдардың жүріп- тұру әдебі мен мәдениетін, ортаның тыныштығы мен тазалығын көріп отырасыз. Сондай-ақ, студент оқу ғимаратына арнайы IT-картасымен турникет арқылы өтеді. Оның қай сағатта, қай минутта өткені карта арқылы ғана емес, бейнекамера арқылы да жазылып отырады. Егер ол студентке мұғалім «Универ» жүйесіндегі тізімде «келген жоқ» деген белгі қоймаса, бәрібір, турникетпен тікелей жалғасқан Жағдаяттық басқару орталығы оның келмегенін жадына сақтап қояды. Осы Жағдаяттық басқару орталығындағы мәліметтер бойынша 38 сағат сабаққа себепсіз қатыспаған студентке оқудан шығарылатыны жөнінде құлақтандыру келеді. Сондықтан да студент сабақтан қалмауға тырысады, мұғалім келмеген студентке «келді» деген белгі қомайды. Сөйтіп, бұл технология студенттердің сабаққа үзіксіз қатысуына да, тұрақты да тиянақты білім алуына да зор ықпал етеді. Бұл ғана емес студентке қатысты барлық дерек пен мағлұмат осы Жағдаяттық басқару орталығындағы цифрлы технология бойынша жасалған жүйелерде сақталады. Кез-келген ата-ана баласының қалай білім алып, қандай тәрбие-тағылым жинап жатқанын білгісі келсе, осы Жағдаяттық басқару орталығынан қолмақол алуына мүмкіндігі бар. Мұндағы кіре берісте тұрған сенсорлы үстөлге келіп қажетті ноқатты басса болды. Мысалы, ҚазҰУ- дің Журналистика факультетінде оқитын «Бәленше Түгеншеев» керек болса, алдымен «университет», одан соң «факультет», одан соң «кафедра», одан кейін «курс», одан соң «топ» түймесін басса болды, тіпті, тек фамилиясын толық жазса жеткілікті, әлгі студент не магистрант туралы барша мәлімет әп-сәтте көз алдыңызға көлденеңдеп шыға

келеді. Ол қай Студенттер үйінде, оның қай қабатында, қай бөлмесінде және қанша адаммен әрі кімдермен тұрып жатқаны да осы үстөлден бірден біліп алады. Сенсорлы үстөл «Интерактивті бағдарламалық-ақпараттық кешен» деп аталады. Мұның бетіне ҚазҰУ қалашығының картасы қойылған. Қалашықтың осы картада бар кез келген нүктесінде қандай- да бір жағдай бола қалса, ол сол сәтте карта бетінен бірден дөңгелек қоршаумен көрсетіледі. Сол нүктеде нақты не болып жатқанын білгіңіз келсе, қабырғадағы үлкен экранды қосасыз.

Жағдаяттық басқару орталығы біздің университеттің цифрлық жүйе бойынша жұмыс істеу үдерісін жоғары сатыға көтерді. Қалашықтағы барлық ғимарат, барлық оқу залы мен аудитория, бүкіл қалашықтағы барлық нысандар осы орталықтың электронды бақылауында. Егер қалашықтың бір жерінде қоқыс жатса, болмаса оқыс жағдай болып жатса, немесе дәрісханада емтихан ережесі бұзылып жатса, Жағдаяттық орталық сол сәтте тиісті жерге хабарлап, қажетті шара қолдануға шақырады. Бұл тұрғыдан келгенде біздің ҚазҰУ қалашығы Сингапурдың жетістігін қайталап тұр

4.«Kirtas Kabis III» - ғажап машина...

Біздің қалашықты цифрлы қалашық деп атауға негіз болатын тағы бір жетістігіміз бар. Ол - Орта Азияда теңдесі жоқ әл-Фараби Ғылыми кітапханасындағы «Kirtas Kabis III» деп аталатын цифрлы электрондық машина. 2009 жылы алғаш Америкада шығарылған. «Бұл неғылған мәшине?» дейсіз ғой. Бұл – «Bookscan Editor» бағдарламасы бойынша 177 тілді анық тани алады, сол тілдердегі мәтіндерді пішіндейді, көшіріп алады, түзейді және минутына 30-35 бет, ал сағатына 3000 бет көбейтеді. Қолыңыздағы жалғыз дана кітаптың, өте сирек кездесетін қолжазбаның, құжаттың, суреттің, фотоның электронды нұсқасын әп-сәтте жасайды да JPEG, TIFF, PDF форматтарына көшіріп, өзіңізге керекті пішімге сақтап береді. Бұл электронды көшірме нұсқаны CD дискіге де ауыстырады және қажетті сайттарға да бірден жібере алады. Әл-Фараби Ғылыми кітапханасында тағы бір цифрлы мәшине бар. Ол - цифрлы сканер. Бұл да «Kirtas Kabis III» машинасының кейбір қызметін сапалы атқара алады.

5.«bizhub» маркалы аппараттар - ақылды...

Цифрлы машиналардың тағы бір түрлері біздің «Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында жұмыс істеп тұр. Ол - Konika Minolta компаниясының «bizhub» маркалы көбейткіш аппараттары. Бұл аппараттар ең алдымен энергия қуатын үнемдегіштігімен ерекшеленеді. Автоматты түрде электр күшін белгілі бір уақытқа азайтады және қажетті мерзімге тоқтата алады. Сөйтіп, адамның көмегінсіз-ақ өз қуатын өзі үнемдейді. Бағдарланған уақытта қайтадан автоматты түрде іске қосылады. Бұл үдеріс ENERGY STAR бағдарламасы бойынша жүзеге асады. Келесі ерекшеліктері мынадай: – қағаз пішімін түпнұсқаның көлеміне сәйкес өзі автоматты түрде таңдап алады; -көбейту мерзімі мен өлшеміне қарай берілген уақытта өзі автоматты түрде кідіреді, тоқтайды; -парақтың екі бетін де бірден көшіре алады; -кітапшалар мен дәптер, қатірелердің беттерін автоматты түрде бөліп береді; -біртүсті немесе түрлітүсті түпнұсқаларды көшіре береді; -қалыпқа сай емес немесе халықаралық немесе мемлекеттік стандарттарға сай келмейтін пішімдегі түпнұсқаларды автоматты түрде бірден таниды да керекті тапсырманы талап етеді; -түпнұсқалық кескінді сканерлеп алады да оны басқа қағазға түсіріп береді; -30-ға жуық тапсырманы жүктеп алады да керек кезде солардың қажеттісін жүзеге асыра алады; -түпнұсқаның көшірмесін үлкейте алады және оны бірнеше бетке бөлшектеп береді. Бұл аппараттардың басқа да атқаратын қызметтері жетерлік. Ең бастысы - бұлар экологиялық талаптарға сай жасалған - шаңдатпайды, иіс шығармайды, қоқыс болмайды, дыбысы білінбейді, тап-таза ортада ғана берілген бағдарламаларға сай жұмыс істейді. Осы апараттар түпнұсқаны көлемі мен пішіміне қарай минутына түрлітүстісін 100 -150, ал біртүстісін 200-300 данаға дейін шығарады. Тағы бір артықшылығы- сіз қалаған дананы ғана, айталық, біреу керек болса, біреуін, мыңы керек болса, мыңын шығарады. Және түпнұсқаны жадына сақтап алып, керек кезде тағы да шығарып бере алады. Бұл қазіргі нарық кезінде өте тиімді. Мысалы, белгілі бір оқу құралының алдымен аз ғана данасы шығарылады да студенттерге пайдалануға беріледі. Егер сұраныс болып жатса, қажетті таралымы тағы шығарылады, сұраныс болмаса сақталып тұра береді.

6.«Кереметте » - кереметтер тоғысқан...

ҚазҰУ қалашығын «цифрлы қалашық» деп атауға негіз болатын өзге де жетістіктерді айтпай кетуге болмас. Қалашығымыздағы «Керемет» Студенттерге қызмет көрсету орталығында цифрлы технология пайдаланылады. Айталық, студентке бір анықтама керек болса, ол алтын уақытын кетіріп, қаланың өзге жерінен іздемейді, өзі оқып жүрген қалашықтағы «Кереметке» келеді. Келеді де куәлігін көрсетеді. Кәдімгі қаладағы Халыққа қызмет көрсету оралықтарындағыдай, бір ғана терминалдан а)оқып жүргендігі жөнінде, ә) мекен-жайы туралы, б) отбасылық жағдайына қатысты, в) үйінің бар-жоғы хақында және өзге де қажетті құжаттарын шығарып алады. Оқу үдерісіне қатысты кейбір мағлұмат қажет бола қалса, студент осы «Кереметтегі» басқа залға келеді де жеке тұрған терминалдағы өзінің оқып жүрген факультеті жазылған түймені басады. Терминал қолына реттік сан жазылған қағаз шығарып береді. Осы сан бойынша факультеттің компьтерде отырған маманы алдындағы аппараттағы түймені басады. Әлгі реттік саны керегеде ілулі тұрған электронды тақтадан көрінеді. Болмаса оператор радио арқылы санды айтып хабарлайды. Студент маманға барып өз мәселесін айтады. Маман студенттің аты-жөнін жазады да оның оқу үлгеріміне қатысты, сабаққа қатысуына тиесілі, емтихан нәтижесіне байланысты т.с.с. басқа да мәселелерге орай компьютерден көрінген ең соңғы мәліметтерге сүйене отырып белгілі қорытындыға келеді, тиісті құзыретті орынға хабарлайды. Олар мәселені жедел қарап, шешім қабылдайды. Тіпті, осы «Кереметтегі» супермаркетте сауда-саттықтың IT-карта арқылы жасалатындығы да - цифрлы технологияның жемісі. Осындағы медициналық-диагностикалық орталықта қолданылатын цифрлы аппараттар да ҚазҰУ қалашығының сандық жүйемен қызмет көрсететіндігін айғақтайтыны рас. Мұндағы көру, есту органдарын тексеретін қондырғылар мен құрылғылар, құлақты, мұрынды, тамақты көретін аппараттар, ішкі ағзаларды көрсететін электронды жабдықтар мен саймандар, жүректің қағысын қалт жібермей дәл анықтайтын компьютерлік жүйелер бәрі де цифрлы технология көмегімен адамдардың денсаулығына қалтқысыз қызмет етуге арналған.

7.«Al-Farabi university – smart city» жобасы

Осындай цифрлы аппараттар мен электрондық жүйелермен жұмыс істеуге көшкен әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қалашығын «цифрлы қалашық» деп атауға әбден болады. Бұл үдеріс осыдан бірнеше жыл бұрын басталған. Ректорымыз Ғалымқайыр Мұтанұлының бастамасымен әл-Фарабидің «ізгілікті қала» идеясын заманауи сұраныстармен ұштастыра отырып ақылды да ізгілікті және парасатты университет деңгейіне көтеру мақсатында «Al-Farabi university – smart city» Жобасы қолға алынған болатын. Бұл жобаның түпкі мақсаты - білімді де білікті, парасатты да қайырымды мамандарды даярлау және тәрбиелеу арқылы интеллектуалды ұлтты қалыптастыруға ықпал ету. Соның нәтижесінде мемлекетімізді заманауи электронды технологияның ең жетілген үлгілерін меңгерген озық елдердің қатарына қосуға алғышарттар жасау. Түптеп келгенде «Al-Farabi university – smart city» Жобасының ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын жүзеге асыруға қажетті басты алғышарттардың бірі екені сөзсіз.

Сұлтанбаева Г.С.,
саяси ғылымдарының докторы, профессор

МЕДИАЛЫҚ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІ

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың №1 құзыреттілігі. Демократия үшін медиа мен ақпараттың мағынасын түсіну.

Бұл құзіреттілікке медиалық және ақпараттық сауаттылық білім берудің келесі модульдері сәйкес келеді:

1-модуль. Азаматтық ұстаным, пікір білдіру және ақпарат еркіндігі; ақпаратқа қолжетімділік, демократиялық дискурс және өмір бойғы оқыту;

2-модуль. Жаңалықтарды, медиа және ақпаратты құру этикасын түсіну;

9-модуль. Коммуникация, медиалық және ақпараттық сауаттылық және білім беру – соңғы модуль.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың оқытушысы медиа және өзге де ақпараттық қызметтермен таныса бастайды.

Бұл құзіреттілікті меңгеру нәтижесінде оқытушы:

- халыққа қызмет көрсету функцияларын идентификациялап, сипаттап, бағалай алады;
- пікір білдіру еркіндігі, ақпаратқа қолжетімділік және негізгі құқықтар сияқты негізгі түсініктерді түсінгенін көрсету;
- медиалық және ақпараттық сауаттылықтың байланысын, азаматтық ұсанымын және демократияны түсіндіріп, сипаттау;
- медианың плюрализмін түсіндіру;
- редакциялық тәуелсіздіктің түсінігін беру;
- журналистиканы ақпаратты тексеру бағыты ретінде қарастыру;
- медиа және ақпарат саласында этикалық нормаларды сипаттау.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың №2 құзыреттілігі. Медиа контентті және оны қолдану нұсқаларын көтеру.

Бұл құзыреттілікке медиалық және ақпараттық сауаттылық білім беру бағдарламасының келесі модульдері сәйкес келеді:

2-модуль. Жаңалықтар, медиа және ақпараттың этикасын түсіну;

3-модуль. Медиа және ақпарат құралдарындағы шараларды беру;

4-модуль. Медиа және ақпараттағы тіл;

10-модуль. Аудитория;

5-модуль. Жарнама.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың оқытушысы жеке және кәсіптік өмірде, азаматтар мен медиа контенттің арасындағы қатынастар барысында және медианы түрлі мақсаттарды қолдануда оны қолданудың түрлі әдістерін біліп, түсінуін көрсете алады.

Бұл құзыреттілікті меңгеру нәтижесінде оқытушы:

- медиа мәтіндерді талдап, олардың арасындабайланыс орнату;
- медиадағы стереотиптерді талдау үшін қабылданған тәсілдерді (мысалы, визуалды медиада қолданылатын тәсілдерді анықтау) қолдану;

- халықаралық стандарттар мен тәртіп нормаларына сай емес жарнама тәсілдерін анықтау, талдау және сынау;
- медиа мәтіндер мен ақпараттағы оқиғаларды дұрыс және бұрыс беру, мүлде бермеу жағдайларын зерттеу;
- мемлекеттік телерадиокомпаниялардың ерекшеліктері мен мағынасын сипаттап, түсіну.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың №3 құзырет-тілігі.Ақпаратқа сапалы және жылдам қолжетімділік.

Бұл құзіреттілікке Медиалық және ақпараттық сауаттылық оқу бағдарламасының келесі модульдері сәйкес келеді:

1-модуль. Азаматтық позиция, пікір білдіру және ақпарат еркіндігі; ақпаратқа қолжетімділік, демократиялық дискурс және өмір бойғы оқыту;

7-модуль. Интернеттің мүмкіндіктері мен қауіптері;

8-модуль. Ақпараттық сауаттылық пен кітапханалармен қолдану дағдылары.

Медиалық және ақпараттық сауаттылық оқытушысы белгілі бір тапсырманың орындалуы үшін керек ақпараттың типін анықтап, ақпаратты сапалы және тез арада ала алады.

Бұл құзыреттілік меңгері нәтижесінде оқытушы:

- керек ақпаратқа қол жеткізудің сапалы және жылдам әдістерін таңдау;
- қызықтыратын ақпаратқа қол жеткізу үшін кілтті сөздер мен терминдерді анықтау;
- потенциалды ақпарат көздерінің түрлі типтері мен форматтарын анықтау;
- қабылданған ақпаратты есепке алып, шешім қабылдау критерийлерін сипаттау.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың №4 құзырет-тілігі.Ақпарат пен ақпарат көздерін сыни тұрғыдан бағалау

Бұл құзіреттілікке Медиалық және ақпараттық сауаттылық оқу бағдарламасының келесі модульдері сәйкес келеді:

3-модуль. Медиа мен ақпараттағы оқиғаларды қарастыру;

5-модуль. Жарнама

7-модуль. Интернеттің мүмкіндіктері мен қауіптері.

8-модуль. Ақпараттық сауаттылық пен кітапханалармен қолдану дағдылары.

9-модуль. Коммуникация, медиалық және ақпараттық сауаттылық және білім беру – соңғы модуль.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың оқытушысы ақпарат пен оның көздерін сыни тұрғыдан бағалап, өңделген ақпаратты мәселелерді шешу мен идеяларды талдауға қолдана алады.

Бұл құзыреттілікті меңгеру нәтижесінде оқытушы:

- ақпарат көзінің сенімділік, шындық, нақтылығын бағалау үшін әр түрлі көздерден алынған ақпаратты зерттеп, салыстыра білу;
- ақпарат көздерін (веб-сайт, деректі материалдар, жарнама, жаңалықтық бағдарламалар) бағалау үшін түрлі критерийлерді (түсініктілік, нақтылық, бейтараптылық, фактілерге сүйену) қолдану;
- алдау және манипуляцияны анықтау;
- ақпарат құрудағы мәдени, әлеуметтік және өзге де контекстілерді анықтау, олардың ақпараттық түсіндірілуінің ықпалын түсіну;
- медиамен байланысты технологиялар ауқымын түсініп, идеялардың байланысын талдау;
- қосымша ақпарат, қақтығыс және ақпараттың өзге де сипаттамаларын анықтау үшін жаңа білімді өткенмен салыстыру;
- ақпараттың сенімділігі мен жасалған қорытындылардың қисындылығына күмән келтіріп, нақты дәлдігін құру;
- медиа мәтіндерді түсіндіру (қорытынды жасау, қаралған материалдарды талдау, визуалды медиадағы бейнеге жүгіну, т.б.) үшін әдістердің кең ауқымын қолдану.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың №5 құзыреттілігі.

Жаңа және дәстүрлі медиа форматтарды қолдану.

Бұл құзіреттілікке Медиалық және ақпараттық сауаттылық оқу бағдарламасының келесі модульдері сәйкес келеді:

6-модуль. Жаңа және дәстүрлі медиа;

7-модуль. Интернеттің мүмкіндіктері мен қауіптері;

3-модульдің 5-блогы. Санды монтаж және компьютерлік ретуштау;

4-модульдің 4-блогы. Басты идеяны беру үшін түрлі пландарды қолданып, түрлі бұрыштардан түсірілім жүргізу.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың оқытушысы сандық технология, коммуникация құралдары мен ақпаратты жинау және шешім қабылдау желілерінің қолдану нұсқаларымен танысады.

Бұл құзыреттілік нәтижесінде оқытушы:

- сандық технологиялар, коммуникация құралдары мен желілері негіздерін тану;
- идеяларды білдіру үшін медианың түрлерін (мерзімді басылымдар, сандық басылымдар, т.б.) қолдана отырып, медиа мәтіндердің кең ауқымын қолдану;
- қарапайым ақпарат іздерстіруді онлайн режимде жүргізу;
- жастардың интернетті қай мақсатпен қолдануын түсіну.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың №6 құзыреттілігі.

Медиа контенттің әлеуметтік-мәдени контексін анықтау.

Бұл құзіреттілікке Медиалық және ақпараттық сауаттылық оқу бағдарламасының келесі модульдері сәйкес келеді:

1-модуль. Азаматтық ұстаным, пікір білдіру және ақпарат еркіндігі; ақпаратқа қолжетімділік, демократиялық дискурс және өмір бойғы оқыту;

2-модуль. Жаңалықтарды, медиа және ақпаратты құру этикасын түсіну;

3-модуль. Медиа және ақпарат құралдарындағы шараларды беру;

11-модуль. Ғаламдық контектегі медиа.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың оқытушысы белгілі бір әлеуметтік және мәдени контексте медиа контент құру процессін біліп, түсінгенін көрсете алады.

Бұл құзыреттілік нәтижесінде оқытушы:

- нақты мақсат пен нәтижеге жету үшін медианың белгілі бір жанрына сәйкес стандарттармен манипуляцияны талдап, түсіндіру;

- ақпаратты түрлі позиция мен көзқараста берілген мәтіндерден медиа мәтіндерді құру;
- медиа және өзге де ақпараттық қызметтерді мәдениетаралық диалог ретінде көрсету;
- жергілікті медиа мен негізгі идеялар ролі контентін сыни тұрғыдан бағалау қабілетін көрсету;
- визуальді медианың мағынасы мен оны құрайтын ақпаратқа монтаждың әсерін түсіну;

Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың №7 құзыреттілігі.Медиалық және ақпараттық сауаттылықтың оқушылар арасында жарнамалау және қажетті өзгерістерді басқару.

Бұл құзіреттілікке Медиалық және ақпараттық сауаттылық оқу бағдарламасының келесі модульдері сәйкес келеді:

1-модуль. Азаматтық ұстаным, пікір білдіру және ақпарат еркіндігі; ақпаратқа қолжетімділік, демократиялық дискурс және өмір бойғы оқыту;

9-модуль. Коммуникация, медиалық және ақпараттық сауаттылық және білім беру – соңғы модуль; және өзге де модульдер.

Медиалық және ақпараттық сауаттылық оқытушысы медиалық және ақпараттық сауаттылыққа үйренген кезде қабылдаған білім мен дағдыларын бағдарламаны оқушылар арасында жарнамалау үшін қолдана алады.

Бұл құзыреттілікті меңгеру нәтижесінде оқытушы:

- оқушылардың медиа мен өмірде болып жатқан оқиғалар жайлы хабарламаларды өзгертіп қолдануларын түсіну;
- оқушылардың медиалық және ақпараттық сауаттылық саласында тәжірибелік тапсырмалардың кең көлемін түсініп, қолдану;
- оқушыларға қажет ақпаратқа қол жеткізу үшін керек болатын құралдарды таңдау (ақпараттық-іздеу жүйелері) кезінде көмектесу;
- оқушыларға ақпарат пен оның көздерін сыни тұрғыда бағалауға көмектесу;
- сапалы вербальді және вербальді емес коммуникацияны медиалық әдістерін білу, оқушыларды белсенді іздеуге, ұжымдық жұмысқа және еркін, ашық коммуникацияға ынталандыру;

- оқушының бойындағы сыни оқу, көру және тыңдау білімі мен дағдыларын дамыту мақсатында формальді және формальді емес бағалау стратегиясын түсіну, қолдану;
- оқушының білім беру ортасына белсенді түрде енуі үшін медиалық және ақпараттық сауаттылықтың ресурстарын қолдану;
- мектептік және мектептен тыс білім берудің арасында берік байланыс орнату мақсатында медианың ескі және жаңа технологияларын қолдану;
- медианы ИКТ сыныптарында қолдану;
- медиалық және ақпараттық сауаттылықты білім беруді кеңейту құралы ретінде қолдану;
- медиалық және ақпараттық сауаттылықты оқу барысында алынған білім мен дағдыларды оқушылардың бойында медиалық және кітапханалық мәліметтерді зерттеу және оқыту құралдары ретінде қолдану;
- медиалық және ақпараттық сауаттылықты оқу барысында алынған білім мен дағдыларды медиа мен ақпаратты бағалау және медиалық және ақпараттық сауаттылыққа байланысты этикалық сұрақтарды түсіну үшін қолдану.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықты оқыту және оқу педагогикалық тәсілдері; қозғалыстағы оқыту бағдарламасы.

Медиалық және ақпараттық қауіпсіздік сауаттылық оқыту бағдарламасының барлық модульдерінде қолданылатын стратегиялар негізінде келесі педагогикалық әдіс-тәсілдер жатыр.

І. «Тақырыптық іздеу» әдісі.

Белгілі бір тақырып бойынша ақпарат іздеу негізінде оқыту – бұл оқытудағы жаңа, студенттердің назарын аударатын тәсіл, тақырыптары заманауи қоғамдағы медиалық және ақпараттық сауаттылықпен байланысты. Бұл тәсіл мәселелерді шешу мен шешім қабылдауды, оқушылардың жаңа білім мен дағдыларды үйренуді қамтиды. Бұл тәсіл медиалық және ақпараттық сауаттылықты оқытуда қолданады, себебі оқушыларға мәселені тереңінен қарастыруға мүмкіндік береді.

Медиалық және ақпараттық сауаттылықты оқыту барысында бұл әдісті қолдану мысалдарына мыналар жатады: медианы

талдау негізінде гендерлі және нәсілдік сұрақтарды меңгеру; жеке өмірдің қолсұғылмайтылығын меңгеру; этнографиялық зерттеулер нәтижесінде кибер-буллингті меңгеру.

II. Мәселелі-бағдарлы оқыту

Мәселелі-бағдарлы оқыту – бұл бір мезгілде пәнаралық білімдер мен дағдыларды, сыни тұрғыдан ойлау мен мәселелерді шешудегі оқыту бағдарламасы мен оқудың жобалау жүйесі. Бұл оқыту әдісі Онтариодағы (Канада) Мак Мастер атындағы медициналық университетте жобаланған. Бұл кооперативтік оқытудың құрылымдық формасы жеке және ұжымдық білімнің деңгейін жоғарылату үшін әзірленген. Оқушылар өздері оқудың мақсатын анықтайды, ақпаратты сұрау және іздеу әдістерін тұжырымдайды және шыққан нәтижелерді талдайды.

Медиалық және ақпараттық сауаттылыққа қатысты мәселелі-бағдарлы оқутыдың мысалы: белгілі бір аудиторияға арналған әлеуметтік жарнаманың сапалы кампаниясын жобалау.

III. Ғылыми зерттеу.

Ғылыми зерттеу оқытушылар табиғат әлемді зертейтін түрлі процедураларды қамтидыжәне алынған мәліметтер негізінде өздерінің түсіндірмелерін ұсынады. Зерттеу процесі көбіне іс-әрекеттердің жеңілдетілген «зерттеушінің циклі» аталатын жиынтығында білдіріледі. Ол бақылаулар жүргізу; белгілі фактілерді анықтау; тәжірибе нәтижесінде алынған мәліметтерді талдау; жинау, талдау және мәліметтерді түсіндіру үшін құралдарды қолдану; түсіндірмелерді жобалау; нәтижелерді хабарлауды көздейді. Бұл әдісті де медиалық және ақпараттық сауаттылықты оқытуға бейімдеуге болар еді.

Ғылыми зерттеу әдісін қоланудың мысалы ретінде медиадағы қатыгездіктің көрінісін оқу мен онлайн қауымдастықтардың рөлін меңгеру қарастырылады.

IY. Нақты жағдайды талдау (кейс-стади)

Нақты жағдайды талдау әдісі бір оқиға немесе жағдайды тереңінен талдауды қарастырады. Ол студенттер теориялық білімді нақты жағдайларға қолдануды түсіну үшін өмірде болған оқиғаларды талдау Гарвардтың бизнес мектебінде танымал. Бұл әдісті медиалық және ақпараттық сауаттылықты оқыту кезеңінде

қолдануға болады, себебі оқушылар күн сайын медиа мен өзге де ақпарат көздерінен түрлі хабарламалар қабылдайды. Ол оқиғаларды талдауға, мәліметтерді жинауға, ақпаратты талдауға және нәтижелер жайлы хабарламаларды дайындауға жүйелі тәсіл қолдануды ұсынады. Оқушылар неліктен басқаша емес, дәл осылай болғанын түсіне алады. Сонымен қатар кейс-стади гипотезалардың жобалануы мен тексерілуінде қолданылады.

Мысалы, оқушылар кейс-стади стратегияларын табысты фильмнің премьерасымен, бестселлер кітаптың немесе өзге де танымал медиа өнімнің шығуына байланысты маркетингтік кампанияларды өткізе алады.

Y. Кооперативтік оқыту

Кооперативтік оқыту – бұл оқушылардың ортақ мақсатқа жету үшін бірлесе жұмыс жасайтын оқыту әдісі. Кооперативті оқыту қарапайым жұппен жұмыс істеуден түрлі жобаларды жүзеге асыратын күрделі режимдерге дейін өзгере алады. Оқытудың бұл формалары концептуалды түсінуді және жоғары деңгейдегі ойлауды түсіну сияқты мақсаттарға жетуге бағытталған. Сонымен қатар олар сыныптағы оқу процесін басқаруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс медиамен жұмыс жасау мәдениетін оқыту мен оқуға сәйкес келеді, себебі идеялармен алмасып, бір-бірінен білім алуға мүмкіндік беруді ұсынады.

Вики кеңістігінде бірлесіп жұмыс жасау ұжымдық оқытуға мысал бола алады.

YI. Мәтінді талдау.

Оқушы түрлі медиалық жанрлардың кодтары мен символдарын сәйкестендіру арқылы мәтінді талдауды үйренеді. Осындай семиотикалық талдау негізгі концепцияларды тереңінен қабылдауды қамтамасыз етуге бағытталған. Осылайша оқушылар тілдік кодтар мен шартты белгілерді қалай қолдануды меңгереді. Оқушыларды кез келген медиа мәтіннің «техникалық», «символдық» және «әңгімелейтін» (сюжеттік) кодтарын үйретеді. Бұны мүмкін жерлерде мәтіндік талдаудың бұл типін мазмұнды контекстте қолдану керек.

Мысалы: оқушыларды медиа мәтіннің қызықтырған бөлігін таңдауды сұрау керек. Бұл соңғы оқиғалар жайлы репортаж, YouTube-тағы видео немесе онлайн-жаңалықтардағы бейнеклип болуы мүмкін. Оқушыларды топтарға бөліп, контектінің

мақсаты, авторы, теъникалық/мәтіндік ерекшеліутерін аудиторияны талдау барысында басқаруға болады.

YII. Мәтінмәндік (контекстілік) талдау

Оқушыларға негізгі контекстілік талдауды теориялық әдістерді қолданып, қалай өткізуді көрсетеді.

Контекстілік талдауды педагогикалық тәсіл сияқты Аустралияда қабылданған фильмдердің классификация жүйесін, медиаға телевизяилық бейне ойындар немесе жекеменшіктік құқықтық әсер етуді меңгеруді мысал ретінде қолдануға болады.

YIII. Трансляциялар.

Бұл педагогикалық тәсіл түрлі формаларды қабылдап, түрлі медиалық салаларда қолданыла алады. Оқушылар университетте болған оқиға жайлы жазған газет мақаласын алып, оны жаңалықтық радио-репортажға айналдыра алады. Тағы бір нұсқа: балалар фильмінен кішкентай үзінді көргеннен кейін, топтарда жұмыс істей отырып, көрген оқиғаға байланысты раскадровкасын түсірілім бұрышын, монтаждық ауысымдарды анықтап, сценарий жазу.

Қосымша мысалдар келтірсек: оқушылар ертегі негізінде фильм сценарийін дайындай алады немес адам өмірі туралы визуалды материалдарды жинақтап, соның негізінде сол адам туралы қысқаша деректі фильмнің түсірілім жоспарын жасау.

IX. Имитация (еліктеу).

Имитацияны жиі фильм өндіру және медиа оқыту бағдарламаларындағы блоктардағы стратегия ретінде қолданады. Оқытушылар медианы меңгерудің қалай болатынын оқушыларға көрсету үшін имитацияны қолданады. Басқаша айтқанда, оқытушы сыныптағы мұғалім функциясын атқарады, ал оқушылар тәртіпті оқушы кейпінде болады. Бұл стратегия оқушылар арасында педагогикалық процесс ретінде қарастырылады.

Мысал ретінде жастарға, радиожурналистерге немесе интернет басылымдардың журналистеріне арналған телевизиялық бағдарламалар бойынша жұмыс жасағанда оқушылар отбасы мүшелерін ойнаған жағдайларды келтіруге болады.

X. Ақпараттық және медиа өнім құру.

Бұл әдіс XXI ғасырда білім алу барысында маңызды орын алатын тәжірибелік оқытуды қарастырады. Оқушыларды пәндерді тереңірек меңгеру үшін күрделі деңгейде ынталандыру керек. Медиалық және ақпараттық контентті өндіру оқушылар мен студенттер үшін тәжірибелік тапсырмалар орындай отырып, оқуға көңіл бөлуге мүмкіндік береді. Медиа мәтіндерді (мысалы, аудио-, видео-, және басылым мәтіндері) құру барысында оқушылар өз идеялары мен көзқарастарын айта отырып, өнер мен өзін-өзі білдіру процесін меңгере алады.

Мысал ретінде оқушылардың кез келген өзекті мәселеге байланысты бірминуттық репортаж жасау үшін iMovie немес Moviemaker (немесе өзге де тегін бағдарламалар) сияқты бағдарламаларды қолданатын жағдайларды қарастыруға болады.

Медиа-ақпараттық сауаттылық бойынша таңдаулы материалдар.

1. Медиа білім беру: оқытушылар, оқушылар, ата-аналар және кәсібилер үшін материалдар жинағы (Media Education: A Kit for Teachers, Students, Parents and Professionals).

Жинақ ЮНЕСКО-мен араб, ағылшын және француз тілінде шығарылған. Жұмыстардың бір бөлігі Еуропалық Комиссияның қолдауымен ЮНЕСКО-ның бастамасымен MENTOR бағдарламасы аясында орындалды. Бұл – Медиалық және ақпараттыө сауаттылық саласындағы кешенді құралдарды жобалаудағы бірінші әрекет. Бұл оқытушалырға арналған медиалық және ақпараттық сауаттылық оқыту бағдарламасы оқытушыларды оқыту міндеттеріне сәйкес құралдарды толықтырады және жақсартады.

Жинақ келесі сұрақтарға жауап беруге бағытталған: Медиалық және ақпараттық сауаттылық саласындағы оқыту қандай компоненттерден тұруы керек? Бұл оқытуды кім жүргізу керек? Оны оқыту жоспарына қалай енгізуге болады? Мектептер жасап жатқан әрекеттерге ата-аналар қосылуы керек пе? Мамандарды тартуға бола ма, болса, қалай? Медианы сапалы қолдану мен олардың кемшіліктерін жеңу үшін қандай стратегияларды қабылдау керек?

Жинақ модельдік модульдік оқыту бағдарламасын, оқушыларға арналған, ата-аналарға арналған, мамандармен

этикалық қарым-қатынас бойынша және интернет-сауаттылық бойынша оқу құралдарын қамтиды.

Сілтемені қараңыз: http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001492/149278e.pdf.

Медианың дамуы бойынша ЮНЕСКО көрсеткіштері (UNESCO Media Development Indicators).

Бұл халықаралық деңгейде келісілген және шарттарды бағалау үшін көптеген тілдерге аударылған көрсеткіштер жинағы. Көрсеткіштер өзара байланысқан бес шартты бағалауға көмектесуге арналған: басқару жүйесі; плюрализм және медианың әртүрлілігі; демократиялық дискурстың платформасы ретіндегі медиа; кәсіби деңгейін арттыру; инфрақұрылым.

Сілтемені қараңыз: http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001631/163102e.pdf.

Медиа білім беру бойынша халықаралық жиналыс – алға жылжу, кедергілер, Грюнвальддік конференциядан кейінгі жаңа тенденциялар.

Бұл халықаралық жиналыс 2007 жылғы маусымда Париж қаласында ЮНЕСКО істері бойынша Франция Комиссиясы мен ЮНЕСКО-ның серіктестігімен, Францияның білім беру Министрлігі мен Еуропа Кеңесінің қолдауымен өткізілді.

Сілтемені қараңыз: http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/IMG/pdf/Synthesis_en.pdf.

4. Медиа білім беру арқылы мүмкіндіктерді кеңейту (Empowerment through Media Education).

Бұл басылым ЮНЕСКО-ның қолдауымен Гетеборгтік университеттің Ақпаратты жинау, өңдеу және тарату жөніндегі халықаралық орталығымен (NORDICOM)шығарылған. Кітаптың негізін Эль-Рияда 2007 жылдың наурызында ЮНЕСКО және медиа білім беру бойынша «Алға жылжу, кедергілер, Грюнвальдік конференциядан кейінгі жаңа тенденциялар» халықаралық конференциясыны қолдауымен өткен медиа білім беру бойынша бірінші халықаралық жиналыстың материалдары құрайды.

Демократия және дамумен байланысты сұрақтарды талқылай отырып, олардың басты шарты азаматтардың медиалық сауаттылығы екенін жиі ұмытып кетеміз. Азаматтардың мүмкіндіктерін кеңейту үшін керек шарт – медиалық және ақпараттық сауаттылықты жоғарылату бойынша келісілген іс-әрекеттер,

яғни, сыни тұрғыдан ойлау мен коммуникативті дағдыларды дамытуға көмектесетін іс-әрекеттер.

Медиалық және ақпараттық қауіпсіздік барлық азаматтарға қажет, ал жас ұрпаққа азамат және қоғам мүшелері ретіндегі рөлдерінде де, білім алу, мәдени сәйкестендіру және өзін-өзі дамыту тұрғысынан да өмірлік маңызы бар мағына береді. Медиалық және ақпараттық сауаттылықты қалыптастыру бойынша негізгі іс-әрекет элементі – медиа білім беру. Бірақ біз қарастыратын сұрақтар талданғанда, батыс әлемінің медиалық мәдениеті мәселелерді қарастыру аясында болады. Күн тәртібінде батыстық емес идеялар мен мәдениетаралық әдістер үшін ашық болу өзекті мәселесі тұр. Интернационализм байытады және біздің қызығушылығымызды бойынша қажет.

Сілтемені қараңыз:http://www.nordicom.gu.se/clearinghouse.php?portal=publ&main= info_publ2.php&ex=258&me=3.

5. Ақпараттық сауаттылықты түсіну: бастауышқа арналған (для начинающих) (Understanding Information Literacy: A Primer).

Бұл басылымда «Ақпарат барлығы үшін» ЮНЕСКО бағдарламасы медиалық сауаттылықтың түсінігін спецификалық техникалық терминдерсіз қарапайым түсінікті формада береді.

Басылым кең аудиторияға негізделген: мемлекеттік қызметкерлер, үкіметаралық комиссия, ақпараттық жұмысшылар мен оқытушылардан мемлекеттік және жекеменшік ұйымдардағы кадрлық қызметтердің басшыларына дейін.

Басылымнан үзінді келтірейік:

«Өмір бойында қаншалықты көп оқысаңыз, соншалықты көп білесіз және, ең маңыздысы, дағды, әдет және әдістерді қаншалықты жылдам меңгеріп, шебер қолдана бастасаңыз – сізді қызықтыратын ақпараттың қалай, қайда, кімде және қашан іздеп, алуға болатынын түсіну – соншалықты ақпаратты сауатты боласыз. Сіздің бұл дағды, әдет және әдістерді қолдану және пайдалану қабілетіңіз сізге және отбасыңызға қатысты саналы түрде және уақытында шешім қабылдауға мүмкіндік береді».

Сілтемені қараңыз:
http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001570/157020e.pdf.

6. Ақпараттық сауаттылықтың көрсеткіштеріне жол (Towards Information Literacy Indicators).

Бұл жұмыс ақпараттық сауаттылықтың деңгейін өлшеуге арналған жүйелік әдіс болып табылады. Ол ақпараттық сауаттылықтың түсінігін, моделін және білім берудегі ақпараттық сауаттылықтың стандарттарын сипаттауды қамтиды.

Ақпараттық қауіпсіздік үлкен адам меңгеруі тиіс дағдылардың біріктірілген жиынын құрайды. 2005 жылғы Александрия декларациясында жазылғандай, ақпараттық сауаттылық – бұл адамдардың қабілеті:

- өзінің ақпараттық қажеттіліктерін тану;
- ақпаратты тауып, оның сапасын анықтау;
- ақпаратты іздеу және сақтау;
- ақпаратты қолданудың тиімді және этикалық формаларын табу;
- білімді қабылдау және беру үшін ақпаратты қолдану.

Жетістіктерді көрсетіп, кейінгі іс-әрекетті жоспарлайтын ақпараттық сауаттылықтың көрсеткіштерін жобалау. Ақпараттық сауаттылық аурулармен күрес және жаңа жұмыс орындарын құру сияқты мыңжылдықтың көптеген даму мақсаттарының негізінде жатыр. Ақпараттық сауаттылық көрсеткіштері елдерге өзінің медиалықсауаттылыққа бағытталған саясатының тиімділігін анықтауға көмектеседі.

Сілтемені қараңыз:
http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001587/158723e.pdf.

7. Оқытушыларға арналған ИКТ-құзыреттіліктерінің стандарттары (ICT Competency Standards for Teachers).

ИКТ-ны есепке ала отырып, ұлттық білім беруге арналған стандарттарды жобалаудың маңыздылығын түсініп, ЮНЕСКО Cisco, Intel, Microsoft, International Society for Technology in Education, Виджиния политехникалық институты және Вирджиния штатының университетімен бірігіп жұмыс істей бастады.

Жоба ИКТ көмегімен оқытушылардың жұмыс әдістерін қалай жетілдіруге болатынын көрсетуге және олардың дағдыларына жаңа бағытта жетілуіне мүмкіндік беруге бағытталған.

«Оқытушыларға арналған ИКТ-құзыреттіліктерінің стандарттары» - бұл 3 буклет:

- логика, құрылым және тәсілдерді түсіндіретін ICT-CST жобасында қабылданған стратегиялық негіздер;

- білім беру реформасының компоненттерін біріктіретін құзыреттілік стандарттарының модульдері;
- нақты дағдыларды сипаттайтын стандарттарды енгізетін нұсқаулық.

Сілтемелер:http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001562/156207e.pdfhttp://unesdoc.unesco.org/images/0015/001562/156209E.pdfhttp://unesdoc.unesco.org/images/0015/001562/156210E.pdf.

Шыңғысова Н.Т.
филол.ғ.д., профессор

БІЛІКТІ МАМАН ДАЯРЛАУДАҒЫ ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМ ЖӘНЕ ӨНДІРІСТІ ТИІМДІ ЫҚПАЛДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жоғары білікті мамандар даярлау мақсатындағы ғылым мен білімді тиімді ықпалдастыру мүмкіндіктерін толық көлемде пайдалану уақыт талабы. Ғылым еліміздің тұрақты дамуына ықпал ететін қоғам дамуының құрамдас бөлігі. Отандық БАҚ-тың техникалық қорын жаңарту жөніндегі мемлекеттік жоспар қазақстандық масс-медианың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатымен жүзеге асады. Ғылым мен білімнің және өндірістің ықпалдасуындағы ақпараттың рөлі жоғары. Ақпарат ғылыми-техникалық қарқынды дамуға ықпал етеді. Кәсіби білікті мамандар даярлау ісі де білім, ғылым, өндірістің өзара тоғысуына мүмкіндік береді. Ғылыми жаңалықтардың өндірістік салада жедел қолданыс табуы қоғамдағы білім беру ісінің деңгейін байқатады.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Қазақстанның жоғарғы оқу орындарының ішіндегі ғылыми-инновациялық құрылымдық қызметті дамыту және ғылым, білім мен инновациялық өндірісті біріктіруге негізделген әлемдік зерттеу университетерінің қатарына ену бойынша ең алғашқы болып белсенді жұмыс жасады. Қазіргі таңда университетіміз жаңашыл жобаларды жүзеге асыруда. Соның бірі – «Al-Farabi university – smart city» ғылыми-инновациялық жобасы инновациялық және инфрақұрылымдық базаға негізделген білім берудің қажеттілігін айқындайды. Рухани-адамгершілік және зияткерлік тұрғыдан

дамуды көздейтін нормалар мен тәртіптер университеттің миссиясымен біте қайнасып жатыр. Университеттегі қалыптасқан педагогикалық дәстүр сабақтастығы, үздіксіз дамытуға, кафедра мен факультеттердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға арналған серпінді жобаларды жүзеге асыру идеялары мен жемқорлықтан ада, нағыз білімге негізделген оқу үдерісіне жаңашыл жоба тың трендтермен енді. Жоба аясында білім беру, ғылыми, тәрбие және қаржы-экономикалық қызметті дамытудың концепциялары жасалды. Әл-Фараби трактаттарынан бастау алып жатқан қайырымды қаланың маңызды белгісі – рухани құндылықтар ҚазҰУ қалашығында «Электронды кампус», бақытты студенттік шақ сыйлайтын қайырымды қалашық үлгісінде көрініс тапты.

Зерттеу университетінің негізгі міндеттерінің бірі – өз әлеуетін пайдалана отырып, елдің экономикалық, экологиялық, әлеуметтік мәселелерін шешуге қабілеттілік таныту, отандық білім беру жүйесіне инновациялық әдістер мен шешімдерді енгізу. Жаңа үлгідегі студенттерге қызмет ету орталықтары, технопарк, инновациялық кластерлер, студенттік бизнес-инкубаторлар – ұлттық университеттің инновациялық әлеуетін танытатын көрсеткіштер.

Университет саясатынан бастау алып жатқан серпінді шаралар факультеттерде өз жалғасын табуда. Болашақ журналистердің университет қабырғасынан жазуға төселіп, мамандықтың қыр-сырына қанығып, бейімделуі теориялық біліммен қатар, практикалық машықтануды талап етеді.

Білім беру саясаты мен ел экономикасының тығыз байланысы, ғылым мен практиканың ұштасуы өндіріске кәсіби білікті мамандар даярлауға мұрындық болады. Уақытының басым бөлігін өндірісте өткізетін студент көзімен көріп, қолымен ұстай отырып, мамандыққа тез машықтанары даусыз. Осы орайда БАҚ редакцияларымен, өзге де мекемелермен тығыз байланыс орнатып, жұмыс берушілер ретінде олардың талап-тілектерін оқу жұмыс жоспарларында ескеріп, оқу бағдарламаларын экономиканың практикалық қажеттіліктеріне сәйкестендіру үшін элективті пәндерді енгізудеміз. Магистрлік бағдарламалар да жұмыс берушілермен ақылдаса отырып жасалады.

Республикалық бұқаралық ақпарат құралдарымен факультеттің арасында жасалған келісім-шарттарға сәйкес студенттер

редакцияларда оқу-өндірістік тәжірибеден өтеді. Жазуға бейімі бар студенттер университет қабырғасында жүріп-ақ журналистік қызметке араласа бастайды.

Оқу барысындағы ғылым мен практиканың ұштасуы, білім беру саясаты мен елдің экономикасының тығыз байланысы өндіріске кәсіби мамандар даярлауға мұрындық болады. Уақытының басым бөлігін өндірісте өткізетін студент көзімен көріп, қолымен ұстай отырып, мамандыққа тез машықтанады.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарын оқытушымен бірлесе орындау арқылы студентті кәсіби машықтандыру тәжірибесін жетілдіруді қолға алдық. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде қолданылатын жобалау бағытындағы әдіс студентті практикалық қызметке дайындап, біліктілік қалыптастырады, тапсырманың практикалық шешімін анықтауға мүмкіндік береді. Оқу үдерісінде студенттердің өзіндік жұмыстарына баса мән беріледі.

Қазақстанның еңбек нарығына кәсіби PR мамандар аса қажет. PR аралас пән болғандықтан, болашақ мамандарды экономикалық факультеттер де дайындайды. PR мамандарының журналистика факультетінде даярлануы көптеген мүмкіндіктерге жол ашады. Себебі, қоғаммен байланыс маманы ақпараттық себеп тауып, жаза білуі, PR-науқандарды тиімді жүзеге асырып, БАҚ-пен байланыс жасауы, қоғамдық пікір қалыптастыруы тиіс. Қазіргі Қазақстан PR-нарығында аталмыш сала бойынша арнаулы білімі жоқ мамандар да қызмет атқарады. Олар отандық нарыққа PR-қызметі енгеннен бері жылдар бойы тәжірибе жинақтаған. Дегенмен бұл салада кәсіби білікті, арнаулы білімі бар мамандардың аздығын айту қажет. Мамандыққа мемлекет тарапынан бөлінетін гранттың саны өте аз. Журналистика факультеті 2014 жылы нарыққа тұңғыш мамандар дайындап шығарды. Алайда бұл жеткіліксіз. Мысалы, елімізде экономикалық дағдарыс орын алған жылдары дағдарысқа қарсы коммуникация қызметіне сұраныс өсіп, қаржылық коммуникация нарығының өсуі тежелді. Дағдарыс жағдайында кеңес беріп, тиімді коммуникация орнатуға қабілетті, кәсіби білікті PR-мамандарға зәрулік байқалды.

«Қоғаммен байланыс» мамандығы бойынша білім алатын студенттер мемлекеттік құрылымдардың баспасөз қызметтерінде, коммерциялық мекемелердің PR бөлімдерінде

біліктілігін жетілдіреді. Үрімжі қаласындағы Шыңжаң Халық радиосынан бірнеше студент өндірістік тәжірибеден өтті.

Қоғаммен байланыс қызметі миссиясын орындай отырып, қоғамдық мүддені көздеп, әлеуметтік жауапкершілікті сезініп, еліміздің экономикасына үлес қосады. Бұқаралық ақпарат құралдарымен, серіктестермен, мемлекеттік құрылымдармен, инвесторлармен тығыз байланыс орнатып, тиімді жұмыс істеу үшін болашақ PR маманына терең білім, тәжірибе және біліктілік қажет. Сондай-ақ, болашақ маман қоғаммен байланыстың негіздерін, концепциясын меңгеруі тиіс.

Ғылыми-инновациялық технологиялардың дамуы, ғылым мен білімді, өндірісті тиімді ұштастырудың қажеттілігі жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісіне жаңа талаптар қойды. Оқытудың дәстүрлі әдістерімен қатар, қазіргі педагогикалық практикада қолданылатын инновациялық технологиялары, атап айтқанда белсенді оқыту, тұлғалық-бағыттау әдісі, мәселелік оқыту және жобалау, іскери және рөлдік ойындар қолданылады. Олардың мақсаты – студенттің белсенділігін арттыру, жеке ойлауға, шешім қабылдауға машықтандыру, «тұлға» ретінде өзін-өзі жетілдіріп, қабілетін ашуға, оқытушымен өзін тең дәрежеде сезінуіне мүмкіндік беру. Оқытушының да рөлі тек білім берумен шектелмейді, студенттің шығармашылық қабілетін барынша ашуға тырысады. Сонымен қатар оқу үдерісінде білім берудің белсенді әдістеріне баса назар аударылады.

Оқу бағдарламасының мақсаты нақты құзіреттілікті қалыптастыру. Мәселен, этикалық нормалардың негізін оқыту студенттің мәдениетті, кәсіби маман болып қалыптасуына ықпал етеді. Оқытудың нақты пәндік әдістері студенттердің іскерлік қарым-қатынас негіздерін меңгеруіне, табысты жетекшінің имиджін қалыптастыруға көмектеседі.

Кафедрада білім беру барысында студенттердің тұлға ретіндегі шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерін ояту, мәселеге жеке көзқарасын қалыптастыру, алған білімін практикада қолдануға машықтандыру мақсат етіледі. Осы орайда тақырыптық, бағыттаушы, жүйелі семинарлар жүргізіліп тұрады. Олардың барлығы да студенттің жеке көзқарасын қалыптастыруға, ақпаратты студенттің жете меңгеріп, практикамен ұштастыруына бағытталған.

Мамандар даярлау мен кәсіби білім беру ісін үздіксіз жетілдіру – заман талабы. Жоғары оқу орнының ғылыми-техникалық әлеуетін тиімді қолдану мақсатында университетімізде ғылыми-зерттеу орталықтары құрылуда. Олар бизнес құрылымдармен өзара тиімді қызметтерді жүзеге асырып отыр. Көптеген орталықтар студентті кәсіби машықтандыру мақсатында оқытушы мен студенттің ғылыми-зерттеу жұмыстарын бірлесе орындауына мүмкіндік туғызады. Бұндай жобалау бағытындағы әдіс студентті практикалық қызметке дайындап, біліктілік қалыптастырады, тапсырманың практикалық шешімін анықтауға мүмкіндік береді.

Университетте бизнес-инкубатор құрып, білім берумен қатар, серіктестер іздеп, бизнесті дамыту міндеттерін қою нақты инновациялық міндеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, түрлі компаниялармен байланыс орнатып, іскерлік байланысты өз деңгейінде ұстап тұру қажет.

Журналистика саласы кәсіби мамандарға зәру. Әсіресе өңірлерде білікті мамандар жетіспейді, кейбір аудандық газеттерде өзге сала мамандары қызмет атқарады. Аудандық газеттердің тілі мен стилі сын көтермейді. Сондықтан, өңірлік журналистерді дайындауға да баса назар аударуымыз керек. Өңірлерге жас мамандарды жолдамамен жіберу қажет.

Еліміздің білім беру жүйесі экономиканы қарқынды дамытуға қабілетті кәсіби мамандар даярлауға бағытталған. Сондықтан көптеген жоғары оқу орындары оқу бағдарламаларын экономиканың практикалық қажеттіліктеріне сәйкестендіріп жасайды. Қажеттілік жоқ жерде инновацияның дамуы мүмкін емес. Оқу үдерісіне инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу білім берудің тиімділігін арттырады. Коммерциялық компаниялар мен мемлекеттік басқару органдарының жоғары оқу орындарына сұраныс жасауы білім, ғылым мен өндірістің ықпалдасуын көрсетеді. Инновациялық жобалар өндіріске енгізілуі тиіс.

Амангелдиева Г.С.
ә.ғ.магистрі,
Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ оқытушысы

ЖУРНАЛИСТІК ЗЕРТТЕУ ЖҮРГІЗУДЕ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТІМДІЛІК

Жас журналистерге журналистік зерттеу жүргізу үлкен жауапкершілікті талап етеді. қазір техника дамыған, кез келген ақпаратты алу оңай. Дегенмен, зерттеу жүргізу барысында ақпарат көздерін анық білу, оларды әшкере не жасырын ұстаудың өз қажеттіліктері бар. Басты мәселе сол ақпаратты дұрыс жеткізе білуде. Қазақстанда журналистік зерттеу неге осал дамып келеді деген сұрақ туындайды. Оның басты себебі, журналистердің өз миссиясын дұрыс білмеуінде. «Жалпы **«журналистік зерттеу»** деп аталатын термин ағылшын тілді елдерде **«Investigative journalism»** ал, Ресейде **«журналистское расследование»** делініп жүр. Түпкілікті мағынасын орыс тіліндегі баламасы толық ашатын секілді. Біздің «зерттеу» сөзіміз ағылшын тілінің «scientific research», орыс тілінің «исследование» сөздерімен төркіндес болып келеді. Сондықтан журналистік «зерттеу» дегеннен гөрі «іздестіру» секілді сөздерді қолдансақ, әлде қайда тиімді болатын түрі бар. Атаудың өзіндік дәлдік болмаса, практикалық істің барысында түсінбестіктің салдарынан қайшылық тумасына кім кепіл» [1]. Шетелде БАҚ саласында қызмет етушілердің арасында танымалдыққа жеткендердің дені журналистік зерттеумен айналысқандар. Ондағы журналистер мақала жазып қана тыныш жүретін қатардағы қарапайым жандар емес, қажет кезде кәсіби барлаушылардан да қалыспай ақпарат таба алатын, жедел жұмыс істеуді білетін алғыр да батыл адамдар.

Жалпы, радио-телевизия, баспасөз және ғаламтор арқылы күнделікті таратылатын репортаждар мен журналистік зерттеу материалдарының айырмашылығы жер мен көктей. Осыны жете игермегендіктен, бізде журналистік зерттеуге бейімделудің, жұмыстық тәжірибе жинақтаудың, біліктілік пен қабілеттілікті игерудің қажеттілігі туындап отырғанын көруге болады. Бұқара қауым үшін онсыз да басы ашық, көпке мәлім жайттар ешқашан журналистік зерттеуге обьект бола алмайды. Осы себептен

батыстық ғалымдар «белгілі бір жеке тұлғалардың немесе мекемелердің өзгелерден құпиялап жасырған сырларына терең үңіліп, сол арқылы қоғамдық мүддеге сай өзекті мәселе көтерген мақалалар мен бағдарламалар журналистік зерттеу» бола алатынын айтады. Зерттеу журналистикасының туындыларының тақырыптары төменде көрсетілген үш негізгі факторды өн бойында сақтайтындығымен ерекшеленеді:

Біріншіден, оқырман қауымның ізденістері мен қажеттіліктеріне сай келу;

Екіншіден, қоғамдық маңызы жоғары, оқырмандардың психологиясына ықпал етерлік қабілетінің болуы;

Үшіншіден, журналистің ұсынып отырнан дерегі жеке тұлға немесе ұйымның халықтан жасыруды көздеген құпия сырлары болғаны жөн [1].

Аталмыш факторлардың қай бірі болмаса ол дерек журналистік зерттеуге өзек бол алмайды. Осының салдарынан нақты нәтиже көрінбей, тақырып ашылмай қалып жатады. Оның сыртында дерек тереңдеп зерттелмейді, жан-жақты талдау жасалмайды. Сондықтан ең алдымен ақпаратты, соның ішінде қажетті ақпаратты таба білу қажет:

Ақпарат табу көздері

Журналистпен ашық қарым-қатынасқа түсе алатын адамдар жайлы сөз қозғайық. Ақпарат табу көздерін екіге бөліп қарастырайық «жолдастар» не «жалған сөйлеушілер». Жолдастар – сөзсіз, ақпарат көзінің ең тәуірі. Бұл адамдар сіздің көзқарастарыңызды қабылдап, жақсылық үшін сізбен бір арнаға тоғысуға дайын. Жолдастардың берген ақпараты сенімді және анық болуы мүмкін. Алайда, жалған ақпараттың элементтері де кездесіп жатады. «Жалған сөйлеушілер» - бұл адамдар жалған ақпарат таратудан рахаттанады. Бұл типті адамдарды жиі кездесіруге болады. Олармен хабарласу да қиын емес. Олар көбінесе, өздері ақпарат таратуға құлшынып тұрады. Ақпараттың сапасы әрине өте төмен, тек қоқыс жәшігіне лақтыру үшін жазылған десек те болады. Жалған сөйлеушілер» - кемшілігі мол жандар, сол себепті олар өздерін байқап, сыпайы сөйлеуді талап етеді. Олар жандары жараланған, ренжігіш, қызғаншақ. Сонымен қатар, досыңыздан дұшпаныңызға оп-оңай айнала алады [2].

«Жолдастар» мен «Жалған сөйлеушілерді» журналистік зерттеу жүргізу барысында ажырату қиын емес. Бастысы оларды

сізбен жұмыс жасауға көндіру. Оларды бір-бірінен ажырата алудың нұсқау кітапшасы жоқ. Бұл жерде журналистің шеберлігі басты рөл атқарады [3]. Оларды қалтаға түсушілермен салыстыра аламыз. Біліксіз оперативник бірнеше апта бойы «қонақ үй ауласы» әмбебап дүкенін аңдып, бір де бір қалтаға түсушіні құрықтай алмауы мүмкін. Ал, талантты оперативник бірден «өзінің адамын» көре алады.

Ақпарат көздерін алудағы әдіс тәсіл

Құпия қайнар көзбен белсенді жұмыс алдында терең зерттеу жүргізілу керек. Жеке тұлға жайлы мейілінше максималды нақты ақпарат алған дұрыс: оның өмірбаяны, мінез-құлқы, әдеттер мен қызығушылығы және т.б. Бастапқы ақпаратты жинаған сон, ол ақпараттың қай типине жататынын анықтап алған жөн. Бұл жерде қателесуге болмайды, себебі осы ақпаратқа сүйене отыра журналист объектімен жұмыс барысын құрастырады.

Қарым-қатынас орнату барысында кіммен «ұзақ уақыт бойы» қарым-қатынас оранту - ол жеке шешім. Бір журналистке пресс-служба берген ақпарат жеткілікті болса, ал біреу аудандық дәрежедегі құқық қорғау оргондарынан сұхбат алғысы келеді. Байқап кету керек журналисттің қарым-қатынас ортасы ауқымды болған сайын, ақпаратта ауқымды әрі нақты болады. Ақпаратты материал түрінде жарияламас бұрын оны міндетті түрде тексеріп 2 жақтан нақтыланып алу керек. Кей кезде журналистің жалғыз сеніп отырған аса маңызды адамы ауырып қалуы, жұмыстан шығып кетуі немесе дәрежесі өсуі мүмкін. Ондай жағдай сеніп отырған ақпарат қолжетімсіз болуып қадуы ғажап емес. Сол себепті журналист қарым-қатынас ортасын жиі жаңартып кеңейтіп отыру керек және ақпарат беруші адаммен байланысты үзбеген жөн.

Арам ойлы ақпарат көздері

Сөз журналистпен жұмыс жасауда пайдаға кенелгісі келетін жандар туралы болмақ. Бұл пайда ақшалай немесе ақшалай емес болуы да мүмкін. Біріншіден, кейбір дерек берушілер өздерінің ақпараты үшін «ақша» алады. Журналист бұндай адамды сенімді деп тануы мүмкін. Бірақ, олай емес екендігіне қаншама рет көзіміз жеткен [4]. Ақша талап ететін дереккөздің басты кемшілігі, ақпараттың құнын өсіріп, оны кейде теріс беруі де ғажап емес. Себебі, журналистке өзінің ақпаратының қаншалықты құнды екенін көрсету, әрі қарай басқа да

пайдаланатын адам іздей береді [5]. Ақша талап етушімен жұмыс істемес бұрын, осындай дереккөзбен жарты жылдан артық жұмыс жасауға болмайтынын ұмытпаңыз. Тағы да, журналист беретін ақша құны аса қомақты болмауы керек. Журналистік зерттеу агенттігінің практикасына көз салсақ, ақша талап етушілерді екі жағдайда қолдану керек екенін көреміз. Олар бірінші, күтпеген жағдайда және бірнеше рет тексерілген ақпарат беруші ретінде [4].

Ақша талап етуші мен жұмыс жасамау кезінде журналист пен ақша талап етушінің ара-қатынасы қандай екені өте маңызды. Бір нәрсені ұмытпаған жөн: ол ақпарат берушіге журналист ақша төлеп отыр, ол журналистке емес. Сондықтан да, журналист оның айтқан әр сөзін жария етуге міндетті емес [5]. Журналист ақпарат берушіге қандай қарым-қатынаста екеніне қарамастан баспасөз бетіне қай ақпараттың шығуы мен шықпауын өзі жұмыс жасайтын БАҚ басшылығымен келісе отырып шығарады. Ол ақпаратты тегін беруі де мүмкін. Бірақ ешқашан журналистпен жұмыс жасап көрмегендіктен, ұсақ-түйектерден бейхабар. Журналисттен ақшалай пайда тапқысы келмейтін адамдар, бір жақты емес. Көбінесе, бұндай дереккөздер журналистті бәсекелестермен күресі үшін қолданады. Көбіне журналист өзі де екі арада «тасушы» қызметін атқарып жатқанын түсінбей қалады. «Тасушы» қызметін кейінгі кезде құқық қорғау органдары қолданып жүр. Қалай болғанда да, журналист екінші адамға күйе жағу барысында, біріншісіне не үшін көмектесіп жатқанын ұмытпауы керек. Журналисттің дереккөзінде өзі көздеген саяси астары болуы мүмкін [6]. Көптеген саяси көшбасшылар саясатқа сара жолды, ащы шындықты халыққа жеткізу арқылы салады. Қазіргі таңда саяси элитаға жол көбінесе, біреудің құпиясын ашумен әділеттілікке қол созу арқылы салынуда. Айта кетерлігі, соңғы екі типті адамдармен байланысу барысында өте сақ болған жөн. Сонымен қатар, бұл аса қорғалмаған дереккөз. Көп жағдайда дерек берген адамның бәсекелесінің тарапынан реніш туындап, инициаторды іздеуге кіріседі. Ал дереккөзді журналист қана білгендіктен, бәсекелестері кім екенін білу үшін сол журналистке жүгінеді. Сол себепті, дерек беруші адамға журналисттің еш қатысы жоқ.

Ақпарат көздерінен жеткен ақпарат нақты, толыққанды болғанда ғана журналистік зерттеу толық ашылады. Яғни, ақпарат сенімді, сұранысқа ие, талапқа сай. Ал егер маәселенің ішкі мазмұнына тереңдеп енбеген, оның себеп-салдарын ашпаған, көтерілген проблемалар мен жасалған тұжырым нақты дерекпен дәйектелмеген, құпия жемқорлық пен сыбайластықтың жасырын сырларын ашпаған, көрініс жай ғана сырттай сипай қамшылаған, азғана фактінің басын қосқан ағымдағы мақала ешқашан «журналистік зерттеу» бола алмайды. Бізде оны білмей-түсінбей жатып, атауды оңды-солды қолдану үрдісі байқалып жүр. Кейбір телеарналар мен агенттіктердің қатардағы репортаждарына, газеттегі көлемді интервьюлеріне кейде «журналистік зерттеу» деп айдар тағып жатады.

Журналист өоғамда резонанс тудыра алады. Сондықтан да журналист атақ, даңқпен «ауырмағаны» абзал. Сонда ғана өз ісінің хас шебері болады. Сонда ғана журналист ақпаратты емес, керісінше ақпарат журналисті іздеп жүреді.

Пайдаланылған дерек көздері:

1. Шамақайұлы Қ. Демократиялық қоғамдағы баспасөз және ақпарат құралдары. – Астана, 2006.

2. Лашкова Е.Г. Организация и проведение коммуникационных кампаний. – Москва. 2014.

3. Шығысова Н. Журналистика социалогиясы. – Алматы, 2010.

4. Омарова А. Мы предоставляем информацию, нравится она вам или нет. Выбирать читателю. http://www.navi.kz/articles

5. Почепцов Г.Г. Информационные войны. - М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001.

Асанов Қ.Д.,
филология ғылымдарының докторы,
Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ профессоры

ЖУРНАЛИСТ МАМАНДЫҒЫН ДАЯРЛАУДЫҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

XXI ғасырдағы ұлттық журналистиканың келбеті қандай?! Болашақ журналист мамандарды қалай тәрбиелеп жатырмыз?! Беріліп жатқан білім, оқытылып жатқан дәрістердің тиімділігі қаншалықты әсер етуде?! Шын мәнінде бұл сұрақтар бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Ғылыми-технологиялық

прогесс қарыштап дамып, кемеліне келген қазіргі уақытта журналистің сөйлеу мәдениеті мен жазу сауттылығы екінші орынға ығыстырылып, олардың технологиялық мүмкіндіктері яғни компютерлік сауаттылығы алдыңғы орынға шыққаны жасырын емес. Қазіргі журналистика мамандығына түсушілер бес көркем шығарманы толық оқып келмейді. Кітап оқымаған жастардың кәсіби журналист болуы екі талай. Бүгінгі БАҚ-ның тіл тазалығы қандай дәрежеде? Бұл сауал зиялы қауым мен зерттеуші ғалымдарымызды көптен бері толғандырып келе жатқан мәселе.

Кез-келген елдің сөйлеу (тіл) мәдениетінің ажарлы, айшықты, шұрайлы болуы сол халықтың жазу-сызу өнерімен яғни әдебиеті, баспасөзімен тікелей байланысты.

Бұл мәселе өткен ХХ ғасырда да өзекті проблема ретінде ұлт тілінің жанашырларын үнемі толғандырып отырған. Белгілі ғалым Әсет Болғанбаев «Тіл және шеберлік» атты мақаласында Ана тіліне деген журналист жауапкершілігі туралы төмендегідей толғамды ойлар айтқан:

«Ана сүті бой өсіреді, ана тілі ой өсіреді деген. Әрбір көз ашып дүниеге келген нәрестенің бойындағы барлық жақсы қасиеті анадан тараған. Ана мен тіл бөлінбес бір дүние. Мұны бөліп-жарып, ажыратып қарауға еш болмайды. Ана тілі - өлмес мұра, жоғалмас асыл мүлік. Әр ұрпақ өз ана тілін байытып, жетілдіріп бірден-бірге мирас етіп қалдыру – бәрімізге ортақ парыз. Әр адамның ана тіліне деген қамқорлығы, жанашырлығы, қосқан үлесі, тигізер пайдасы күнделікті сөйлеген өз сөзіне, жазған төл туындысына соншалықты жауапты да ұқыпты қараудан басталады. Демек, әр адам жөргегінен үйренген тілге өле-өлгенше жауапты деген сөз.

Бұл тіл бүгінде сөз байлығы молайған, құрылым-құрылысы жүйеленген, жазу ережелері орныққан, стильдік тармақтары сараланып жетілген, ауызша да, жазбаша түрде де жалпыға бірдей қызмет ететін ұлттық жазба әдеби тіл деген сипат алып отыр. Демек, бұдан былай өз ана тілімізді қалай пайдаланып, қалай дамытамыз десек, бізде барлық мүмкіндіктер жасалған. Бұл ретте журналистер қауымына түсер ауыр салмақ, артылар аманат ерекше болмақ.» [1].

Өткен ғасырдың 80-жылдары айтылған бұл пікірдің көкейкестілігі ХХІ – ғасырдың алғашқы он жылдығында да өз

қуатын жоғалтпағандығын уақыт көрсетіп отыр. Журналистер қауымына түсер «ауыр салмақ» пен артылар «аманатқа» бүгінгі БАҚ өкілдері лайықты қызмет атқрып жүр ме?

Міне, мәселенің негізгі мәнісін де осы сұрақ төңірегінде өрбітіп, сараласақ шешімі күрделі біраз жайттарға қанығарымыз анық.

Біріншіден, ел тәуелсіздігімен бірге келген сөз бостандығы, ой еркіндігі республикамыздағы БАҚ-ы санының күрт өсуіне алып келді.

Әрине, кешегі кеңестік дәуірдегі санаулы газет-журнал, теле-радионың саны өсіп, бұқара халықтың рухани қажеттілігін өтеп жатса, оны неге қолдамасқа? Бірақ бір өкініштісі БАҚ-ы саны өскенімен сапасының тым құлдырап кетуі еді. Ұлттық журналистика мамандарын даярлайтын бірден-бір оқу орны ҚазМҰУ-дың түлектері бүкіл республика көлемін қамтып, жұмыс істеуіне сандық тұрғыдан да әлеуметтік-тұрмыстық себептерден де дәл сол уақытта мүмкіншілігі болмады. Әр облыс, қала мен шағын кенттерде ашылған ақпарат көздерінде журналистикадан хабары жоқ басқа маман иелері жұмысқа қабылданып жатты. Бұл мамандардың көпшілігі ұлттық тілдің уызына жарымаған, әдебиет пен өнерден мақұрым нағыз «асфальтта» өскен азаматтар еді. Сол мамандардың журналистикаға бойлары үйренгені соншалық, қазір кейбіреулері жетекшілік яғни редакторлық, директорлық қызметтерге дейін өсіп көтеріліп алған. Міне, сапаның күрт төмендеуінің басты себептерінің бірі осы.

Екіншіден кешегі кеңестік дәуірдегі ұлттық тілдің өгейлікке ұшырап келуі де, ана тіліміздің белгілі дәрежеде өркендеуіне тосқауыл болды.

Дей тұрсақта, сол дәуірдің студенттері яғни ауылдан келген жастар жоғары оқу орындарына мол қазынамен келетін. Ол қазыналары қазақ әдебиетін яғни көркем шығармалардан, ауыз әдебиеті үлгілерінен мол хабардар болатын. Ал, ол дегеніңіз тіл байлығының, мәдениетті сөйлеп, жүйелі ойлаудың негізгі қайнар көзі еді. Біз қазіргі кезде сол қазынадан да айырылып қалдық.

Бұлай деп пікір айтуыма төмендегідей мәселелер себеп болып отыр. Өз басым жоғары оқу орнында болашақ журналист мамандарды оқытып келе жатқаныма жыйрма жылдың жүзі болды. Әсіресе, «Журналистің сөйлеу мәдениеті», «БАҚ-тың тілі,

стилі» сияқты пәндерден дәріс бере жүріп көзімнің анық жеткендігі қазіргі студенттердің тілінің өте жұтаңдығы. Тіл байлығының жұтаңдығы, сөздік қордың тұрмыстық деңгейден аса алмауы, болашақ журналистер үшін аса үлкен қауіп. Тіл жөнінде жоғарыда айтқан санаға түсер салмақ пен арға артар аманатты осы деңгейдегі жастарымыз болашақта қалай алып жүрмек?!

Тағыда сол тіл жанашыры, көрнекті ғалым Ә. Болғанбаевтың пікіріне жүгініп көрелік:

«Журналист еңбегінің қыр сыры өте көп, оларға қойылар талап пен талғам да жеткілікті. Біз солардың ішіндегі бір ғана мәселені – насихат құралының тілі мен стилін, жазу мәдениетін көтеруді сөз етпекшіміз. Ана тіліне деген журналистің жауапкершілігі – бүгінгі әдеби тілдің зор мүддесінен тумақ.

Бүгінгі әдеби тіл – жетілген, есейген білімдар қауымның қатынас құралы екендігі даусыз. Сондықтан қазіргі оқырмандардың тіл мен стильге деген мұқтаждығы да анағұрлым арта түспек. Ол да заман талабына сай бүршік атып, көктеп гүлденуі керек, өркен жайып, мәуелеп өсуі қажет. Әрбір жазылған мақаладағы айтылмақ ойдың қалай баяндалуына, оның сұлу сөзбен бейнеленген мәдениетіне қатты көңіл бөлінбек.»[1]

Әр халықтың тілі, сол халықпен бірге жасап, әлеуметтік-тұрмыстық, қоғамдық-саяси жағдайларға бейімделіп дамып, өсіп, жаңарып отыруы табиғи заңдылық. Тілдің тоқырауы, ұлттық сана, ой сезімнің күйреуіне алып келеді. Бүгінгі БАҚ-да істейтін көптеген журналистердің «орысша ойлап, қазақша сөйлеуі» жақсы нышан емес. Бұл көрініс әсіресе өздерін тәуелсіз арна,комерциялық баспасөз санайтын ақпарат салаларында жиі байқалады.

Айтылған проблемалардың алдын алудың негізгі шарты тағыда ақпарат көздерінде қызмет істейтін мамандардың сөйлеу, жазу тілдерінің мейлінше сапалы болуына келіп саяды. Журналист өзі үшін сөйлеп (жазып) немесе өзі үшін толғанбайды. Оның аузынан айтылған, қаламымен жазылған туынды бұқара халықтың рухани қажеттілігін өтейтіндігін естен шығармағанымыз абзал.

«Газет – әдеби тілдің бірінші баспалдағы. Барлық өнегелілік пен шеберліктің шыңдалып, таралатын жері де осы. Сондықтан осы баспалдақтың тазалығын сақтау үшін журналистер қауымы

қажымай-талмай тынымсыз еңбек ете білулері керек. Әрбір сөзге екі шоқып, бір қарауға машықтану қажет. Қасиетті ана тіліне немқұрайды қарап, бейберекет қылуға ешкімге право берілмеген.»[2]

Белгілі тілші-ғалым З.Бейсембаева бұл ойды былайша тереңдете түседі: «Шеберліктің негізгі сыры – тілдік амал тәсілдерді орынды қолдана білуде, жазушының талғампаздығында, сөз қолдану мәдениетінде. Тек тілдің көркемдеу тәсілдерін орынды қолдану арқылы автор көздеген нысанасына жетеді»[3]

Осылай деп ой толғаған тілші – ғалымдар пікіріне жүгіне отырып, қазіргі БАҚ-дағы тіл (сөз) мәдениетін қалыптастыруда төмендегідей мәселелерді ескерген жөн.

Бірінші, журналистика мамандығын қалаушы жас талапкерлерді оқуға қабылдау барысында олардың жазу шеберлігі мен сөйлеу мәдениетіне барынша назар аудару қажет. (Бұл жерде шығарма жаздырып, газет бетіне жарияланған бірді-екілі мақаласына қарап, болашағынан «зор үміт» күтудің қажеті жоқ. Шығарманың мазмұны мен қатар тілдік- стильдік ерекшелігіне баса назар аудара отырып, талапкердің сөздік қор, тіл байлығына тереңірек мән берілуі керек.)

Екіншіден, кейінгі кездері журналистика мамандығын даярлау барысында мемлекеттік стандартта көрсетілмеген деген желеумен оқу бағдарламасынан алынып тасталған «Журналистің сөйлеу мәдениеті», «Шеберлікке баулу», «Мамандандыру» сияқты тағыда тілге, стильге, сөйлеу, жазу шеберліктеріне қатысты пәндерді толықтырып, қайта кіргізу қажет. (Себебі бұрындары «Радиохабарлар тіл стилі», «Телехабарлар тіл стилі», «Мерзімді баспасөз тіл стилі» жеке-жеке пән ретінде өткізілетін. Бұлай өткізу болашақ журналистке БАҚ-тың әр саласы бойынша, еркін дайындалып, аталмыш мамандықтың өзндік ерекшеліктеріне сай сөйлеу, жазу машықтарын меңгеруіне кең мүмкіндіктер беретін.)

Үшіншіден, арнаулы орта мектептерде 10-11 сынып оқушыларын журналистік мамандыққа баулитын факультативтер ашылса (Бұл әрине біраз мектептерде бар болғанымен, тұтастай дәстүрге айналған жоқ. Өйткені журналистика әліппесімен мектеп қабырғасында жүріп танысқан талапкерлерлің мамандықты игеру барысында көп қинала қоймайтыны белгілі.)

Ұлттық журналистика мамандарын даярлау барысында біршама тәжірибиелерді байқай отырып көз жеткізген анық бір мәселе жас талапкердің сөйлеу (жазу) мәдениеті отбасы, балабақша, мектептен қалыптасып, дамып, жетілетіндігі. Бай ауыз әдебиетіміздің інжу-маржандары аңыз-әфсана, ертегі-әңгіме, жыр-дастандарымен сусындап өскен жеткіншектің көкірегі күмбірлеп, сөз әлемінде қиналмай еркін қанат қағатындығы. Әйтпесе, қазіргі алмағайып заманда кекілі күнге күймей, табаны жерге тимей тас еденде ойнап өскен ұрпақтың сөзі де, ойы да жұтаң болатындығын уақыт көрсетіп отыр.

Пайдаланылған дерек көздері:

1. *«Өнер алды қызыл тіл» Алматы. «Жазушы» 1986.*
2. *Х. Нұрмұқанов «Сөз және шеберлік» Алматы 1987.*
3. *«Жазушы және сөз мәдениеті» Алматы 1983.*

Мұхамеджанов Д.М.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Телерадиокешенінің директоры,
Баспагерлік, редакторлық және дизайнерлік өнер кафедрасының оқытушысы

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ ТЕЛЕРАДИОКЕШЕНІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ, ҚЫЗМЕТІ

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Телерадиокешенінің ашылу тарихы отандық телерадиожурналистиканың даму тарихымен және университет тарихымен тығыз байланысты.

Телевизиялық зертхана мен Телевизия және радиожурналистика кафедрасының негізі Журналистика факультетінде 1972 жылы профессор Марат Кәрібайұлы Барманқұловтың ұйытқы болуымен қаланды.

М.К. Барманқұлов соңынан журналистердің жаңа толқынын ерте отырып, «Зерде» атты студенттік радионың жұмысын жолға қойды. Кейіннен ол «Сана» телерадиостудиясына айналды. 2001 жылы телестудияға М.К. Барманқұловтың есімі берілді.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Телерадиокешені – бұл бірегей кешен, мұнда қазіргі кезде М.К. Барманқұлов атындағы телестудия, «Әл-Фараби» теле-радиоарнасы және фотостудия қызмет етеді. Ол заманға сай техникалық құралдармен жабдықталған және университеттің кампусы аумағында өзінің эфирлік

тарату желісі бар, әрі журналистика саласындағы студенттер үшін жақсы оқу-өндірістік база саналады.

Телерадиокешен университеттің ғылым-білімі мен инновациялық қызметін, студенттік өмірдің қызықты сәттерін әңгімелейтін жаңалықтарды күнделікті таратып отырады. Тұрақты түрде еліміздің айтулы тұлғаларымен кездесулер және республикалық телеарналар мен баспасөздің танымал практик-журналистерінің мастер-кластары ұйымдастырылып тұрады.

«Әл-Фараби» телеарнасының эфирінде мынадай бүгінде студенттік бағдарламалар: «Асыл домбыра», «Show news», «Клип-бәйге», «Телезертхана», «ҚазҰУ-life», «Өнегелі өмір», «ҚазҰУ музейлері» және т.б. шығып тұрады.

Телерадиокешен жұмысы масс-медиа үшін біліктілігі жоғары мамандарды оқытуда, студент жастарды тәрбиелеуде, ұрпақтар сабақтастығы мен отандық телерадиожурналистиканың үздік дәстүрлерін сақтауда маңызды орын алады.

«Әл-Фараби» телеарнасы – бұл қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде хабар тарататын ақпараттық-білім беру, мәдени-танымдық және ғылыми-көпшілік арна.

Телеарнаның аудиториясы – университет қызметкерлері, оқытушылар, студенттер мен интернет қолданушылар.

«Әл-Фараби» телеарнасы оқу орнының ғылыми-білім беру және мәдени өмірін насихаттауға қатысып, университетте және оның сыртында өтетін түрлі шараларды бейнетүсіріліммен қамтамасыз етеді.

Бағдарламалары университеттің оқу корпустары мен студенттер үйлерінде (жатақхана), спорткешенінде, «Керемет» студенттерге қызмет көрсету орталығында IP-желісі арқылы және www.youtube.com – «Alfarabi TV» бейнехостингі арқылы таралады.

«Alfarabi TV» өзінің төл өнімдерімен қатар, серіктестері ұсынған бағдарламаларды да таратады.

Студенттік радионың алғашқы «Зерде» хабары отандық негізгі радиохабар таратушы желі – Қазақ радиосының эфирінде шықты. 1993 жылы студияда құрылымдық өзгерістер болып, «Сана» радиосы деп аталды. Ал, 2010 жылдың 14 қазанынан эфирге «Әл-Фараби» студенттер радиосы ретінде шығып келеді.

«Әл-Фараби» радиосы – бұл, қазақ, орыс және ағылшын тілінде хабар тарататын ақпараттық-танымдық, мәдени-білім беру және сауықтық жастар радиосы.

Радиостудияның аудиториясы – университет қызметкерлері, оқытушылар, студенттер мен интернет қолданушылар.

2016 жылдан бері «Al-Farabi FM» радиотыңдаушылардың қызығушылығын тудырған ғылым мен білім беру, жаңалықтар, ақпараттық-сауықтық, ғылыми-көпшілік және білім беру хабарларын әуе толқынына онлайн түрде шығарып келеді.

Радионың қызметі студенттердің журналистика саласында алған білімдерін тәжірибеде қолданып, жастар арасында шығармашылық ортаны қалыптастыруға, ҚазҰУ-дағы студенттер мен оқытушылардың өмірі жайлы ақпараттарды, ғылым мен білімді, мәдени құндылықтарды, салауатты өмір салтын насихаттауды арттыруға өз септігін тигізетін болады.

Фотостудия 1972 жылы телевизия және радиожурналистика кафедрасы құрылған сәттен бері қызмет атқарып келеді. 2015 жылдан бері «Әл-Фараби» фотостудиясы ретінде жұмыс атқарады.

Фотостудия университеттік және халықаралық ғылыми-білім беру және ҚазҰУ мен оның сыртындағы мәдени-көпшілік шараларға фототүсірілім жасайды, корпоративтік БАҚ-ты (kaznu.kz сайты, «Қазақ Университеті» газеті, ғылыми-көпшілік журналдар) фотоөнімдермен қамтамасыз етеді.

Фотостудия Журналистика факультетінің студенттері үшін өндірістік тәжірибеден өтетін базасы саналады әрі шеберлік сыныптары мен түрлі тақырыптағы фотокөрме мен фотоөнерге үйретін семинарларды ұйымдастырады.

Бүгінде әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Телерадиокешені төмендегідей серіктестермен бірлесіп жұмыс атқарады: «Қазақ Университеті» баспа үйі, «Қазақ Университеті» университет газеті, «Сұңқар» әл-Фараби атындағы ҚазҰУ студенттері мен магистранттарының кәсіподағы. Сондақ-ақ, «Қазмедиа орталығымен» тығыз байланыстар жүргізілуде. Бұл Қазақстандағы барлық ұлттық медианың сапалы хабар таратуын қамтамасыз етуге арналған бірыңғай технологиялық ақпараттық ортамен байланыстарды әлі де нығайту керекпіз.

Студенттік телерадиокешен жұмысын ілгерлету – студент жастардың ақпарат әлеміне нық қадаммен, мол тәжірибемен сенімді маман болуына көмектеседі.

Жақсылықбаева Р.С.,
Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасының доценті

«ХХ ҒАСЫР КӨСЕМСӨЗ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ШЕБЕРХАНАСЫ» ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР

«ХХ ғасыр көсемсөз шығармашылық шеберханасы» пәні журналистика факультетінің бакалавриат бөлімінің 2-курсына 4-семестрде оқытылады.

«ХХ ғасыр көсемсөз шығармашылық шеберханасы» пәнінде қазақ баспасөзінің дамуына еңбек сіңірген көрнекті публицист-журналистердің шығармашылығындағы шеберлік пен тәжірибеге талғам мен таразы тұрғысынан жан-жақты баға беріледі.

Курсты оқыту барысында:

– әрбір студентке журналистік шеберліктің қыр-сырын ұғындыруға;

– журналистің кәсіби шеберлігіне қатысты біліктілікке үйретуге;

– қазіргі баспасөздегі публицистикалық туындыларға бағамды пікір білдіру, таразылауға;

– журналистің тақырып қоюдағы шеберлігін айқындауға;

– қазақ баспасөзі жарияланымдарының тақырыптық ерекшеліктерін бақылауға;

– жеке публицистер шығармашылығын тереңінен зерттей отырып, теориялық білімдерін тәжірибеде ұштастыра алуға машықтау.

Пәнді оқып-үйренудің негізінде студенттер мыналарды білуге тиіс:

– журналист шеберлігіне қойылатын талаптарды ажырата білуге;

– қазіргі жаһандану дәуіріндегі БАҚ-тың атқарып отырған рөлін айқындауға;

– кешегі және бүгінгі қазақ журналистика тарландарының шеберлік шыңдарына барлау жасай отырып, тәрбиелік қырларын аша түсуге;

– кішігірім хабардан бастап, проблемалық мақалаға дейін өте сауатты жаза білуге;

– қазақ газеттерінің пішіндік, мазмұндық сипатын, бүгінгі оқырман талғамындағы сұраныс деңгейін сараптай білуге;

– фактіге айырықша назар аудара отырып, газет бетіндегі журналистік зерттеулерді зерделеуі қажет.

Жалпы құзырет: талантты да талғамды журналистердің шығармашылық қолтаңбасы мен шеберханасын барлау, кәсіби шығармашылық әдістерін меңгеру.

– Қажетті ақпарат көздермен жұмыс істеу, түрлі әдістер қолдану.

– Құралдық: баспасөзде жарияланған журналистердің публицистикалық туындыларын жанрлық тұрғыда саралау; басылымдардағы журналистің өзекті тақырыптарының жазылу ерекшеліктеріне назар аудару; студенттерге журналистік жауапкершілікті сезіндіре отырып,

– Тұлғааралық: болашақ шыңдалу мектебі газет редакцияларының жұмыс тәртібі мен газетке материал даярлау жолдарын ұғындыру. Шеберліктің шығармашылық қыр-сырын оқыту.

– Білу: қазақ журналистерінің шеберлік мектебінің қалыптасуына негіз болған критерийлерді айқындауға үйрету.

– Иелену: журналистің шығармашылық табиғатындағы өзіндік шығармашылық байланысты айқындау.

Пәннің мақсаттары мен міндеттері:

– журналистің шығармашылық табиғатындағы өзіндік шығармашылық байланысты талдау;

– қазақ журналистерінің шеберлікке жету жолдарын;

– кәсіби шығармашылық әдістерін меңгеру, шеберліктің шығармашылық екендігін түсіну,

– талантты да талғамды журналистердің шығармашылық қолтаңбасы мен шеберханасын;

– баспасөзде жарияланған журналистердің публицистикалық туындыларын жанрлық тұрғыда саралау;

– басылымдардағы журналистің өзекті тақырыптарының жазылу ерекшеліктеріне назар аудару;

– журналист шеберлігіне қойылатын талаптарды ажырата білу;

– қазіргі жаһандану дәуіріндегі БАҚ-тың атқарып отырған ролін айқындай білу;

– бүгінгі ақпараттың ұлттық шеңбері мен мемлекеттік бақылау көздерін бағамдау;

– кешегі және бүгінгі қазақ журналистика тарландарының шеберлік шыңдарына барлау жасай отырып, тәрбиелік қырларын аша түсуге;

– қазақ журналистерінің шеберлік мектебінің қалыптасуына негіз болған критерийлерді айқындауға үйрету.

– кешегі Кеңес Одағы кезеңіндегі журналистика мәселелері мен бүгінгі журналистиканың өзекті, ауқымды салаларын таратып айтуға дағдыландырып, ұғындыру мақсаты көзделеді.

Оқытудың әдісі – лекцияның құрылымы, логикасы, жоспары, әдебиеттер, қосымшалар, жаңа терминдер, дәлелділігі мен дәйектілігі, негізгі ойлар мен қорытындылар, оларды ажырата білу, көрнекілік құралдар, жекеленген жазбалар, тірек конспектілерді қолдану.

Лекцияның сапасын бағалау.

Сабақ сапасының жаңа өлшемі, сабаққа қойылатын дидактикалық талап, немесе жаңа сабақ проблемасы мынадай шаралар жүргізу арқылы шешіледі:

1. Сабақтың мақсатының айқын болуы.
2. Сабақтың көрнектілігін арттыру, техникалық құралдарды мүмкіндігінше пайдалана білу.
4. Сабақта өтілетін негізгі тақырыпты, өмірмен, күнделікті жаңалықтармен байланыстыра білу.
5. Дәрісте білім берумен бірге, тәрбие берерлік міндеттерді шеше білу.

Оқыту процесіне ықпал ететін психологиялық факторлар:

1. Оқыту және қабылдау.
2. Дағдылануға үйрету.
3. Ойлау әрекетіне дағдыландыру және үйрету.
4. Ойлау әрекеттеріне дағдыландыру жолдары.
5. Оқу іс-әрекеттеріне ықпал етуші факторлар.
6. Зейін аудару және бекіту. Білім алу іс-әрекетін ұйымдастыру.

Лабораториялық дәрістер студенттердің білімдерді, іскерліктерді және дағдыларды меңгеруге бағытталған тәжірибелік іс-әрекетті білдіреді. Журналистік шеберлікті оқытуда келесі тәжірибелік әдістер кіреді:

– лабораториялық жұмыс;

– психологиялық тапсырмаларды шешу;

– топтық пікірталас;

– дебат /пікір - талас/

– сұрақ - жауап /ситуация туғызу, шешу жолын айту, нақты дәлелдер келтіру/

Бұл әдістер оқу мақсатына байланысты түрліше қолданылады.

Лабораториялық жұмыс психологиялық эксперименттің моделі ретінде: 1) студенттерге белгілі бір психологиялық заңдылықтарды көрсету үшін немесе психологиялық эксперимент әдістемесін меңгерту үшін жүргізіледі.

Психологиялық тапсырмаларды шешу теориялық білімді бекітуге немесе осы білімді практикалық тапсырмаларды шешуде қолдануға бағытталған болуы мүмкін.

Зерттеушілік әдіс студенттердің білімді шығармашылықпен қолдануын көздейді. Осы кезде оларда өз бетінше ғылыми зерттеушілік жұмыс тәжірибесі қалыптасады.

Дәріс барысында қатты мән беретін жайт студент лекцияны тыңдап отыр ма, жоқ әлде жай ғана бақылап, немесе басқа ойда отыр ма, осыған аса назар аударамыз. Бұл дағдыны барлық дәрісте қолданамыз. Өйткені, мұқият сезініп, дұрыс қабылдаған студенттен лабораториялық дәрісте дұрыс жауап алынады.

Ойлау – бұл сыртқы дүниедегі құбылыстар мен процестердің жоғары жүйке жүйесінде толық түрде бейнеленуі. Зейін – бұл психикалық іс-әрекеттің бағытталуы мен шоғырлануы. Лекция сабағында студенттерге көбірек ақпарат беруге тырысамыз. Аз уақытта қарап шығып, игеретін материалдарды берген дұрыс. Сондықтан, оқыту барысында газет-журнал қиындыларынан үзінді материалдарды көбірек қолдануға тырысамыз. Студенттердің қабылдауы әртүрлі болғандықтан, дәрісде оқытушының сөйлеу мәнері де, дауыс ырғағы да маңызды рөл атқарады.

Кабылгазина К.,
журналистика факультетінің профессоры

БАЛА БОЛМЫСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ТЕЛЕВИЗИЯНЫҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Балалар бағдарламалары негізінде тәрбиелік қызметті жүзеге асырады. Бағдарламалар бала мен қоғам арасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Балаларға арналған бағдарламалардың тәрбиелік қызметінің қаншалықты дұрыс жүргізілгендігін анықтайтын негізгі белгілері мыналар: а) бағдарламада берілген ақпараттың толық, толыққанды қабылдануы үшін қолжетімді әрі түсінікті болуы; ә)бағдарламаға қызығушылығын арттыру тәсілдерінің қолданылуы; б) бағдарламаның құрылуына белсенді түрде қатысуы керек; в) бағдарлама педагогтік ұстанымға сай болуы керек.

Бұл ретте Э.Г.Багиров ұсынған бағдарламалар типологиясына жүгінген орынды . Ғалым бағдарламалардың классификациясын оның функционалды құрылымына байланысты жасақтаған, ал диференциация негізі бағдарламалардың қызметтік бағыты болды. Бұл классификацияда Э.Г. Багиров бағдарламаларды былай бөлген: ақпараттық-публицистикалық бағдарламалар. Олардың мақсаты қоршаған орта туралы мағлұмат беру, қоғамдық пікір қалыптастыру, әлеуметтік, саяси, өндірістік және басқа да мәселелердің шешімін табуға әсер ету. Ғылыми-танымдық бағдарламалар. Олар балалардың ғылым, білім, өнер, техника саласындағы танымдық қажеттілігін қанағаттандырады, дүниетанымының кеңеюіне әсер етеді. Ғылыми-танымдық бағдарламаларға дәріс беретін бағдарламаларды да жатқызуға болады, себебі, олар қоғамдық ортада жинақталған білімді таратады. Бірақ айырмашылығы ғылыми-танымдық бағдарламалар рекреативті функцияны алдыңғы орынға қойса, арнайы оқытуға, білім беруге маманданған бағдарламалар үшін көңіл көтеру функциясы кейінге ысырылады. Көркемфильмдер мен өскелең ұрпаққа эстетикалық тәрбие беретін бағдарламалар. Эмоционалды қуат беретін, демалуға мүмкіндік бере отырып, көңіл көтеретін бағдарламалар [1]. Құрылымдарының күрделілігіне қарай әр түрлі деңгейлерге бөлінгенімен балаларға арналған бағдарламалар түгелдей дерлік «Көңіл көтере отырып,

үйрету керек» деген принципті ұстанады. Сонымен қатар, әр түрлі функцияларды атқаратынына қарамастан балалар мен жасөспірімдерге арналған бағдарламалардың бәріне ортақ бір нәрсе, олардың барлығы ойын түрінде ұйымдастырылады.

Телевизия басқа бұқаралық ақпарат құралдарына қарағанда біршама ауқымды аудиторияны қамтиды. Балаларға арналған телеарналардың айырмашылығы мақсатты аудитория сұранысының ерекшелігінде. Балалар телеарнасы ең алдымен мәдениағарту, білім беру және көңіл көтеру қызметтерін атқарады. Себебі, теледидар хабарлары қашанда тартымдылығы, жеңілдігі, мәтіндерінің әртүрлі сюжеттермен, әуендермен үйлесіп берілуі арқылы балалардың қызығушылығын оятып, өмірді жан-жақты қырынан көруге мүмкіндік береді. Тіпті, баланың басында болу болмауы неғайбыл оқиғалардан да сабақ алуға үйретеді. Ескеретін мәселе: тек хабар таратуға ғана жауапты телевизия белгілі бір ақпаратты бере отырып, көрерменіне таңдау ұсынады. Яғни, бала өзінің моральдік ұстанымдарына байланысты одан бас тартуы мүмкін немесе моральдық тұрғыдан орынды деп танып, қабылдауы мүмкін. Сондықтан, оқушыларды ақпарат құралдары ұсынатын бағдарламаларды талғаммен көруге үйрету керек. Психологтар баланың психологиялық және физиологиялық тұрғыда зиян шекпеуі үшін мына жайттарды есте ұстауға кеңес береді: 3 жасқа дейінгі балаларды экран алдына мүлде жақындатпаған дұрыс; 5-6 жастағы балалар теледидар алдында тәулігіне жарты сағаттан артық отырмауы тиіс; бастауыш сынып оқушылары аптасына екі үш мәрте 1-1,5 сағат отырса жеткілікті екен. Балаларға арналған мультфильмдер мен фильдерді алдымен ересектердің өзі тамашалуы керек.Себебі, кейбір өнімдер жарқ-жұрқ етіп көзді қызықтыратын арнайы эффектілер арқылы баланы өзіне тәуелді етеді; виртуалды кеңістік пен шынайы өмірді ажырату қабілеті 12 жастан кейін ғана толық қалыптасады. Сондықтан осы жасқа дейінгі баланы ешқашан теледидар мен компьютердің алдында жалғыз қалдыруға болмайды. Бірақ, күнделікті өмірде көптеген отбасыларда күнұзақ теледидар қосулы тұрады, ал кейде тіпті ата-ана үйде болмағандықтан балалар жалғызсырамас үшін теледидар алдында бар уақытын өткізеді. Балаларды теледидарға жолатпай, байлап ұстау мүмкін емес. Оған қоса қалалық жерлерде балалар еркін ойнайтын, қауіпсіз алаңдар да жоқ. Сондықтан ата-ана үшін баланың тыныш

қана теледидар алдында отырғаны тиімдірек. Бірақ «көк жәшікте» көрсетілген ақпараттың баласының психологиясына кері әсері тие ме деп алаңдаушылық білдірген ата-аналар кейбір бағдарламаларға көңілдері толмайтындықтарын айтып жатады. Көрерменге сапалы өнім ұсыну үшін алдымен телевизияның бала психологиясына қаншалықты әсер ететіндігін зерттеп білу қажет. Бұл мәселеге қатысты зерттеу жүргізген бірқатар ғалымдарды атап өтуге болады. Олар: Л. Мастерман, К. Метц, Ж. Гонне, Э. Харт, О. Баранов, С. Пензин, Л. Баженова, А. Шариков және т.б. Өкінішке қарай, отандық әлеуметтанушылар мен психолог-тардың «Теледидар және жасөспірімдер» (авт.А. Байшүкірова), «Балалар ерте есейгісі келмейді» (авт. Ж. Сәрсенов), «Теледидардың бала психикасына және тәрбиесіне кері әсері» (авт. Құсайынов А.) [2] т.б. сияқты бірқатар зерттеу мақалаларын есептемегенде, бала психологиясына телевизияның әсері жайында жазылған бірде бір оқулығы жоқ. Сондықтан, қандай да бір ғылыми дәлелдеме ұсыну үшін шетелдік зерттеушілердің еңбектеріне сүйенуге тура келеді. Д. Лемиштің «Жертвы экрана. Влияние телевидения на развитие детей» [3] атты кітабында телевизияның балалар мінез-құлығы мен жүріс-тұрысына әсері, олардың телевизиялық кейіпкерлерді шынайы қабылдауы мен олардан үлгі алуына қатысты жүргізілген сынақтар нәтижесінде қорытынды шығарады. Лемиштің айтуынша, телевизияның пайдасы мен зиянын есептемес бұрын өзімізбен қатар өмір сүріп жатқан баланың әлеуметтік өміріне үңіліп көру керек. Ол күн сайын қандай мамандық иелерін, қандай өмірлік ұстанымдағы адамдарды көреді? Әрине, көбіне балалар отбасы мүшелерімен, мұғалімдер, сатушылар, дәрігерлер, автобус және такси жүргізушілерімен одан бөлек әртүрлі жағдайларға байланысты тағы басқа қандай да бір мамандық иелерімен байланыс орнатуы мүмкін. Алайда, ересектер әлеміндегі көптеген мамандықтар туралы олар тек теледидар арқылы ғана біле алады. Мысалы, заңгерлер, құқық қорғау орындарының қызметкерлері, медицина қызметкерлері, танымал даңқты адамдар, қылмыскерлер және студенттер туралы ақпарат алып түсініктері қалыптасады. Содан кейін бала өзін олармен салыстыра бастайды, түрлі сұрақтарға жауап іздейді, қызығушылығы оянады. Мысалы: «Мен дәл осылар сияқтымын ба, әлде өзгешемін бе? Менің солар сияқты болғым келе ме? Олар жақсы ма әлде жаман ба? Мен қандай

болуым керек?» дегендей сұрақтарға жауап іздей отырып, бала өзінің қоғамдағы орынын анықтайды. Телевизия – өнегелі білімнің негізгі көзі, себебі адамдардың болмысына қатысты көптеген мысалдарды назарымызға ұсынады. Ал телевизиялық кейіпкерлерді, олардың іс-әрекетін бағалауы балалардың түсінік-танымының дамуына негіз болады. Сәби күнінен бастап ата-анасына еліктеп, үлкендерді үлгі тұтып өсетіндіктен балалар үшін кез-келген кейіпкерге қатысты өз ортасындағы адамдардың көзқарасын білу маңызды. Сондықтан олар көбіне әлемді «жақсы» және «жаман» деп екіге бөліп алуға ұмтылады. Сонымен қатар, кішкентай бүлдіршіндер кейіпкерге мінездеме берген кезде көбіне оның сырт пішініне ерекше назар аударады да, түр әлпеті ұсқынсыз адамдарды жаман деп қабылдайды. Ал шамамен жеті-сегіз жастан асқан балалардың өзіндік пікірлері қалыптаса бастайды да қандай да бір әрекетке себебіне байланысты әртүрлі баға беруі мүмкін. Мысалы, егер телевизиялық кейіпкер біреуге көмек көрсету мақсатында өтірік айтса «жақсы», ал арам пиғылмен дәл осы әрекетті жасаса «жаман» деп бағалайды. Осы тұста «неге біз баланың телевизиялық кейіпкерді қалай қабылдайтындығына тереңірек үңілуіміз керек?» деген сұрақ туындауы мүмкін. Біріншіден, телевизиялық кейіпкерлер – идентификация нысаны, яғни үлгі тұтып, бас иетін тұлға. Екіншіден, телевизиялық кейіпкерлер жеткіншектер еліктейтін жүріс-тұрыс үлгісін қалыптастыруға қызмет етеді. Бүлдіршіндер қандай да бір телевизиялық кейіпкерге ұқсағысы келеді, оның әрекеттерін қайталайды. Өз бойынан сол кейіпкерге тән қасиеттерді көріп, ұқсастықты байқайды. Тіпті, кейде балалар идентификация нысанымен орын ауыстырып, бағдарламаны көру барысында қаһарманның басынан өткерген қызықтарын өзі жасап жатқандай сезінуі мүмкін. Сонықтан, бағдарлама кейіпкерлерінің бойында жағымды қасиеттер мейлінше көп болуы керек. Балалар еліктейтін қаһармандар жауыздықтан гөрі мейірімділікке бейім, жақсылыққа құмар, сыпайылық пен кішіпейілдікке баулып, үлкенді сыйлап, кішіге көмек қолын созатын достықты, татулықты насихаттаушылар болуы тиіс. Десек те, бүгінгі күні экранда көрсетілетін материалдар мазмұнына қарай басымдыққа ие болып отырған жауыздық пен агрессиялық мінез-құлық – балалар мен телевизияның арақатынасындағы ең өзекті әрі кең таралған проблема. Яғни,

теледидардан көргенін өмірде қайталауға бейім балалар телевизиялық қаһармандардың зұлымдық әрекеттерін де үйреніп алып, қаз қалпында қайталайды екен. Мысалы, БАҚ таратқан ақпаратқа сүйенсек Израильде жеті жасар бала: «Суперменнің қалай ұшатынын қараңдар!» – деп айғай сала терезеден секіріп, омыртқасын сындырса, Норвегияда бес жасар қызды телесериалдан көргендерін қайталаған достары мазақтап қорлайды. Осыған ұқсас мысалдар өз елімізде де орын алып жатады. Көптеген коммерциялық телеарналарда зорлық-зомбылық көріністері басым екеніне дауымыз жоқ. Телевизиядағы озбырлық әсерлі көрінеді, әрі тілдік және мәдени айырмашылықтарға қарамастан, бәріне бірдей түсінікті болады. Сондықтан, телевизиялық сенсациялық өнімдер жаһандық нарықта өтімді болып отыр. Шетелдік телеарналарды есептемегенде отандық арналарымыздың басым көпшілігі көрерменіне осы «өтімді тауарды» ұсынуға құмар. Күннен күнге сенсацияға ұмтылған телеарналарда жан түршігерлік оқиғаларды ашық көрсететін кадрлар беріліп жатады. Бұл көптеген шетелдік арналардағыдай әдетке айналып барады. Ғалымдар дәлелдегендей, мұндай қатыгездікті үнемі көріп үйренген көрермен оны сезінбейтін болып алады.

Экран алдында балалар отырғанда эфирдің қылмысқа бет бұруы, зорлық-зомбылықтың басты кейіпкерлерге айналуы, ашық сексуалды көріністерді көрсетуі біздің өмірімізде орын алуы әбден мүмкін жағдай болып қалды. Егер кәмелетке толмаған балаңыз экраннан үнемі қылмыстық істерді бүгешігесіне дейін, тіпті практикалық нұсқауларымен қоса дерлік көретін болса, оны шынайы өмірде қайталамасына ешкім кепілдік бермейді. «Телерадиохабар тарату туралы» заң жобасы Заң жобасының 23-бабына [4] сәйкес, шетелдік телеарналар мен радиоларда отандық авторлардың туындылары 2015 жылдың 1 қаңтарында 50 пайызын құрауы тиіс. Сонымен қатар телеарналарда шетелдік өнімдерді қазақшаға аудару экран астындағы жүгіртпе жол арқылы емес, дыбыс негізде, яғни дубляж жасау арқылы жүзеге асырылу шарт.Заң жобасында қанау, ұрып-соғу, атыс-шабыс және анайы ақпараттар ықпалынан балалар мен жасөспірімдерді қорғау мақсатында мұндай теле және радиобағдарламаларды тек сағат 22.00 мен 07.00 арасында ғана беруге рұқсат етілетіндігі айтылған. Ал күндізгі уақыттарда

берілетін шетелдік өнімдерде жоғарыда аталғандай көріністер мен ақпараттар болса, телерадиохабар тарату операторлары оларды қиып тастауы шарт. Ел болып балалардың болашағына атсалысу - өмірдің өзі алға қойып отырған маңызды міндеттердің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Э.Г.Багиров kafedramk.ru/content/*
2. *www.webirbis.ksu.kz/*
3. *Д. Лемиш https://books.ru/author/lemish*
4. *«Телерадиохабар тарату туралы» заң жобасы - adilet.zan.kz/*

Әлімжанова А.Б.,
журналистика факультетінің аға оқытушысы

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ИНТЕРНЕТ САЙТТАР: КОНТЕНТ ЖӘНЕ САРАПТАМА

(Baq.kz, El.kz, Szh.kz сайттары негізінде)

Қазақстандық интернет пайдаланушылардың арасында өзге сайттардан біраз ерекшеленетін baq.kz, el.kz, szh.kz сайттары. Олардың ерекшелігі тек мультимедиалық контентінде емес, олар жеке дара қайталанбайтын жобалар. Мысалы, baq.kz еліміздің және жаһанның жаңалықтарын таратумен қатар, барлық қазақстандық БАҚ-ты біріктіріп, тізімін бір порталда ұсынады. Қажетті БАҚ-ты таңдаған соң сілтемеден өту жеткілікті, сол БАҚ-тың парақшасына өтуге болады. Бұл конвергентті журналистиканың бір көрінісі. Порталдың ресми парақшасындағы ақпарат бойынша, «BAQ.KZ-те еліміздің қазақ тіліндегі 91 газет, 14 журнал сайттары және 301 электронды БАҚ сайттарына сілтемелер топтастырылған, сондай-ақ портал қолданушылары 6 радио мен 15 телеарнаны онлайн жүйесінде пайдалана алады». Порталда кез-келген ақпарат табуға болады пайдалы кеңестер мен жаңалықтардан бастап, әдебиет пен мәдениет салаларына дейін ақпараттың үлкен көлемі қамтылған. Негізінен, baq.kz 2010 жылдың қараша айында қазақ тілді контентті дамыту, медиа кеңістіктегі қазақ тілді БАҚ ықпалын арттыру мақсатында құрылған. «Қазконтент» Акционерлік Қоғамының ірі жобасы. Тілге байланысты, сайттың ең басты ерекшелігі оның тек қазақ

тілінде ақпарат таратуы және латын, төте жазуларындағы нұсқаларының болуы [1].

Сайттың статистиалық мәліметтеріне тоқталып өтейік. Аталған үш сайтты зертеу үшін similarweb.com және A.pr-cy.ru сынды онлайн сараптама жасайтын сервистер қолданылды. Қажетті ресурстың доменін терген соң сервистер сандық сараптама және ақпараттық технологияларды пайдалану жөніндегі ақпаратты тауып береді. Осындай сараптамалар арқылы келесі мәліметтер белгілі болды.

Baq.kz-тің трафиктік үлесіне келер болсақ, similarweb.com сараптамасы бойынша еліміз үшін бұл көрсеткіш 93.35%-ды құрайды. Қазақстаннан басқа бұл сайттың аудиториясына Моңғолия – 1.66%, Түрік – 0.87% және Ресей – 0.78% елдері кіреді. Сайтта жалпы кіру көрсеткіші 147 500-ге жетеді, кіру ұзақтығы 02:31 минутқа созылады, ал бір кіргенде ашылатын парақ саны 2.25-ке тең. Ал zero.kz ресурсы бойынша күніне 37 304 адам шолып өтеді, ал 18 414 адам сайтқа айтқа кіріп-шығады. Аптасына 230 894 адам шолып, 83 026 адам сайтта қонақтайды. Айлық мерзімде бұл көрсетіштер 762 333 шолушы мен 218 012 қонаққа тең. Baq.kz ең көп пайдаланатын әлеуметтік желі – Facebook желісі, оның корсеткіші 75.18%. Екінші орында Vkontakte – 10.37%, үшінші орында Youtube – 9.55%, кейін Mail.Ru – 2.04% және Odnoklassniki.ru – 0.79%. Жалпы, Baq.kz қызметінің 22.08%-ы әлеуметтік желілерге тиесілі екен.

Әлеуметтік желілердегі парақшаларымен қатар Baq.kz-тің мобильді нұсқалары бар, олар iOS және Android платформаларына арналып жасалған. A.pr-cy.ru сайтында жасалған сараптамалар бойынша, Baq.kz жұмысында қолданылатын ақпараттық технологиялар анықталды. Сайт мәтін жазуда Google Font API шрифттер жиынғын қолданылып, Linux-тың Ubuntu ОЖ-де жасалған. Фреймворктардан jQuery, jQuery UI бағдарламаларын қолданса, статистика үшін Google Analytics пенYandex.Metrika, веб-серверлерде Nginx пайдаланды.

El.kz сайты интернет желісінде Қазақстан туралы түрлі бағыттағы ақпаратты таратуды мақсат етеді. Сайт ұжымы «Біз тың инновациялар мен өнертапқыштар туралы, қалалар мен тұлғалар, салт-дәстүр әсіресе қазақстандықтардың өмір сүру салты хақында қызықты материалдар жазамыз», - дейді. Сайттың басты бетінде «тұлға», «қала», «сөре», «арнайы жобалар» атты 4

бөлім бар. Тұлға бөлімінде сұхбаттар және көзқарас, ғаламтор жұлдыздары туралы материалдар жарияланады. Қала бөлімінде еліміздің кез-келген аймағын таңдап алып, сол туралы ақпарат не жаңалықтар оқыса болады. Сөре бөлімінде бизнес, мәдениет, лайфхак, спорт, білгенге маржан, әлеумет атты тақырыпшалар бар. Арнайы жобалар бөлімінде Универсиада сынды ауқымды шаралар жөнінде жазылады. Аталған бөлімдерді біріктіретін бір нәрсе – бүкіл ақпарат Қазақстанға байланысты [2].

Сайт Қазақстанмен жақынырақ танысам деушілерге зор пайдасын тигізетін анықтамалық рөлін атқаруда. Себебі, Қазақстан аудиториясынан бөлек бұл сайтты Ресей, Румыния, АҚШ, Монғолия халқы пайдаланады. Similarweb.com деректері бойынша, сайт трафигінің Қазақстандағы үлесі 91.83%-ға тиесілі болса, Ресеге – 2.58%-ы, Румынияға – 0.88%-ы тиесілі. El.kz ресурсындағы жалпы пайдаланушылар саны 158 700-ге тең. Пайдаланушылардың кіру ұзақтығы 1 минут 8 секунд, әрбір кірген сайын 1.47 бет ашылып, қаралады. Ал әлеуметтік желілерге келсек, сайттың әлеуметтік желілерді аз пайдаланатындығы көрінеді 1.37%. Алайда, Facebook желісі 58.16%-бен алдыңғы қатардан көрініп тұр. Vkontakte 37.84%-бен екінші орналасқан. Pocket – 2.38% және ең аз 1.61%-бен Youtube қолданылады.

Ал, zero.kz сараптамалық сайтының деректеріне қарап, el.kz-ке күніне 15 257 адам, аптасына – 73 691, айына 195 597 пайдаланушы кіретінің анықтадық. A.pr-cy.ru анализ жасау серверінің нәтижелері бойынша el.kz танымдық порталы сайт қызметінде келесідей технологияларды пайдаланады:

JavaScript: jQuery, Twitter Bootstrap;

Статистика:Google Analytics, Yandex.Metrika;

Видео: YouTube;

Веб-сервер: Nginx.

Szh.kz немесе «сұрақ-жауап» сайты 2010 жылдың қазан айында құрылған. Оның қызметі аудитория сұрақтарына жауап беру арқылы, яғни пайдаланушылармен сұрақ-жауап диалогы негізінде байланыс орнату арқылы жүзеге асады. Пайдаланушы кез-келген, оны толғандыратын сұрақтарын қойып, сауалына жауап алады. Пайдаланушы сұрақ қоюмен қатар жауапты да жаза алады. Сайт бетінде szh.kz-тың басты мақсаты жөнінде «Түрлі тақырыптағы танымдық ақпараттар қазақ тілді интернет сүйер

қауымның дүниетаным шеңберін кеңейтуге септігін тигізу, қазақ тілді қолданушылардың бір-біріне қол ұшын созуына жағдай жасау басты мақсаты болып табылады» делінген.

«Сұрақ-жауап» сайты жөнінде кеңірек айтсақ, ол өзінің контентімен универсалды порталдарға жақынырақ. Себебі, оның мазмұнында сұрақтар мен жауаптардан бөлек, жаңалықтар, түрлі сауалнама, медиа өнімдері, блог-платформа, радио, тестер және өзінің қосымша жобалары бар. Сайт бетіндегі контентті сайт қызметкерлері мен қатар интернет пайдаланушылары да толтыра алады, олар үшін сайттың төменгі бетін көмекші нұсқаулықтарға және бейнероликке сілтеме бар. Сондай-ақ, сайттың төменгі бөлігінде сайт контентінің статистикасы берілген. Ол бойынша сайтта 113 936 – сұрақ, 288 940 – жауап, 151 664 – пікір, 57 174 – қолданушы бар екен [3].

Zero.kz-тің тәуліктік есептеуі бойынша сайт алғашқы бестікке кіріп тұр. Szh.kz сайтына күніне 100142 қонақ кіреді, аптасына – 419155, ал айына 1 188 642 пайдаланушы кіреді. Бұл аталған үш сайт арасындағы үздік көрсеткіш. Similarweb.com сараптамалық серверіндегі мәліметтер бойынша, жалпы кіру саны 712 300. Орта есеппен кіру ұзақтығы 9 минут 4 секунд, әр кіру сайын 2.47 парақ ашылады. Сайт трафигінің айтарлықтай бөлігі Қазақстанға тиесілі 95.35%, Румыния,Түркия, АҚШ, Ресей сынды елдерге де сайттың аз мөлшердегі трафиктік үлесі түседі, ол көрсеткіштер 2%-дан аспайды. Similarweb.com сараптамасына сай szh.kz –тың әлеуметтік желіні пайдалану үлесі 3.86%-ға тең (13-инфографика). Ең көп пайдаланатын әлеуметтік желі Facebook 37.19%. Екінші қатарда 29.10%-бен Vkontakte желісі, Youtube 27.82%-дық көретішімен үшінші орында. «Сұрақ-жауап» сайты әлеуметтік желілерді қолдану бойынша үш ресурстың ішінде екінші орында орналасқан. Дегенмен, үш сайттағы пайыздық өлшем бойында ең көп қолданылатын Facebook желісі болып тұр.

Сайт контентінің алуандығына және қызметінің жан-жақтылығына байланысты сайт жұмысында пайдаланылатын ақпараттық технологиялардың түрлілігі байқалады. A.pr-cy.ru талдау жүргізетін ресурсының зерттеуі бойынша szh.kz сайты мына технологиялар негізінде құрылған:

Фото галерея: Lightbox;

Шрифттар жиынтығы: Google Font API;

Веб-сервер: Nginx;

JavaScript фреймворктар: Lightbox, jQuery;

Статистикалық мәліметтер: Google Analytics, Liveinternet, Yandex.Metrika;

Жарнама желісі: DoubleClick for Publishers (DFP), Google AdSense;

Content management system және Blog: WordPress;

Кеш: WordPress Super Cache.

Төмендегі Zero.kz келтірген мәліметтер бойынша, мысал ретінде алынған үш сайт арасында szh.kz ресурсы көш бастап тұрғаны көрінеді. Интернет ресурстар арасында сайт беделі оның рейтингісімен анықталады.

Жалпы, кез-келген сайт ақпараттық технологиялардың көмегімен пайда болып, сол технологиялар арқылы өз қызметін жалғастырады. Ақпараттық технологияны бағдарламалар тұрғысынан қарастырсақ, ол – ақпараттық процестерге демеу болатын арнайы бағдарламалар. Алдыңғы тарауда айтылған ақпараттық технологиялардың қасиеті медиа контентті өңдеп, ресурс қызметін жалғастыруда қолғабыс болса, ендігі айтылып отырған специфика медиа кеңістіктің құрамдас бөлігін жасауға негізделеді. Яғни, сайттың құрамдас бөліктеріне кіреді.

Baq.kz, el.kz, szh.kz сайттарында көп кездесетін технологиялар бұл – Google Font API, jQuery, Google Analytics пен Yandex.Metrika, Nginx.

Google Font API – ыңғайлы интерфейс жиынтығы, бағдарламалау тілді қажет етпейді, түрлі пішіндегі стильдегі жазулар.

jQuery – JavaScript қоймасы, ұзын кодтың орнына қолданылады, жүктеп және жүктемей қолдануға болады. Өзі бағдарламалау тілі ретінде қолданылады.

Google Analytics – статистика мен сараптама сервисі, 80 есеп беру құралы, бәсекелестер статистикасына анализ жүргізу. Сайтқа орнату міндетті емес. Сайт пайдаланушылары тіралы статистикалық мәліметтер, сайт жұмысын бағалауға мүмкіндік береді.

Yandex.Metrika – статистика мен сараптама сервисі. Жарнамалық мақсаттың орындалуы, сайт қызметіндегі кедергілер туралы sms-есеп. Сайт пайдаланушылары мен аудиториясы туралы мәліметтер алуға бола болады.

Nginx – ресурстың ішкі бөлігі мен пайдаланушы арасындағы дәнекер. Wordpress-ке плагин ретінде қолданылады, байланыстырушы рөлін атқарады.

Ұзақ жылдар бойы біз Arial, Georgia, Verdana, Times New Roman сынды қауіпсіз шрифттарды қолданып келдік. Олар бүгінгі күнде де әр жанның компьютерінде Microsoft Word бағдарламаларында бар. Алайда, сайттар дизайны саласына келер болсақ, қазіргі кезде веб-шрифтар кең қолданылуда. Веб-шрифттар – веб-браузерлерге түсінікті қалыптағы шрифттар жиынтығы. Оларды қолдану арқылы біз сайтымыздың пайдаланушыларына олардың құрылғыларында үнсіз келісіммен орнатылған шрифттарды емес, біздің арнайы жасалған шрифттарымызды көруге жол ашамыз.

Қазақстандағы ең көп қолданылатын веб-шрифттардың жиынтығы – Google Font API (5-скрин). Google Font API @font-face ережесімен шақырылатын CSS қасиеттерін пайдаланады. Алайда, Google Font API-ды пайдалану үшін CSS, өзге де бағдарламалау тілдерін білу қажет емес. Бағдарлама дайын жинақтан ұнайтын шрифтты таңдап алып, оны сайт құрастыру барысында пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл шрифттарды пайдалану барасында қандай да бір браузер оны оқи алмай қояды деп уайымдаудың қажеті жоқ. Себебі, Google әлемдегі беделді компаниялардың бірі. Сондай-ақ, Six Revisions веб-сайтының негізін қалаушы Jacob Gube мақаласы бойынша, Google Font API Internet Explorer, Firefox, Safari сынды басты браузерлерде ресми түрде қолданылады, ал өзге браузерлер осы басты браузерлердің негізінде құрылған екен. Google Font API-да ұсынылған шрифттар тегін және олар уақыт өте түрленіп, көбеюі мүмін. Өзіңіз қалағанша шрифттарды таңдай бере аласыз.

Google Analytics пен Yandex.Metrika сайттың қаншалықты қызықты және өз миссиясын қаншалықты жақсы орындайтыны белгілі болды. Себебі, сайт бірінші кезекте белгілі бір бағыттағы ақпаратты тарату үшін қолданылады. Бұл жерде ақпарат ұғымына журналистік материалдардан бөлек, мультимедиалық өнімдердің барлығы, тіпті ойындар мен бағдарламалар және онлайн сауда туралы мәліметтер кіреді. Өйткені тұтынушылар бұл сайтқа ойын іздеп келеді. Демек, пайдаланушылар статистикасы төмен болса, сайт өз миссиясын орындай алмай жатыр деген сөз.

Google Analytics – google компаниясына тиесілі веб-сайт қонақтарының детальді статистикасын құру үшін арналған тегін сервис. Google Analytics-тың тегін болуы шетеулі, онымен тегін пайдалану үшін сайт айына 5 миллион қаралым жинауы қажет. Бұл ең үлкен аналитикалық сервис, оның мүмкінгі орасан зор. Пайдаланушылар сатистикасынан бөлек, Google Analytics арқылы пайдаланушының сайтыңыздағы әр әрекетін бақылауға болады. Мысалы, сайтта болудың ұзақтығы, ең қызықты парақшалар және ең аз қаралатын парақшаларды біліп, өз саясатынызды өзгерте аласыз. Кілт сөзге, сілтемеге немесе тегтерге байланысты, сайтта болу ұзақтығы немесе пайдалану-шылар браузері мен олардың қай парақты көбірек қарайтынына байланысты есептеулер жүргізуге болады. Google Analytics-тың айта кететін ерекшеліктерінің тағы бірі – бәсекелес сайттар статистикасына анализ жүргізу мүмкіндігі [4].

Яндекс.Метрика – веб-сайттарға кірудің статистикалық мәліметін жинайтын тегін сервис. Кіріп-шығуды бақылайтын статистикалық сервис сайтқа арнайы код орнату арқылы іске қосылады. Яндекс.Метрика басты ерекшеліктерінің бірі – оперативтілігі. Статистикадағы ақпарат 5 минут сайын жаңарып отырады, бұл ақпараттың өзгеруін білмей қалудан сақтайды, яғни ақпарат нақтылығына әсер етеді. Кірушілердің жынысы, географиялық орналасуы немесе жасына қарай топтастыра аласыз. Сонымен қатар, Яндекс.Метрика жарнамалық мақсаттын орындалуын қадағалай алатын функцияны ұсынады. Осы функция арқылы кірушілердің қандай бөлігі қандай сілтеме арқылы өтіп, қай парақты ашып, қай батырманы басу арқылы орындалған іс-әрекеттерін бақылай аласыз [4].

Nginx – индексті файлдар, статистикалық сұраныс, файлдар тізімінің автоматты құрылуы, ашық файлды кеш дескрип-торлардың қызметі, суреттердің бейнеленуін жүзеге асыратын веб-сервер және пошлатық прокси-сервер. Пошталық прокси-сервер HTTP-сервердің аутентификациясы арқылы пайдалану-шыларды тексеру мен спам-фильтр сынды қызметтерді атқарады. Прокси-серверлерді қолданудағы басты мақсат бірнеше веб-сервер арасындағы желілік ауыртпалықтың балансын сақтап, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Бүгінгі таңда Қазақстан медиа кеңістігіне ақпараттық технологиялардың кең қолданысы тән. Оны baq.kz, el.kz, szh.kz

интернет ресурстарына қарап айтуға болады. Аталмыш ресурстар Қазнеттің үздік сайттарының қатарында. Олар мультимедиалық контенттің түр-түрін қамтып, инфографика, аудио, видео ақпаратты аудитория назарына ұсынады. Бұл сайттар жаңа медиа талаптарына сай қызмет етеді. Сондықтан да ақпараттық технологияларды қолдану тәжірибесін зерттеуде осы сайттар қолданатын бағдарламалар негізге алынды. Бұл бағдарламалар қатарында Google Font API, jQuery, Google Analytics пен Yandex.Metrika және Nginx бар. Олар тікелей сайтты құрып, техникалық тұрғыдан қолданылады. Ал сайт мазмұнын қолайлы контенпен қамтамасыз етуде, оны шығармашылық тұрғыдан көрікті етуге зор пайдасын «Quik», «Biteable.com», «Infogram», «Magic.piktochart.com» сынды құрылғылар тигізеді. Мультимедиалық журналистиканы алдыға жылжытуда Newreporter.org ресурсының да маңызы үлкен. Түрлі вебинар мен бағдарламалар жөніндегі ақпаратты қамтитын сайт Орта Азия елдерінің мультимедиалық сауат ашу алаңына айналған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *А.С.Чернавский. «Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование» журналы/ № 5 (37), 8-том, 2015/ «Новые медиа» и развитие журналистики цифровой эры».*

2. William F. Eadie «21st Century Communication. A Reference Handbook»/ II том, 643-651 бет/ Pavlic J. V. «New Media Journalism»

3. Newreporter.org/kz/

4. Internews.kz/org/internews

Қосымша сілтемелер:

1. Similarweb.com

2. A.pr-cy.ru

3. Baq.kz

4. El.kz

5. Surak.szh.kz

Негизбаева М.О.

кандидат филологических наук, доцент

РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА В СИСТЕМЕ КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИИ

Сомнении нет в том, что социальные медиа прочно вошли в нашу жизнь. Благодаря новым технологиям у журналистов

появилась возможность удаленного доступа к массовой аудитории. До сих пор распространять информацию по техническим параметрам имели возможность только периодическая печать, телевидение и радио. Благодаря новейшим технологиям, распространять и получать массовую информацию может почти каждый. Большая популярность социальных медиа именно как площадок постоянного и активного общения и это не могло остаться не замеченным бизнесом. Появилась потребность в создании нового вида маркетинга – массового, эффективного для компаний и приятного для пользователей. Таким совершенно новым веянием и стал Social Media Marketing.

Сегодня в бизнес-компаниях создаются специальные отделы по работе в социальных медиа, следовательно, значительно возрос спрос на специалистов в сфере SMM. Не так давно понятие «социальные медиа» практически никто не знал. Впервые об этой формирующейся нише рынка говорилось в книге Джеймса Шуровьески «Мудрость толпы» [1]. Сейчас существует множество определении социальных медиа, один из них:

«Социальные медиа – это эффективный инструмент, позволяющий решать важные маркетинговый задачи, от внедрения бренда на рынок до создания определенного имиджа продукта. Социальные медиа объединяют огромную активную аудиторию интернет-пользователей, которая каждый день общается на различных площадках, пишет потребительские мнения и отзывы, участвует в онлайн-конкурсах, играет в интерактивные игры. Это аудитория, которая потенциально открыта к общению и мгновенной обратной реакции» [2].

Социальные медиа объединяет в себе различные виды интернет-ресурсов, предназначенных для обмена информационными сообщениями между пользователями. К социальным медиа относятся социальные сети (Вконтакте, Одноклассники), блоги, микроблоги, Wikipedia, видеохостинги (Youtube) и другие ресурсы, характеризуемые наличием сообщества пользователей и их взаимодействием вокруг определенного вида контента. Эти ресурсы собирают многомиллионную аудиторию пользователей, все больше времени проводящую в он-лайн среде.

Социальная сеть – это социальная структура, состоящая из групп узлов, которыми являются социальные группы, личности, индивидуумы. Одна из обычных черт социальных сетей – это

система «друзей» и «групп» [3]. Для достижения аудитории в 50 миллионов человек радио понадобилось 38 лет, телевидению – 13 лет и, наконец, интернету – 4 года. Пользователям социальных сетей больше не нужно искать новости, теперь новости находят их сами. Социальная сеть становится эффективным методом коммуникативного воздействия [4].

Социальные медиа позволяют PR-специалистам выстраивать долгосрочные отношения со своими потребителями, формировать их лояльность, управлять репутацией компании, повышать продажи и решать многие другие задачи развития бизнеса. Сегодня каждая компания имеет возможность прийти на территорию потребителя и общаться по его правилам, «говорить на его языке», чтобы завоевать доверие и получить максимальное количество сторонников своего бренда. Территорией в данном случае является вся сеть, а страничка пользователя это отдельный её элемент, вокруг которого и строится стратегия. Добиться проникновения на территорию пользователя можно при помощи качественного PR в Интернете, который включает в себя, в том числе и работу с социальными медиа. В процессе продвижения в социальных медиа условно можно выделить две взаимосвязанные сферы [5]:

- оптимизация сайта под социальные сети (SMO);
- маркетинг в социальных медиа (SMM).

Согласно мнению некоторых экспертов, первое представляет собой часть второго. Главной задачей при использовании социального медиа маркетинга, является предварительная SMO-оптимизация веб-ресурса с целью успешной раскрутки в социальных медиа. Важно отметить, что этот процесс осуществляется не на сторонних сайтах, а непосредственно на продвигаемом ресурсе. По сути, SMO – это работа с контентом сайта с целью сделать его максимально интересным и информативным для пользователей различных социальных сетей. То есть задачей является провести контент через фильтр и на выходе получить информацию, которая будет обладать всеми своими главными свойствами, но где преобладающим будет свойство – актуальность информации. Одной из важных составляющих оптимизации под социальные медиа является обеспечение возможности легкого и оперативного экспорта контента, т.е. его переноса из одного места в другое. Таким

образом, достигается мобильность контента и снижаются шансы на появление устаревшего и неактуального контента об одном и том же продукте или услуге.

Продвижение в социальных медиа (Social Media Marketing, SMM) – это комплекс мероприятий по использованию социальных медиа в качестве каналов для продвижения компаний и решения других бизнес-задач. Продвижение в социальных сетях позволяет точечно воздействовать на целевую аудиторию, выбирать площадки, где эта аудитория в большей степени представлена и наиболее подходящие способы коммуникации с ней.

Продвижение в социальных медиа (SMM) бывает трех видов: черное, белое и серое. Под черным продвижением подразумевается рассылка откровенного текста – спама с рекламой продвигаемого товара, продукта или услуги. Чаще всего такие сообщения остаются без внимания пользователей, поэтому при черном продвижении, в социальные сети стараются загрузить как можно больше рекламного спама. Второй вид продвижения – белое продвижение считается более эффективным, так как приносит намного больше пользы и привлекает большое количество посетителей. Информация, как правило, подается в простом повествовательном виде, вообще не навязчиво и не в побудительной форме, как это обычно бывает в черном методе продвижения. Именно по этой простой, но грамотной рекламе пользователи заинтересовываюся в продвигаемых услугах, товарах. Третий вид продвижения – серое продвижение, достигается путем создания иллюзии востребованности и популярности информации. Фальсифицированные множественные отзывы, рекомендации и активное обсуждение, направлены на привлечение внимания других пользователей [5].

Комплекс SMM включает в себя целый набор действий, направленных на достижение следующих целей [4]:

- отслеживание положительных и отрицательных откликов, а также поощрение первых и нивелирование вторых;
- осуществление конкурсов и/или акций, целями которых является оповещение целевой аудитории о новых услугах, направлениях деятельности или товарах;
- увеличение лояльности целевой аудитории к продукту или бренду;

- обратная связь от потребителей для улучшения услуги/товара.

Основные способы SMM:

- создание сообщества или группы в социальных сетях.
- создание блога.
- рассылка инвайтов (приглашений).
- создание брендированных приложений.
- создание интересного тематического контента для размещения в сообществах и блогах.

В большинстве популярных социальных сетей установлены серьёзные ограничения, существенно затрудняющие и усложняющие работу SMO и SMM специалистов. Введение каждого нового ограничения увеличивает стоимость продвижения и время, которое необходимо затратить для достижения поставленных целей. Но даже у этой ситуации есть положительные моменты – чем серьёзнее ограничения в социальных сетях, тем меньше становится непрофессионалов, которые предлагают услуги SMM.

Популярные сервисы как Twitter, Facebook, Youtube, ЖивойЖурнал и многие другие блог-платформы и социальные сервисы в основном бесплатны. Но вот ресурсы, необходимые компании, чтобы сделать эти инструменты эффективными, могут быть весьма дорогостоящими. Возможно, маркетинговые кампании в социальных медиа обходятся не так дорого, как в традиционных СМИ, и определенно дешевле покупки времени на ТВ или размещения рекламы в ведущих печатных изданиях.

PR в социальных медиа – это долговременное выстраивание отношений с клиентами компании или потенциальными клиентами на тех сайтах и сервисах, где они находятся. Здесь невозможен сценарий с вирусной рекламой, которая как волна может охватить вашу аудиторию в короткие сроки. Планировать маркетинг в социальных медиа нужно более чем на 18-24 месяца с учетом времени, которое может потребоваться на анализ мнений рынка о продвигаемой компании и конкурентах [5].

Большинство людей мало доверяют рекламе, особенно исходящей от компаний-производителей. Основным принципом скрытого продвижения является то, что получивший рекламное сообщение человек уверен: его прислало или разместило

незаинтересованное лицо. Многие ролики часто остаются без внимания, так как многие потребители считают, что они приукрашают качества товара. А вот положительный отзыв может побудить читателя приобрести описанную в нем продукцию.

Вирусное продвижение предполагает разработку таких стратегий, которые побуждают потребителей передавать рекламное сообщение своим друзьям и знакомым. Причем эта информация воспринимается уже не как реклама в Интернете, презентация бренда, а как развлечение. Вирусная реклама в Интернете, маркетинг возникли вследствие необходимости нестандартного подхода к продвижению товара или услуги и являются следующим витком в развитии рекламной индустрии. Результативность PR-деятельности в социальных медиа можно измерить. Существуют различные программы, с помощью которых можно получить отчеты об эффективности социальной медиа кампании.

Список использованных источников:

1. *Шуровьески Д. Мудрость толпы. Почему вместе мы умнее, чем поодиночке, и как коллективный разум формирует бизнес, экономику, общество и государство: Пер. с анг. – М.: ООО «И.Д. Вильяме», 2007*
2. *http://www.erstmedia.ru/*
3. *Неяскин Г.Н. Влияние социальных медиа на бизнес-коммуникации// Социологические исследования. №10. 2006*
4. *Данченок Л.А. Маркетинг в социальных медиа. СПб.: - Питер, 2013*
5. *http://seo.andreasreisch.com/sozialnye-seti.html*

Ложникова О.П.,
ст.преподаватель кафедры печати и электронных СМИ

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ПОРТАЛ «TENGRINEWS.KZ» КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛИСТИКИ КАЗАХСТАНА

«Tengrinews» - это сайт, который не просто ежедневно пополняет свои страницы актуальными новостями, а работает 24 часа в сутки, 7 дней в неделю. «Tengrinews» появился в сети в 2008 году и сразу стал одним из ведущих среди информационных агентств. В 2008 году было легче заявить о себе и быть

лидирующим агентством, так как на тот момент в казахстанском интернет пространстве насчитывалось лишь несколько подобных сайтов. Новости политики, экономики, культуры и спорта можно было увидеть на многих сайтах, но найти уникальную информацию было трудно. Это нишу занял «Tengrinews», который, за короткое время сумел привлечь постоянную аудиторию и завоевать доверие посетителей сайта. За последующие годы интернет стал стремительно развиваться, вместе с этим «Tengrinews» создавал различные услуги для удобного использования предоставленной информации.

«Tengrinews» - это казахстанский информационный сайт, на страницах которого отражены все самые последние новости в стране и мире. Сайт занимает второе место по посещаемости среди СМИ. В среднем за 24 часа сайт «Tengrinews» набирает более 90 000 посетителей и около 500 000 просмотров. Ежемесячная аудитория сайта насчитывает около 1 300 000 посетителей, которые просматривают почти 12 000 000 страниц.

В книге "Интернет для журналиста" журналист, общественный деятель и популярный блогер Антон Носик, предлагает типичную структуризацию сайта. Хоть и существует множество видов и типов сайтов, имеются основные правила, опираясь на которые, происходит создание массива сайта. А выглядят они примерно так:

1. Первое, что необходимо любому сайту - титульная страничка. На ней отражаются основные задачи, которые решает этот сайт, дается краткое описание истории компании-владельца сайта. Так же на ней должны быть размещены ссылки на основные страничные разделы сайта, и по возможности краткая карта сайта.

2. Карта сайта - это простая и понятная навигация его основных разделов.

3. Регистрационная форма: если на сайте имеются участки информации, доступ к которым ограничен (по подписке, по коммерческому представлению этого рода информации), то должна быть четкая и понятная схема получения такого доступа, возможности получения специального контента пользователем. Но подобная форма необходима в случаях особой направленности портала. Если он платный или ограниченный для просмотра, титульная страница должна быть общедоступная.

4. Форма связи с пользователями: это может быть и просто чат - зона общения пользователей в режиме реального времени, форум - вид общения, где пользователи оставляют свои сообщения, не ожидая быстрого ответа на него. Порой сообщения на форумах находят свои ответы спустя несколько месяцев. Да и сами пользователи могут комментировать заданные им вопросы. Так же к современным видам общения пользователя и разработчика можно отнести новые виды коммуникации, такие как видеосвязь - конференция. Этот вид общения возможен в том случае, если у обеих сторон имеется специальное оборудование - web-камера и микрофон, да и провайдер - поставщик интернета, обладает весьма быстрой скоростью передачи данных.

5. Банеры (банерная реклама) - особый вид предоставления пользователям информации, которая носит рекламный характер. Существует система обмена банерной рекламой с разными сайтами и ресурсами (на страницах известных поисковых систем часто появляются различные информационные картинки, предлагающие ознакомиться с информацией, содержащийся в них.

6. Подсчет количества пользователей - тоже необходимое условие создания сайта. Для этого поисковые системы предоставляют специальные счетчики, которые позволяют видеть, как пользователь нашел вас, какая поисковая система направила его на страницу, отследить тенденцию увеличения или уменьшения просмотров и понять эффективность информационной политики сайта.

7. При обновлении информации не стоит ее удалять навсегда. Создав специальный раздел «Архив», можно не задумываться о том, куда переместить ту информацию, которая уже потеряла свой «свежесть», но остается интересной. Чтобы не запускать сайт, вводя тем самым пользователя в ощущение «запущенности портала», достаточно просто переместить ее в этот раздел, и, при желании, оставить на него ссылку с той страницы, откуда идет перемещение текста.

8. Чтобы совсем облегчить навигацию пользователя, можно оснастить сайт возможностью поиска интересующего материала. Или по ключевым словам, фразам, предложениям, или по первым буквам и совпадениям смыслов.

9. И наконец, чтобы позволить пользователю связаться с человеком, а не с компьютером, чтобы решить свою проблему

или высказать свои предложения по теме, нужно ставить в структуре отдельную строку «Контакты». В ней прописываются основные координаты тех, кто является ответственным за определенный виды работы и страницу портала (новости, форум, фото и прочее). Это позволит сохранить время и силы как разработчиков сайта и создателей контента, так и людей, заинтересованных в дальнейшем продвижении и развитии сайта.\1\

Основываясь на данных свойствах, был проанализирован сайт информационного портала «Tengrinews.kz». Онлайн СМИ, включая электронные версии печатных изданий, долгое время публиковали новости либо крайне узко, либо в погоне за прибылью все-таки делали упор на печатную версию, делая, таким образом, анонсы к предстоящим выпускам. Сейчас же обстановка изменилась в корне, теперь, все чаще можно увидеть в газетах ссылки на сайт того или иного издания, с подписью «Полную информацию вы можете прочитать на нашем сайте…», «Видео по данной теме вы можете посмотреть на сайте…» и т.д. Информационный портал «Tengrinews.kz»с самого начала своего создания «уловил» тенденцию предоставления полной, проверенной и при этом оперативной информации на страницах своего сайта, поэтому очень быстро завоевал лидирующие позиции в информационной сфере. В связи с быстрым развитием интернета как СМИ информационный портал «Tengrinews.kz», идя в ногу с техническим прогрессом, регулярно создает и обновляет различные сервисы. Теперь на страницах информационного портала «Tengrinews.kz» можно не только прочитать новость, но и увидеть в фото и видео материалах.

Среди огромного количества ежеминутно пополняющихся материалов, новых интервью, репортажей и аналитических обзоров на сайте можно без особых усилий найти необходимую информацию благодаря современной системе полнотекстового поиска.

На страницах информационного портала «Tengrinews.kz» можно найти фотографии, запечатлевшие самые яркие политические (Украина: Уличные бои в Киеве, Египет: Армия разгоняет сторонников Мурси), социальные (Бедность не порок, Женская колония: Трудовые будни), происшествия (Теракт в Найроби, Пожар на барахолке в Алматы), культурные

(KazakhstanFashionWeek, Канны. Красная дорожка) и другие события Казахстана и мира. Фотолента информационного портала «Tengrinews.kz» позволяет максимально отразить то или иное событие. Фотографы создают не просто фотографию, а картину, которая показывает настоящие реалии происходящих событий. Также пользователи могут оставить свой комментарий под любой фотографией существующих альбомов.

Разделы сайта «Tengrinews» от подобных информационных сайтов практически не отличаются. Вкладки - новости, экономика, происшествия, культура, спорт - можно назвать «классическими». Отличительной особенностью разделов информационного портала«Tengrinews.kz» являются специальные тематические вкладки по «громким» событиям. Данный раздел создан для удобства читателей, так как в разделе собрана вся фото, видео информация об этой теме, публиковавшаяся на сайте за все время .

Согласно сайту интернет-статистики zero.kz наиболее просматриваемой страницей сайта «Tengrinews.kz» является m.tengrinews.kz/ru/ , где «m» означает, что вход произвелся с мобильных устройств, а tengrinews.kz/ru/ -вход на главную русскоязычную страницу данного сайта.\2\

Широкую популярность приобретает индивидуализация журналистики. Это новое явление, получившее свое распространение в журналистике.\3\ Любая личность выступает как производитель и распространитель информации без контроля и каких-либо ограничений извне. Стала развиваться и завоёвывать популярность блогосфера. Так, и «Tengrinews.kz», с открытием возможности ведения блога, выделил для этого отдельную рубрику. Сейчас сайт «Tengrinews.kz» имеет рубрику с говорящим названием «БлоGпост». На данной блог-платформе журналисты-блоггеры высказывают свою точку зрения на актуальные темы, а также обозначают и привлекают внимание к какой – либо проблеме своими постами. На данный момент, «Tengrinews.kz» идет на шаг впереди, своих конкурентов, так как сейчас на сайте есть возможность создавать и вести видеоблог.

Информационный портал «Tengrinews.kz» на своих сетевых просторах имеет интернет-телеканал «Tengrinews TV». Сегодня мы можем позволить себе смотреть онлайн выпуск новостей, имея доступ к интернету, просмотреть прошлые выпуски

любимых передач. Пользователей прельщает большой выбор возможностей применения телевизионного контента, которые до последнего времени были практически неосуществимы на традиционном телевидении.

«Tengrinews TV» - одно из главных преимуществ сайта, так как визуальное получение информации повышает степень доверия. Большинство мировых ведущих линейных ТВ-сетей переходит в Интернет и, несмотря на то, что процент просмотров подобных каналов еще не велик, с каждым годом этот показатель увеличивается. Если говорить, о казахстанских телеканалах, то полный переход в онлайн вещание пока отсутствует. Но стоит отметить, что такие крупные каналы как «КТК», «Хабар», «24kz» предоставляют своим зрителям возможность онлайн просмотра, возможно, благодаря этому, их аудитория постоянно растет.

Сайт «Tengrinews.kz» единственный на данный момент информационный сайт, имеющий собственное интернет-телевидение.«Tengrinews TV» разделяет материалы на 3 вкладки, «Главное», «Программы» и «Блоги». Вкладка «Программы» предоставляет возможность выбора и перехода на страницу с выпусками той или иной передачи. На данный момент зрителю представлены следующие передачи: «Детектор G», «Профессиональный разговор», «Акустика. Живой звук», «Блогпост», «Интервью».

Сайт «Tengrinews.kz» ведет постоянную рубрику «Мнения». На страницах этой рубрики регулярно высказываются специалисты различных профессиональных областей, политологи, финансисты, спортсмены, врачи, предлагая личное мнение на ту или иную ситуацию, анализ и прогноз. Кроме этого, в рубрике «Мнения» каждую неделю подводит итоги Алдар Косе. Алдар Косе - персонаж народных казахских сказок. Он беден, но щедр на шутки. Хитер с богачами, но честен с простым народом. Итоговый выпуск от Алдар Косе довольно занимательный рассказ о нынешних реалиях и событиях уходящей недели, в саркастической форме.

Также на сайте «Tengrinews.kz» есть кнопка радио «Tengri FM», которая позволяет перейти на онлайн-вещание данной волны. Здесь можно посмотреть программу передач и перейти на страницу с архивом. И просто быть на волне с хорошей музыкой, получать информацию об исполнителях, а также быть в курсе

всех событий в стране и мире с информационной службой «Tengri FM».

Кнопка «Микс 18+» - это познавательно-развлекательная страница сайта«Tengrinews.kz». Здесь читатель может отвлечься от политики, экономики и других, в какой-то степени скучных тем, при этом узнавая интересные новости. «Микс 18+» - это мистика, интриги, курьезы и сенсации. Тут можно пройти короткие психологические тесты, узнать последние «сплетни» из жизни отечественных и зарубежных звезд, погрузиться в мистические и шокирующие истории, а также получить полезные советы. Учитывая контент, не зря установлено возрастное ограничение 18+.

Для удобства читателей в центре главной страницы сайта «Tengrinews.kz» расположена новостная лента. Данная лента объединяет последние события всех рубрик, кроме «Микс 18+». Расположенная справа полоса прокрутки упрощает поиск событий нужной даты и времени.

Также на сайте представлены многочисленные виджеты, позволяющие посетителям сайта без поиска и перехода наследующие страницы узнать точное время, состояние курса валют на данный момент, получить прогноз погоды всех городов Казахстана.Учитывая частое пополнение новостной ленты, создан специальный виджет, который автоматически обновляет страницу каждые 90 секунд, 5 или 20 минут.

Стоит отметить, что социальные сети целиком и полностью проникли в нашу жизнь. Это феномен современности. Наверное, уже не осталось ни одного сайта, на котором бы не было кнопок социальных сетей. Сайт «Tengrinews.kz» не исключение, поэтому в «шапке» главной страницы сайта расположены кнопки социальных сетей: Twitter, Facebook, Google+. Если учесть возрастающую роль социальных сетей, то добавление данных кнопочек считается вполне оправданным. Ниже расположено окно, которое отображает, текущие подписки настраницу «Tengrinews.kz» в социальных сетях, а также показаны профили подписчиков, которые отметили страницу «Tengrinews.kz» в соц. сетях как понравившуюся.

Наличие страницы информационного портала в социальных сетях выгодно авторам «Tengrinews.kz», так как сегодня количество посетителей социальных сетей гораздо больше, чем

на каких-либо других сайтах. В то же время это полезно пользователям тех же социальных сетей, так как все новости они могут прочитать в личной новостной ленте, нужно лишь подписаться. К примеру, на Facebook, как и на других страницах, каждый материал открыт читателям, благодаря этому, посетители страницы могут оставить комментарий, тем самым выразить свое отношение к какому-либо событию. Если сравнить страницы информационного портала «Tengrinews.kz» в таких популярных в нашей стране социальных сетях как Facebook и Вконтакте, то можно сделать вывод, что создание представительства в социальных сетях не только желательно, но и необходимо.

Важная составляющая любого сайта – это его карта, а для информационного портала «Tengrinews.kz», который состоит из многочисленных рубрик, вкладок, тем, обсуждений и так далее, наличие карты сайта является необходимым. Карта сайта – это простая и понятная навигация его основных разделов.

Подсчет количества пользователей необходимое условие создания сайта. Для этого поисковые системы предоставляют специальные счетчики, которые позволяют видеть, как пользователь нашел сайт, какая поисковая система направила его на страницу, отследить тенденцию увеличения или уменьшения просмотров и понять эффективность информационной политики сайта. Информационный портал «Tengrinews.kz» использует счетчики трех сервисов интернет-статистики.

«Tengrinews.kz» - это информационный портал с постоянным обновлением материалов, некоторые из них представлены в рубрике «лента новостей». Самые яркие материалы номера располагаются на главной странице с фотографиями. Представленные в форме краткой аннотации (или лида) они заканчиваются гиперссылкой, щелкнув на которую посетитель может прочитать заметку до конца, а также увидеть материалы на похожую тему. Таким образом, в сети осуществляется трансформация жанра по одной тематике. Связь с читательской аудиторией портал поддерживает посредством форумов и чатов, а также открытым комментированием, не только текстовых, но и фото, видео материалов, работающих круглосуточно. Задача проекта - обеспечить читателя сведениями, необходимыми для более полного понимания происходящего в стране и в мире. Информационный портал «Tengrinews.kz» на страницах своего

сайта размещает рекламные баннеры на трех уровнях, то есть на заднем плане основной информации сайта, между разделами, а также всплывающую рекламу. Перенасыщение рекламными блоками увеличивает время загрузки сайта и отвлекает от основного информационного назначения портала.

Литература:

1.Носик. А. «Net-культура» [Электронный ресурс] /А. Носик. - Электрон.дан. - Москва, сор. 2009 - Режим доступа : http://old.russ.ru/authors/nosik.html.

2.Сервис интернет-статистики zero.kz - Режим доступа: http://zero.kz/catalog/40613_tengrinews.kz-poslednie-novosti-kazaxstana-i-mira.

3.Lenta.ru: Интернет: Гражданская журналистика на службе интересов общества.

Iris Karimova
1st year student
Sorbonne-Kazakhstan Institute
Assel Mussinova
Senior Lecturer
Faculty of Journalism
Al-Farabi Kazakh National University

MANY LANGUAGES, ONE WORLD

The world knows many great love stories. However, not all of them have a happy ending. The Russian poet Alexander Pushkin narrated one of them in the poem "The Fountain of Bakhchisaray", and then the composer Boris Asafyev and choreographer Rostislav Zakharov created a ballet of the same name.

What is this story about? The Georgian Khan Girey was captured by the beauty of the Polish Princess Maria. He brought her to his palace in the hope of obtaining the propitiousness of Polish beauty, but Maria hated Khan and dreamed about the only one thing - returning home, to Poland.

However, Maria could not explain her deepest desire to Khan's favorite wife Zarema since the women talked in different languages, Maria spoke in Polish and Zarema spoke in Georgian.

The final of the story is sad: jealousy Zarema killed Maria, an inconsolable Khan Girey in the grief executed Zarema for a murder.

Who knows, how would have this story ended, if two women had talked in one language? Most likely, they would have understood and regretted each other, and Maria had helped Zarema.

Knowledge of languages changes the world around a person, helps to establish mutual understanding between people, to avoid quarrels and feuds; creates more opportunities for everyone who wants to find new friends, to elevate mind, to get a quality education abroad, to visit different parts of the world, get acquainted with the culture, customs and traditions of other countries.

Frequently we start learning a language due to our profession, which we chose, if the work connects with international organizations, companies, or even a certain type of art.

For example, the second foreign language, which I started to learn after English, is French. It happened, when I went to Almaty Choreographic College named A.V. Seleznev, in Kazakhstan. The Ballet, like an art, was born in France, so the titles of unified system of ballet movements and terminologies accepted in French language around the world. The Ballet dancers and choreographers of the world can work almost in any country due to the unified professional glossary, there is no language barrier between them, as ballet is an art of dance, which has united professional language.

If we talk about the languages of the world, the national language is one of the main signs of the existence of a nation and a state in general. Without native language, there is no nation. A nation is a group of people who formed a single language of communication, customs and traditions, culture, mentality. Exactly these elements distinguish one nation from another.

However, we definitely need to take into account the fact that very few mono-ethnic states are left in the modern world, like Japan. The formula "one country - one nation" recedes into the past.

Multinational states have a long history. Representatives of several nationalities live on their territory and keep their own language, with the years, find a language of international communication, which is vital for understanding and peaceful coexistence of people.

For example, I am Kazakh by nationality. My motherland is Kazakhstan. I am a citizen of the Republic of Kazakhstan; it is a unique state, where representatives of over one hundred nationalities live on its territory in peace and harmony.

My native language is Kazakh; it is the heritage of my ancestors. Kazakh people went through the many wars in the struggle to defend their own ancestral lands, protecting their nation from the capture of territory by other nations by sweat and blood, which means the risk of disappearance of the culture of the Kazakh nation. Thanks to my ancestors, now I live on my ancestral land as a free and independent person and speak in my native language. Therefore, my paramount duty is to preserve this invaluable heritage of ancestors: the language, customs and traditions of Kazakh people.

According to parts 1 and 2 of Article 7 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, Kazakh language is the state language, however Russian language, on a par with Kazakh, is officially used in the state organizations and bodies of local self-government ("The Constitution of the Republic of Kazakhstan," 1995). It is the language of international communication.

It happened in the middle of the twentieth century due to historically developed circumstances. The mass deportation of different ethnic groups (Germans, Chechens, Koreans, etc.) occurred after the establishment of Soviet power from the territory of Russia to the steppes of Kazakhstan. The Soviet government, together with the policy of resettlement of entire peoples, began to implement the policy of Russification of Kazakh people and resettled ethnic groups: schools with Russian language of instruction were opened ubiquitously and the number of Kazakh schools was declining. The tendency of Russification has affected all levels of education and all spheres of social, political and public life. Kazakh people and representatives of other nations were forced to learn Russian language. Otherwise, it was difficult to get a worthy education, get a job, and build a career. As a result, Russian language actually became the language of international communication.

The situation persisted and to the moment of the disintegration of the USSR, as a result of the policy of Russification, the aggregate number of Russian speakers in Kazakhstan exceeded the number of the title population. Moreover, although after 1989 Russian language lost its state status, it retained the status of the language of international communication, since several generations of people brought up, who have grown up in the Russian-speaking educational system.

25 years have passed since the disintegration of the Soviet Union happened and Kazakhstan acquired the sovereignty. Today the

Government of the Republic of Kazakhstan pays much attention to raising the status of Kazakh language among Kazakhstani people: the number of educational institutions with Kazakh language of instruction is growing. Knowledge of Kazakh language is one of the criteria for recruitment in the state organizations, all workflow is translated into Kazakh language, but it is permissible to maintain documentation in parallel in Russian.

Also according to part 3 of Article 7 of the Constitution - the basic law of the Republic of Kazakhstan, the state shall promote conditions for the study and development of the languages of the people of Kazakhstan ("The Constitution of the Republic of Kazakhstan," 1995). Besides schools in Kazakh and Russian languages of instruction, there are schools in Uighur, Korean, Uzbek, Turkish, etc. languages of instruction. Furthermore, Kazakhstani schoolchildren are gradually moving to a trilingual system of education, studying in parallel Kazakh, Russian and English at school.

The process of creating polylingual groups has been started in universities, that is, the training will be conducted in three languages, which a student chooses: Kazakh, Russian, English, French, German, Chinese, Korean, etc. The purpose of such system is to release in-demand specialists among employers, who will be able to find employment not only in domestic companies, but also foreign.

The great importance is attached to the geopolitical position of Kazakhstan, which borders besides Russia, with such a large and rapidly developing state as the Republic of China. Therefore, studying Chinese language is gaining popularity. China is one of the largest partners and investors of Kazakhstan, more Kazakh students leave to pursue higher education in China.

Thus, a unique situation in the sphere of languages is formed in Kazakhstan: Kazakh language has the status of a state language, Russian is officially the language of interethnic communication, increasing importance is attached to English language as the language of international communication. At the same time, the citizens are given the right to learn other world languages of their choice.

Moreover, since representatives of different nationalities have been living next door to each other on the territory of Kazakhstan for already centuries, communicating in Kazakh or Russian languages has become free, and it is inevitable that one nation will mix with another. In Kazakhstan, people of different nationalities study together, work,

make friends and bind themselves in marriage. It unites people of different nationalities into a single nation. Therefore, it is correct to call a citizen of Kazakhstan not a Kazakh, but a Kazakhstani.

With all the diversity of languages, as I mentioned earlier, a special place in Kazakhstan, as in the whole world, is given to English language. The emergence of the Internet accelerated the process of globalization, turning the world, according to Marshall McLuhan into a "global village". It became possible to have instant communication and instantaneous transmission of any number of various messages from anywhere in the world into any other, and joint activity on this basis has further strengthened the position of English language in the world space.

English takes the leading positions in all spheres of human life: from politics and business to science and culture. The world community now is connected to each other by one language, which is convenient and practical, but at the same time, makes people dependent on each other to some extent.

Moreover, I would like to say that, in my opinion, due to its worldwide demand, English language begins to lose its uniqueness and individuality, if we consider it as a separate entity.

I will give several arguments in support of my thesis. When studying English besides educational material, we additionally read books, watch movies and listen to music. As a result, English language penetrates into our native language, that when we talk, we involuntarily use the spread English words, but already adapting it to our language, adding prefixes, suffixes and endings of our native language. We borrow lexis, adapting the original to the forms of the native language. As a result, a distorted original of a certain English word is fastened in our native language. That is, the original language is spoilt, dissolving into another language. It loses its uniqueness. And this is the situation in almost all countries of the world in which English is a foreign language. That is, the main role of English language as a kind of cultural shield of its speakers, residents of the UK, is weakened significantly, as when foreigners master it, English language dissolves in other languages, partially losing its uniqueness, becoming a distorted global language of international communication, which makes British culture vulnerable.

I consider positive the fact that representatives of different countries, knowing English, have the opportunity to sit down at the

negotiating table and solve problems worrying the whole world, trying to avoid conflicts, misunderstandings and wars, which in turn lead to the death, suffering of innocent people, destruction of cities and causing serious damage to the environment. People unite all their forces and opportunities to save those in need. This is how exactly many organizations, which solve problems and conflicts all over the world, whether they are cultural, environmental, political, economic, health, educational defense problems. This is the United Nations Organization, UNESCO, the International Criminal Police Organization, the Red Cross, the Red Crescent.

Moreover, the UN has 6 official languages: English, French, Russian Spanish, Chinese and Arabic. This was made for more effective work of organization and interaction between countries.

Thus, for example, thanks to conventions, a person can protect their rights and freedom on a larger scale, if the state has signed and ratified an international treaty, when considering a disputable case, the local court will not rely on the Basic Law of the state, but namely on the convention. Since, if the Constitution treats one, and the convention another, the convention prevails between them. After all, an international treaty is a primacy over the Basic Law of the state, but only in case of signing and ratifying the convention on the territory of the state. The Basic Law of the Republic of Kazakhstan, Article 4, paragraph 3: "International treaties ratified by the Republic shall have priority over its laws and be directly implemented except in cases when the application of an international treaty shall require the promulgation of a law." (“The Constitution of the Republic of Kazakhstan,” 1995)

To sum up, I want to say that finding yourself in a foreign country, you become even more patriot of your country, seeking of it with all your heart, experiencing all the ups and down

References

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan. (1995). According to parts 1 and 2 of Article 7. Retrieved from http://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution

2. The Constitution of the Republic of Kazakhstan. (1995). Also according to part 3 of Article 7. Retrieved from http://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution

3. The Constitution of the Republic of Kazakhstan. (1995). The Basic Law of the Republic of Kazakhstan. Retrieved from http://www.akorda.kz/en/official_documents/constitution

Аманқос МЕКТЕП-ТЕГІ,
алаштанушы-ғалым

ТЕЛЖАН ШОНАНҰЛЫ – ӘМБЕБАП ҒАЛЫМ

Шашыла қонған киіз туырлықты шағын ауыл. Үй айналасында кермеге байланған бірен-саран ат пен өрістен қалған азын-аулақ қозы-лақ. Кейбір отау іргесінде дабырласқан қыз-бозбала, келіншектер киіз басып, ши тоқыған қайнаған қызу жұмыс үстінде. Бірсыпыра жерошақтың мұржасынан түтін будақтап, ет асылып, құрт қайнаған, май шайқап, талқан түйген үй шаруасындағы ақжаулықты жандардың кәдуілгі күйбің тірлігі. Аратұра жердің шаңын тұяғымен бұрқ еткізіп, ағыза желе-жортқан бірді-екілі салт аттыларды шабалана шәуілдеген ауыл иттері жабыла әудем жерге дейін шығарып салады. Мамыражай қоңыр күзге салым шақ. Бейқам елді ауылнайдың суыт хабары төбеден жай түскендей есеңгіретіп тастады.

– Ауылда қазақша оқытатын молда мен жасырын мектептің барынан пристав құлақтанып, дереу бұл іске қатысы барларға аяусыз жаза қолданып, абақтыға жапқызуға болысқа бұйрық беріпті. Осы мәселеге байланысты пристав пен болыс шұғыл ауылға аттанбақ екен, – дегенді ұзынқұлақтан естіп жұрттың дегбірі қашып, қатты дүрлігісті.

Түс әлетінде ауыл адамдары у-шудан оқшаулау мектеп орналасқан алты қанат боз үйдің алдына жиналды.

– Енді мектебімізді жауып, молданы алып кетеді екен деп қорқысты. Молданың кітәптарын қол жетпеске тықты. Өзін жай қыдырма қазақ деп айталық десті. Балалардың мойнында кітәп салатұн киіз кереқабы бар. Ауылдарына қайтып баратқанында шәкірт екенін болыс пен пристав көріп қалар деп балаларды үйулі сабан арасына жасырып тастады. Біраз бала сабан астында жатып, тұншығып баратқанда анда-саңда басымызды шығарып жан-жаққа қараймыз. “Дем алмаңыздар, дем алсаңыздар сабан желпілдеп, астында бала жатқанын біліп, орыс ұстап алады” деп үлкендері кішілерін қорқытады...

– Оқуға ынтық бала көңілінде мәңгі қалып қойған сол үрейлі оқиғаны Телжан ағартушы-ғалым ретінде танылған шағында еске алған еді. Оқу-білімге құштарлығы ерте есейтіп, қоғамдық

ортадағы құбылысты ой елегінен өткізген сайын оның рухани тынысы ашылған үстіне ашыла түсті.

Ұлыттық ақыл-ойымыздың сапалық дамуына үлес қосқан санаткерлер шоғыры арасынан сәулесі айырықша жарқыраған жарық жұлдыздарымыздың бірі – Тележан Шонанұлы*. XX ғасырдың басындағы тарихи өзгерістер тұсында қазақ ұлытының мәдени дамуына бойындағы бар күш-қайратын сарқа жұмсап, сан алуан тақырыпқа қалам тербеген асыл азамат – заманның ұйытқып соққан құйыны көз жаздырып, ұрпақ қаперінен лажсыз шығаруына мәжбүрлеген тағдыр-талайы отызыншы жылдардағы сұрапыл сойқанға ілікті. Жаратқан Ие оның бар болғаны 43 жыл ғана жарық дүниемен дидарласып, қазақ деген қалың елдің санатында жер басып жүруіне жазыпты. Сол қамшының сабындай қысқа ғана ғұмырында ол әрбір жасына шаққанда бір-бір кітаптан келетін ғылымның сан қилы саласынан қадау-қадау, кесек-кесек ұлыттық ізашар зерттеу еңбектер жазып қалдырды. Әсіресе сол дәуір үшін өте зәру ғылыми-танымдық әдебиеттер мен оқулықтар, оқыту бағдарламасы мен әдістемелік құралдар, тіл үйреткіш пен сауат ашқыштар, тіл білімі мен әдебиеттануға, аймақтану мен саяси экономияға, аударма қисыны мен тәжірибесіне, ұлыт мектебінің қалыптасуы мен тәрбиесіне, этнография мен қазақ жерінің отарлану тарихына арналған іргелі монографиялық зерттеулерін атап айтуға болады. Егер Тележанның тасқа басылған бұл еңбектерін заманындағы ұлыттық баспа өнімінің сандық өсім көрсеткіші деңгейімен салыстырар болсақ, оның рухани мәдениетіміздің дамуы мен өріс жаюына қаншалықты үлес қосқанын айқындау қиынға соқпайды.

"...Бұл мұқтаждықты өтеу үшін, кітәп басу жұмысын басқару үшін 1922 жылы "Қазағыстан мемлекет баспасы" деген ұйым ашылды...

Бұл күнде "Қазағыстан" баспа жұмысы аяққа тұрып, ат арқасына мінді...

Он жыл ішінде қазақша кітап басу жұмысы зымырап ілгерілегенін төменгі саннан көреміз:

---

* Тележанның тегі ресми құжаттар мен әдебиеттерде қазақша *-ұлы* қосымшасы арқылы да, *-ов* жалғауы арқылы да жазылғандығын ескертеміз – *А.Мектеп-тегі.*

1921 жылы – 3 кітәп – 7,500 дана
1922 жылы – 52 кітәп – 18,400 дана
1923 жылы – 49 кітәп – 15,045 дана
1924 жылы – 62 кітәп – 183,000 дана
1925 жылы – 46 кітәп – 408,000 дана
1926 жылы – 56 кітәп – 434,590 дана
1927 жылы – 49 кітәп – 420,400 дана
1928 жылы – 127 кітәп – 1, 054, 500 дана
1929 жылы – 179 кітәп – 1, 862, 730 дана

1930 жылы балалар мен үлкендер әліппелері ғана 550, 000 дана басылып шықты. 1921 жылы үш қана кітәп басылып, оның барлық саны 7, 500 болса, 1930 жылы бір әліппенің өзі 300, 000 бас басылды. Екі жылдық оқу құралы ғана 150, 000 басылып отыр. 1931 жылы тек үлкендер әліппесі ғана 600, 000 басылғалы отыр. Сүйтіп сан жағынан мұнан он жыл бұрынғы баспа жұмысымызды бұл күнгімен салыстыруға да келмейді. Екеуінің арасы жер мен көктей. Бұл он жыл ішінде тапқан олжамыз. Бұл бір жағынан баспа жұмысымыздың марқайып қалғанын көрсетсе, екінші жағынан жалпы мәдениетіміздің күшейгенін көрсетеді. Кітәп оқушыларымыздың молайғанын, еңбекшілердің білім алуға аңтарылғанын көрсетеді. Мектебіміздің, мәдениетіміздің, оқушыларымыздың молайып қалғаны сондай, неше миллион кітәп шығып жатса да, әлі кітәп жұтынан құтыла алмай келеміз...”[1], – деп шын көңілден Телжанның ақтарыла баяндауы көп жайды нақтылайды. Егер бұл есепке Телжан Шонанұлының баспадан жарық көрген қырықтан астам төл еңбектері де кіретінін ескерсек, оның ұлыттық рухани мәдениетіміздегі алар орны анықтала түсері даусыз.

Сондай-ақ, ол – мерзімді баспасөзде орыс, қазақ тілінде жүздеген көлемді-көлемді ғылыми теориялық және әдістемелік, қоғамдық өмірдің өте өзекті мәселелеріне үн қатқан көсемсөз мақалалар мен өмірбаяндық очерктер, сын пікірлер мен суреттемелер, аудармалар мен хабар-ошар жарияланымдардың авторы. Білгір ғалым, көсемсөзші қаламгер қарымының ұшқырлығы, қай тақырыпқа жазса да, қозғап отырған мәселесін жан-жақты індете зерделеу, байыбына жетіп, қанықтыра талдап-таразылау машығы шынайы хас шеберге тән қасиет. Бұл тұрғыда

[1] Телжан. Он жылдық баспа жұмысы. – “Жаңа мектеп”, 1930, №10.

Тележан Шонанұлы – қазақ журналистикасындағы өз алдына мектеп боларлық тұлға санатындағы дара құбылыс. Зерек жанның қолына қалам алып қазақтың ар-намысын қорғауға ат салысып, сөздің сиқырлы құдіретімен ұлыттың санасын тәрбиелеуге бел шешіп кірісуі тектілігінің белгісі. Өз заманының білімпазы ол жүрген ортасын оқу-өнердің нұрына бөлеп, шалғай жатқан ауыл-аймақтың бәріне газет-журнал, кітаптары арқылы үні жетіп, рухани байытып, жан дүниесін тамаша ләзатқа кенелтті. Ел аузынан тастамай аңыз қылған биік тұлғаның кезінде жазған-сызғаны, сөйлеген сөзі, киген киімі, жүрген-тұрғаны, қысқасы, бар болмыс-бітімі үлкен мәдениетті, этикалық-эстетикалық сұлулық әлемін әрбір пенденің жүрек түбіне шым-шымдап сіңіріп тұрды. Саяси тұрғыда Ресей федерациясының субъектісі ретінде танылған Қазақ автономиясының, яки ресми төл мемлекеттігінің бұғанасы бекіп, қабырғасы қатаюына Тележан Шонанұлының қайраткерлік қарымы мен ұйымдастырушылық шалымы, ұстаздық ерендігі мен ғалымдық тереңдігі, күрескерлік табандылығы мен публицистік ұшқырлығының қосқан мол үлесі әлі талай еңбекке арқау болары күмәнсіз.

Тележан Шонанұлы 1894 жылы 7 желтоқсанда Торғай облысы, Ырғыз үйезі, Аманкөл болысы, 4 ауылда (кәзіргі Ақтөбе облысы, Ырғыз ауданы, Аманкөл ауылында) дүниеге келген. Жастайынан алдына қойған мақсатына жетпей тынбайтын бірбеткей Тележан сол жолда неге болса да аянбай, мойымай, көз майын, маңдай терін төгуге бейіл еңбекқор еді. Бұл қасиетін онымен араласқан замандастарының бәрі жақсы білді. Оның өскен ортасы Ырғыз өңірі, Ырғыз қаласы – кезінде қазақтың жақсысы мен жайсаңының бас қосатын кішігірім рухани кіндігі болған құтты мекен. Ырғыз топырағынан ел-жұртының ыстық ықыласына бөленген небір сайыпқыран ірі тұлғалар шықты. Арғы тарихты айтпағанда, Кеңес өкіметі орнаған әзірдегі Қазақстанның көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, ҚКСР Орталық Атқару Комитетінің төрағасы Құлымбетов Ұзақбай Желдірбайұлы, мәдениет қайраткері, ғалым Тел Жаманмұрынұлы, үкімет мүшелері Жүргенов Темірбек, Алманов Бәймен. Соларға өкшелес, қанаттасып ғылыми-ағарту жолын қуған Тележан Шонанұлы шықты. Патшалық Ресейдің қазақ даласындағы капиталистік қатынастарды өркендетудің орталықтарының бірі Ырғызда шағын өндіріс кәсіпшілігі, сауда орындары, орыс-қазақ

балаларына арналған мектеп, ұлыттық сипаттағы қала мәдениеті дамыған болатын. Орыс, татар саудагерлері Ресейдің түкпір-түкпірінен әкелген тауарларын жергілікті мал шаруасымен айналысатын халықтың өнімдеріне басына-бас айырбас жасап отыратын. Бұл тауарлардың арасында күнделікті тұрмысқа қажетті заттармен қатар сұранысқа орай орыс, татар тілдеріндегі баспа өнімдері: газет, журнал, түрлі саладағы кітаптар, күнтізбелер де сатылатын. Осы арқылы көзі ашық, көңілі ояу жандар патшалы Ресейдің қоғамдық-саяси, мәдени-әлеуметтік өміріндегі жаңалық хабарларды оқып, біліп отыратын. Жаңалыққа жаны құмар Телжан 1908–1912 жылдары Ырғыздағы екі кластық орыс-қазақ мектебінен білім нәрін сусындауына мүмкіндігі туады. Қабілетті жастың осы мектеп қабырғасында жүргенде орыс тілін жетік меңгеріп алуының қолайлы сәті келді. Оған орыстың классик ақын-жазушылары А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов, А.П. Чехов, Н.А. Крылов, Л.Н. Толстой, М.Е. Салтыков-Щедрин, В.Г. Белинский, Н.В. Гоголь, Н.Г. Чернышевский, Н.Д. Добролюбов, Д.И. Писарев, т.б. шығармаларын қызыға оқып, танысуына мектептегі ұстаздарының ықпалы зор болды. Орыстың классикалық әдебиетінің үлгілерін оқу Телжанның қиял қанатының алысқа самғауына әсер етті. Ол енді қолына түскенді оқи беруге әдеттенді. Осы жылдары оның қолына Санк-Петербургтан басылған Абайдың тұңғыш жыр жинағы түседі. Абайдың поэзиясы мен ғибратты қара сөздерін оқу оны ерекше бір сезімге бөлеп, рухани қанаттандырады. Мектеп жанындағы кітапханадан ол үнемі орыс, татар тіліндегі мерзімді баспасөзді бірде-бір санын жібермей, қадағалап танысып отыруды дағдысына айналдырады. Әсіресе оған Бахшасарайдан шығатын “Тәржіман”, Орынборда басылатын «Уақыт» газеттері мен «Шора» журналындағы төрүк халықтарына ортақ қоғамдық-саяси, әлеуметтік-мәдени мәселелерге байланысты көтерілген тосын да өткір пікірлердің ұлыттық сананы оятуға пәрмені мықты болғаны сөзсіз. Ресей патшалығына қараған төрүктекті ұлыстар арасында 1905 жылға дейін 22 жыл қатарынан жалғыздан-жалғыз жарық көрген Исмаилбек Ғаспірәлі редакторлық ететін «Тәржіман» (1883–1918 жылдар) газетінің абырой, даңқы аспандап тұрды. Бұл әрине газет цензоры мен арнайы бақылау орындарының құпия мәліметтерінен белгілі

болғандай едәуір әбігер тудырды. Империя жандармериясының жасырын әрекетімен 1885 жылы 9-шы шілде де «Тәржіман» газетінің баспаханасы өртке оранды. Редактор мен газет ұжымы қыруар шығынға батты. Сөйткенмен, дұшпанының газет жұмысын тоқтатып, сағын сындырғысы келген дәмесінен ештеңе шықпады. Бұл жайсыз хабарды естіген бойда оқырман қауымның жер-жерден, тұс-тұстан «тілсіз жаудан» зардап шеккен Исмаилбек Ғаспірәлі басқарған «Тәржіман» газетіне моральдық және қаржылық қолдау жасаған көмегі Бахшасарайға лек-легімен ағылды. «Тәржіман» газетінің 1885 жылғы 18-ші қазандағы санында «аптасына екі мәрте жарық көретін газетіміздің өртенген баспаханасы жаңғырып, жаңаруына тілектестігін білдірген Қазан, Түмен, Орскі, Астрахан, Орынбор, Тифлис, Баку, Хвалынскі, Қасымов, Ырғыз, Ростов және басқа жерлерден келген хат-хабарларға бек ризашылық алғыс айтамыз»[2], – делінген. Демек, империяның шет аймақтарындағы саяси-рухани маңызды орталық болған соқталы-соқталы ірі қалалармен Ырғыздың иықтаса қатар аталуы ағартушылық дәстүр сабақтастығы үзілмегендігінің жарқын куәсі.

Татар басылымдарын оқыған сайын шәкірт ойын тербетіп, жігер-намысын қайрады. Ондай кезде ол шыдамсыздана дереу қолына қалам мен қағаз алып, жүрек түкпіріндегі сырын ақтарып салуға асығатын. Өз толғанысын көпшілік ортаға салып, пікір бөлісуге деген құштарлық Телжанның білім жолындағы сапарын жалғастырып, 1912 жылы Ырғыздағы екі кластық орыс-қазақ мектебін бітірген соң, ол Орынбордағы Қазақ (қырғыз) мұғалімдер институтына аттанады...

Қазақстандағы 1916 жылғы ұлыт-азаттық дүмпудің шарпыған екпіні қаншалықты мықты болғаны тарихи мәліметтерден аян. Бірінші дүниежүзілік соғыста Ресейдің күші әлсіреп, жеңіліс таба бастауы майданның қара жұмысына шет аймақтағы қазақ елінен де 19-бен 31 жас аралығындағы жігіттерді қорғанысты бекітуге әскер қатарына алу туралы ақ патшаның “25 маусым жарлығы” отқа май құйғандай лап еткізді. Халықтық сипат алған алапат көтерілістің аяғы үкіметтің жазалаушы қарулы күшімен бетпе-бет қақтығысқа түсіп, аяусыз басып-жаныштады. Ел-жұрттың

[2] Керимов И.А. «Живая» история Гаспринского. По материалам газеты «Терджиман» 1883–1914 Симферополь. «Тарпан». 1999. Стр. 18–19.

шаруашылығы бүлініп, үй-жайы, қора-қопсысы өртке шалынды, мал-жаны шығынға ұшырап, басы ауған жағына, жан-жаққа үдере көшті. Сөйтіп, патша үкіметі қазаққа дегенін істетіп, соғыс майданының қара жұмысына әр облыстан арнайы жасақталған жігіттер пойыз эшолондарымен Ресей жеріне аттандырыла бастады. Мұның да сан қилы шешуі қиын түйіндері болды. Ең бастысы қазақ жігіттерінің орыс тілін білмеуі жат жерде үлкен қиындық тудырды. Білгенін айтып, керегін сұрау үшін жігіттер бейтаныс шет жұртта тіл білмеудің қырсығынан түрлі қиыншылықтарға душар болды. Сондықтан бұл мәселені шешудің жолын күллі халық болып ойлануға тура келді. Көпшілікті алаңдатқан осы жайға орай жер-жерден "Қазақ" газетінде сан алуан ұсыныс пікірлер жарияланып тұрды. Сондай өз ойын ортаға салған Қазандағы қазақ студенттерінен келген "Ашық хат" газет бетінде жарқ етті**.** Хатқа түскен сөздің тоқетері: "Жұмыс көптікі, көпке басшы керек, басшылық қылу атқа мінген, оқығандардың міндеті…"[3]. Жастар айналадағы болмыстың жөн-жосығына орай, жігіттерге дұрыс бағыт-бағдарын айқындап беруге жарайтын орыс тілін жатық білетін басшының керектігіне назар аударады. Мерзімді баспасөздің кезекті санындағы бас мақалада студенттер жолдаған ұсыныстың ізін суытпай: "Олар осы жұмысшылар турасындағы қандай қызметке де болса, жұрт керек қылса, даярлығын білдіріп, бастарының билігін халыққа һәм халық басшысы ағаларына беріп отыр. Қазақта студент аз, жұмысшыларға керек қызмет көп. Олар бәріне жетіспейтіндерін білсе де, жеткенімізше бізді пайдаға жарат дегені істейтін қызметінен де артық көңіл сүйінетін іс", – деп шын ризашылықпен қолдай отырып, "Осы мың басы мен отдел басы қызметіне, денсаулығы жараса, басқа жағынан жарар еді һәм барар еді деп сыртынан ұйғарған таныстарымыз мынау азаматтар: Есполов Мырзағазы, Әзірмәмбетов Әлмен, Шонанов Тележан, Үдербаев, Манасов Айдарбек, Қодаров Қарасай, Темірбеков, Әлімбеков, Баржақсин Ахмет, Жолдыбаев Молдағали, Байдәулетов Кәкімжан, Есмолдин, Боранқұлов, Жүндібаев, т.б. "[4], – дейді. Ел басына күн туған қиын сәтте қазақтың сенім артуға тұратын атпал азаматтарының есімдерін

[3] – «Қазақ» газеті, 1916 ж., №201, 8 октәбір.

[4] – «Қазақ» газеті, 1916 ж., №202, 22 октәбір.

атағанда Телжан үшінші болып тізімге ілікті. Бұл оның қоғамдық қызметке ерте араласып, рухани сақайғандығын, ел-жұртына ісімен танылғандығының айғағы.

Берденова К.А.,
№81 мектеп-гимназияның
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

ҚАЗАҚ ТІЛІН КӘСІБИ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС БАҒЫТЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Әрбір сабақ шағын мәтін арқылы тыңдалып немесе қосымша логикалық сұраулар арқылы жүзеге асырылады. Ол үшін анықтағыш материал: негізгі тірек сөздер, сөз тіркестері алдын ала түсіндірілуі керек. Берілетін мәтіндер күдігін білдіру, нақтылау, ұсыныс жасау, қарсылығын білдіру, хабарлау т.б. үлгілерде ұсынылса ұтымды болады. Мәтінді тыңдауда кідірістің (пауза) рөлі үлкен. Кідіріс дегеніміздің өзі тоқтату, тоқтау десек, негізгі сөйлемді не сөзді бөліңкіреп айту үшін логикалық паузаны пайдаланғанда осы сөзге ой екпіні түсіп, аздап кідіріс болады. Мәтін мазмұны осы логикалық кідіріс арқылы жүзеге асырылады. Берілетін мәтін таспадан 2 рет тыңдалып, үшініш кезекте оқушылыр жарыса қайталайды, төртінші кезекте қайта тыңдайды. Оқытушы бесінші кезекте мәтіннің кейіпкерлерінің сөзін әр оқушыға бөліп береді. Есінде қалған сөздерді айтқызып, соңынан дайын мәтінді береді.

Қазақ тілін оқыту әдістемесінің зерттейтіні оның оқыту жолдары мен жағдайлары туралы заңдылықтар болып табылады. Бұл заңдылықтар педагогика, психология және лингвистика ғылымдарының негізінде жинақталған практикалық тәжірибелер мен бұрыннан қалыптасқан теориялық қағидалардан, тұжырымдардан шығарылады. Егер нақтылап айтсақ, оқыту әдістемесі мына мәселелерді зерттейді:

1) мақсаттары (не үшін оқыту керек?);

2) мазмұны (нені оқыту керек?);

3) ұйымдастырылуы (қалай оқыту керек?);

4) құралдары (ненің көмегімен оқыту керек?);

5) оқыту кезінде оқушылардың білімді меңгеру деңгейі, ақыл-ойының дамуы мен тәрбиеленуі арасындағы ұқсастық мәселелері.

Әдістеменің міндеттері мыналар:

1) Бастауыш мектеп пен орта мектептегі қазақ тілі пәнінің мақсатын, ерекшелігін, мазмұны мен көлемін, құрылымын, бөліктерінің бір-бірімен ұштасуы мен бірізділігін анықтау, оқу материалын кластарға бөлу;

2) Оқытудың неғұрлым пайдалы, үнемді (мұғалім мен оқушының күшін, уақытын үнемдеу) және тиімді әдістері мен тәсілдерін (оқылатын материалдың ерекшеліктері мен оқушылар құрамының психофизиологиялық ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі жағдайда қолданылатын әдіс-тәсіл варианттарын) зерттеу және сипаттау;

3) Қазақ тілі пәнінен жүйесі нақты белгіленген білім көлемін (ғылым негізін) оқушылардың ойдағыдай игеру шарттары мен мәселелерді талдап, шешу яғни материалды дәл қабылдаудың, айқын түсінудің, оны практикада қолдана білудің шарттары туралы мәселелерді талдау.

Сонымен қазақ тілін оқыту әдістемесі – оның мазмұны мен принциптері, әдістері мен тәсілдері туралы және мектепте қазақ тілінен оқушыларға берілетін білім, білік, дағды мөлшерін белгілеп, оны игерудің жолдары, шарттары туралы ғылым [1,56-б.]

Қазақ тілін оқыту әдістемесін ғылымға айналдыруда көрнекті әдіскер ғалымдарымыздың еңбектерін айрықша атап өтуіміз қажет. Олар: Қажым Басымов, Әлішер Сәдуақасов, Ғали Бегалиев, Шамғали Сарыбаев, Сейіл Жиенбаев т.б. Бұлар қалдырған мұралар әдістеме дәрістерінің алтын қорына қосылған.

Қазақ тілін оқыту әдістемесінің курсының құрамына мыналар кіреді:

1. Қазақ тілін оқытудың жалпы мәселелері мен оның әдістемесі. Бұл бөлімде мектептегі қазақ тілі пәнінің мақсаттары мен міндеттері, мазмұны мен көлемі, қазақ тілі бағдарламалары мен оқулықтары, қазақ тілін оқыту әдістемесінің пән мұғалімдері

үшін маңызы баяндалады. әдістеменің теориялық негіздері, жалпы дидактикалық және әдістемелік принциптері, олардың қазақ тілін оқытуға қолданылуы, оқытудың әдістері, сабақ, оның құрылысы, түрлері т.б қамтылған.

2. Арнаулы бөлім. Мұнда қазақ тілі салаларын оқыту әдістемесі жеке-жеке тақырыптарға бөлініп, ортақ заңдылықтары баяндалады. Мектепте лексикадан берілетін білім көлемі, оқушылардың сөздігін байытуға бағытталған алуан түрлі жұмыстар, тіл ұстарту, сөздік жұмыстары, лексикалық талдаулар т.б. Сол сияқты грамматикалық әдістемесі, ол өз ішінде морфологиялық әдістемесі және синтаксистік әдістемесі болып бөлінеді де әр бөлімдегі тақырыптар тағы да әдістемелік тұрғыдан сараланады.

Тіл ғылымының үздіксіз дамуы нәтижесінде әдістеме де жетіліп, байып отырады.

Аудиомәтінді тыңдап-түсінуге байланысты ерекше талап қойылады, себебі таспа арқылы тындалатын мәтінді түсіну қиындық туғызады. Біз осы мәселеге қатысты қойылатын талапқа сай талдау жасайық:

1. Мәтінде берілетін лексикалық-грамматикалық материал минимумы.

Алғашқыда оқушыға таныс тілдік материалдарға құрылған мәтіндер тыңдалып, кейін таныс емес, адаптацияланбаған мәтіндерді тыңдау бірте-бірте сөздік қорын байытып, алдын-ала аңғаруға, болжам жасауға әсер етеді.

2. Мәтіннің құрылысы.

Тыңдап-түсінудегі табыс - көбіне мәтіннің құрылысына байланысты болады, себебі мәтінде берілетін негізгі ақпарат анық және нақты болуы керек. Тыңдалған реалды коммуникацияға құрылған мәтінді және оқушының жылдам түсінуге үйренуі үшін оқу материалдарын тыңдап-түсіну арқылы табиғи тілді еліктеумен жеткізуге лайықтауы қажет.

Видеоматериалдарды қазақ тілі сабағында пайдаланудың ерекшелігі оның сөйлеу жағдаятын көрнекіліктің көмегімен көрсету арқылы сөйлеуді түзету және дамыту тәсілі.

Тіл дамыту әрекетінде бейнетаспаны қолданудың ең озық әдістемесі;

- фонетикалық, лексикалық және грамматикалық материалдарды кешенді қолдану;

– сөйлеу іс-әрекетінің түрлері өзара байланыстылықта қолданылғанда дағды мен біліктіліктің бірқалыпты қалыптасуына әрекет жасауы;

– оқу материалдарының дұрыс тандалуын ескерту;

– оқуға қызығушылығын арттыру және елтану білімін байыту жолдарын ескерту;

Оқушы қабылдауына жеңіл болу үшін сөйлемдер түрінде тұтас мәтін емес ондағы негізгі мазмұнды жүйелі түрде көрсететін, өзара тығыз байланыста болатын тірек ұғымдарды білдіретін сөздер ретімен орналастырылған кесте түрінде берілгені немесе мәтінмен жүргізілген жұмыстардан кейін өздерінің құрастырған кестелері арқылы ұсыну тиімді.

Оқыту процесін дұрыс ұйымдастырудың маңызы өте зор. Оқытудың мақсаты – білім мазмұнын меңгерту, ал оқыту әдісі осы мақсатқа жету тәсілі деуге болады. Бұл туралы И.Я.Лернер былай дейді: «Метод обучения – это система последовательных действий учителя, организующая познавательную и практическую деятельность учащихся, устойчиво ведущую к усвоению ими содержания образования» [2].

Алға қойылған мақсатқа жету үшін оқытушы тәжірибесін, эмоциялық, интеллектуалдық, практикалық құралдарын пайдаланады. Оқушы өз мүмкіндігіне қарай берілген материалды меңгеруге тырысады. Осылайша оқыту мақсатына жету жолдары жүзеге асырылады. Мақсатқа жетпеу тиісті әдістің қолданылмағанын немесе дұрыс қолданылмағанын көрсетеді. Әдісті дұрыс қолдану арқылы оқыту мақсатына күшті аз жұмсап, тез жетуге болады. Мұндай нәтижеге жету үшін оқытушының шеберлігіне сабақтың басынан аяғына дейін дұрыс ұйымдастырылуына аса көңіл бөлінуі керек. Ол үшін сабақты жоспарлағанда қандай әдістәсілдерді пайдаланудың тиімділігін алдын-ала анықтап алған жөн.

Тақырыпқа қатысты мәтін мазмұнын түсініп, түсінгенін логикалық жүйелілікпен айтып беру үшін ұсынылып отырған денотаттық кестені толтыруды тәсіл деп қарауға болады. Егер оқытушы бұл кестені мәтін оқылып болған соң, негізгі мәліметтерді тауып толтыру үшін ұсынса, онда тәсіл ақпараттық-рецептивтік әдіске ұласады. Егер бұрын ұсынылған кестенің үлгісі бойынша студенттердің өздеріне жаңа кесте құру ұсынылса, бұл репродуктивтік әдістің тәсіліне жатады. Егер

кестені жаңа тың тақырып бойынша студенттердің өз бетінше ізденіп толтыруы тапсырылса, бұл зерттеу әдісінің тәсіліне жатады.

И.П. Подласыйдың тұжырымдамасы бойынша: «Әдіс – оқыту процесінің өзегі, ол жобалаған мақсат пен түпкі нәтиженің арасын қосатын дәнекер. «Оқыту мақсаты – мазмұны – әдістері – формалары - құралдары» жүйесінде оның орны негізгі, айқындаушы мәнге ие» «Тәсіл дегеніміз – әдістің бір элементі, құрамдас бөлігі, бір рет қана орындалатын әрекет. Әдіс көлемі жағынан шағын немесе құрылымы жағынан қарапайым болып табылады» [3]. Монологтік әдісті және оқытудағы бірлесіп жұмыс істеу әдісін (жеке, топтық, ұжымдық) атаса, поляк педагогі И. Курисевич сөз, байқау және оқушының тәжірибелік әрекетін бөліп көрсетеді. Осыған орай, оқыту әдісінің мынадай үш тобын анықтайды: *көрнекілік, әңгімелесу* және *тәжірибелік* [4].

Қорыта келе еліміздің қазіргі кезеңінде болып жатқан кәсіптік, әлеуметтік, саяси және жаңа технологиялық өзгерістерге байланысты жас ұрпақты оқытуда педагогика ғылымындағы нәтижелерді сын көзбен бағалап саралауды, мұғалімнің іс-әрекетін, кәсіби шеберлігін де жаңа қырынан қалыптастырып, бәрін жаңаша ұйымдастыру қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Әбиев Ж, Құдиярова, Бабаев Педагогика «Нұрлы әлем»*
2. *Лернер И.Я. Система методов обучения (дидактический аспект) // Совершенствовани обучения русскому языку. М.: 1981. С. 14-27е методов*
3. *И.П.Подласый «Педагогика» - I том. –1999, изд. «Владос», 576 с.*
4. *И.Курисевич Основы общей дидактики, М.: высш. шк., 1986.*

Кутпанбаеа Ж.Б.,
преподаватель кафедры ЮНЕСКО, международной журналистики и медиа в обществе

ЗНАЧЕНИЕ ТЕЛЕВИДЕНИЯ В СИСТЕМЕ МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

Изменения в ходе промышленной и хозяйственной деятельности человека породили в социуме постоянно растущее чувство

тревоги за свое существование. К этому времени все континенты стали огромной индустриальной площадкой, темпы переработки природных ресурсов катастрофически возросли, обнаружилась связь бесчисленных аварий на производстве с новейшими технологиями, выявились опасные последствия испытаний оружия массового поражения. На повестку дня вышли вопросы выживания человечества. Начали сказываться и социальные последствия макроэкономических изменений - рост народонаселения, скученность проживания людей в мегаполисах, увеличение детской смертности, количественное увеличение инвалидов, беспризорных детей как результат военных действий, более частое обращение людей к таким способам достижения психофизиологического комфорта, как алкоголь и наркотики [3]. Г. Маклюэн первым обратил внимание на роль средств массовой коммуникации, особенно телевидения, в формировании сознания независимо от содержания сообщения. На основании этого он сделал вывод, что сообщением, передаваемым средством общения является само это средство. По мнению Г. Маклюэна, телевидение это не труба, по которой можно передавать все, что угодна. При передаче сообщения техническое средство не нейтрально, а передает сообщению свои свойства. Все, что передается по телевидению, само становится телегенным. Телевидение, собирая на экране все времена и пространства сразу, сталкивает их в сознании телезрителей, придавая значимость даже обыденному. Привлекая внимание к тому, что уже произошло, телевидение сообщает аудитории о конечном результате. Это создает в сознании телезрителей иллюзию того, что демонстрация самого действия ведет к данному результату. Получается, что реакция предшествует акции. Телезритель, таким образом, вынужден принимать и усваивать структурно-резонансную мозаичность телевизионного изображения. Телезрителю приходится соотносить разрозненные сообщения между собой, формируя «шарообразный космос мгновенно возникающих взаимосвязей». На эффективность восприятия информации влияют жизненный опыт телезрителя, память и скорость восприятия, его социальные установки. В результате телевидение активно влияет на пространственно-временную организацию восприятия информации. Деятельность средств массовой коммуникации перестает быть для человека производной от

каких-либо событий. Средства массовой коммуникации начинают в сознании человека действовать как первопричина, наделяющая действительность своими свойствами. Происходит конструирование реальности средствами массовой коммуникации. Средства массовой коммуникации, таким образом, формируют свое, мифологическое пространство. Исходя из этого, Г. Маклюэн на первый план выдвигает миф, как наиболее органичный для человека, живущего в условиях электронного окружения, способ восприятия мира. В мифотворчестве функционирования средств массовой коммуникации телевидение воспринимается как вещь, порождающая реальную телевизионную практику. Для телевизионного поколения само собой разумеющимися становятся убеждения, что средства массовой коммуникации вездесущи, всемогущи, всезнающи. Через средства массовой коммуникации потребитель проникается иллюзией собственной исключительности, проницаемости, просвещенности. Однако, усматривая в телевизионном поколении позитивные установки, Г. Маклюэн довольно пессимистично отзывался о его практических достижениях. Телевизионное поколение, по мнению Г. Маклюэна, с одной стороны - творец настоящего, а с другой - его жертва. Оперативная информация актуализирует для каждого индивида морально-этические, правовые, идеологические и прочие нормы сегодняшнего общества. Преимущественный канал распространения такой информации - массовые коммуникации. Если взглянуть на этот процесс в динамике, доля оперативной информации (относительно структурной и фундаментальной) заметно возрастает в сознании человека массового общества. Соотношение этих слоев на информационном срезе общества делает возможным два вывода. Во-первых, само содержание информации в этом случае выступает интегрирующим фактором, преодолевающим групповые перегородки внутри общества. Во-вторых, массовая оперативная информация носит надстроечный характер относительно двух базисных для индивида и общечеловеческой культуры слоев структурной и фундаментальной информации, но ее влияние ограничивается «поверхностным» положением относительно системы ценностей, установок, убеждений, базисных для отдельной личности и определенной культуры.

Итак, в процессе массовой коммуникации распространяется оперативная информация. В совокупности с перечисленными выше необходимыми условиями массовой коммуникации и характеристиками системы средств массовой коммуникации данный постулат образует определенную систему критериев отнесения того или иного элемента к числу средств массовой коммуникации. Телевидение соответствует всем требованиям, предъявляемым к средствам массовой коммуникации, поэтому заслуженно считается одним из них.

Телевидение - это средство массовой коммуникации, располагающее очень ограниченной независимостью. На него воздействует целая серия принуждений, связанных с социальными отношениями между журналистами: с отношениями бешеной, безжалостной, доходящей до абсурда конкуренции, но также с отношениями сообщничества, объективной общности интересов, связанной с их положением в поле символического производства, с общностью познавательных структур, категорий восприятия иоценки, обусловленных их социальным происхождением и образованием (или отсутствием оного). Из этого следует, что такое, казалось бы, «отвязанное» средство коммуникации, как телевидение, на деле оказывается связанным по рукам и ногам. В 60-е годы, когда телевидение предстало в качестве нового явления, некоторые социологи поспешили заявить, что телевидение, будучи «средством массовой коммуникации», станет способствовать «массификации» и приведет к уравниванию, обезличиванию практически всех телезрителей. На самом деле, это заявление недооценило их способность к сопротивлению. Но особенно оно недооценило способность телевидения изменять тех, кто на нем работает, и в более широком смысле, всех остальных журналистов и деятелей культуры.Еще более важным последствием, которое невозможно было в свое время предвидеть, это влияние телевидения на совокупность деятельности по производству культурной продукции, в том числе в области науки и искусства. В настоящее время телевидение довело до крайности противоречие, преследующее все сферы культурного производства.

Как известно, по своим техническим возможностям ТВ заведомо и намного превосходит любые иные каналы и средства массовых коммуникаций, охватывая практически все взрослое

население страны. В сравнении с ним другие каналы коммуникации занимают куда более скромные позиции. Вследствие этого оно лидирует в ежедневном информационном потреблении с большим отрывом от других каналов - 97,7%. Телевидение в общественном сознании является не только важнейшим источником оперативной повседневной информации о текущих событиях, но и главным, по сути, источником знаний о мире вообще, представлений о жизни. Оно опережает даже такие традиционные институты социализации, трансляции знаний и культурных ценностей, как семья и система образования. Существует проблема подверженности современного человека к манипулированию посредством телевидения. Отказаться от просмотра телепередач для большинства индивидов невозможно, потому как специфика телесигнала и подачи материала построена таким образом, чтобы сначала провоцировать в индивиде симптомы психопатологии, а позже – снимать их, посредством телетрансляции, тем самым, обеспечивая устойчивую зависимость (сродни наркозависимости). Все, кто на протяжении длительного времени смотрел телевизор - находятся в подобного рода зависимости. Они уже не могут отказаться от просмотра телепередач, потому что, в случае избегания просмотра, у подобных индивидов могут начинаться состояния, напоминающие по своим характеристикам симптоматику невроза.

Список использованных источников:

[1] Массовая коммуникация в условиях научно-технической революции / под ред. Фирсова Б.М. Л., 1981. 223 с.

[2]Массовая информация в современном промышленном городе: Опыт комплексного социологического исследования / под общ. ред. Грушина Б.А., Оникова Л.А. М., 1980. 207 с.

[3] Егоров В.В. Телевидение между прошлым и будущим. М., 1999. 332 с.

[4] Маклей М. Наука и социология знания. – М.: Прогресс, 1983.350 с.

[5] Кондратьев Э.В., Абраноб Р.Н. «Связи с общественностью». Учебное пособие для высшей школы. 1995. 349 с.

[1]**Аргынбаева М.Х., Абдраш А.**
[1]к.ф.н.

СМИ ОБ ОТНОШЕНИЯХ СТРАН-УЧАСТНИЦ БРИКС

В статье рассматривается международная организация БРИКС, ее основные положения, цели, миссии и ее роль в политических и экономических отношениях между Китайской Народной Республикой и странами-членами вышеуказанной международной организации.

Исследованиеработы обусловлено возрастающим значением в мире организации БРИКС, роли Китая в деятельности БРИКС и значением БРИКС для развития Казахстана. Президент Казахстана Н.А. Назарбаев, комментируя это, заявил, что уникальная формула трех международных организаций – ЕАЭС, ШОС и БРИКС – олицетворяет единство идсолидарность большей части населения мира. Президент также отметил, что он верит во взаимодополняющий потенциал и совокупные возможности трех международных площадок, и что это может сыграть высокую роль в решении глобальных вопросов[1].

Веления нового временидтаковы, что всеобщим социально-политическим трендом в отношениях между странами является интеграция, которая может значительно понизить социально-политические, экономические издержки, делает региональную экономику более конкурентной.

Необходимость разработки практических рекомендаций по установлению долгосрочного сотрудничества странgв рамках региональной интеграции становится актуальной для Республики Казахстан и Китайской Народной Республики, так как перед нами стоят проблемыgпостроения слаженных долгосрочных и взаимовыгодных отношенийgс активно развивающимися политическими субъектами в центральноазиатском регионе.

Актуальность данных проблем связана с тем, что Казахстану, безусловно, важно знать, каким образом Китай выстраивает отношения со странами-участницами БРИКС, какие принципы и цели закладывает в формирование регионального сотрудничества.

О том, какое значение КНР отводит двум международным организациям – ШОС и БРИКС, говорит инициатива Китая «Один пояс – один путь», в программе которой отмечено, что для совместного построения прекрасного будущего и успешного сотрудничества между**g**регионами: Китай должен расширить сферу и масштабы двусторонних валютных расчетов с иными государствами, расположенными вдоль «пояса и**g**пути», открыть и развить рынок ценных бумаг в Азии, прилагать совместные усилия по созданию Азиатской инфраструктуры инвестиционного банка и Нового банка развития БРИКС, провести переговоры между связанными сторонами по вопросам создания финансового учреждения Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), а также создать и ввести в эксплуатацию Фонд Шелковый путь как можно раньше [2].

Председатель Си Цзиньпин во время визита в Астану в 2013 году отметил, что Экономический Шелковый путь и Экономический морской путь представляют собой не механизм, а концепцию развития.

Проект будет в полной мере осуществляться на базе уже действующих двусторонних и многосторонних механизмов сотрудничества Китая с другими странами. На данный момент уже есть реальная и эффективная модель регионального сотрудничества. При этом эти механизмы не дублируют друг друга, не соперничают с другими объединениями. Си Цзиньпин уверен, что все организации нужно укреплять за счет взаимодополняемости и дееспособности[3].

Проблема взаимоотношений Китая с акторами важнейших региональных объединений является на данныйgмомент существенной проблемой, требующей научно-практического изучения.

Методики мониторинга и контент-анализа СМИ, интернет-сайтов (например, сайт посольства КНР в РК, сайт ШОС и др.) были использованы при исследовании интересов стран-участниц БРИКС, а также акторов вне региона относительно участия в ассоциациях и оценки перспектив их развития.

Для эффективного достижения политических целей, отношения между Казахстаном и Китаем должны основываться на экономических инструментах в рамках ШОС и БРИКС, тогда

рост интеграции станет зависимым от определенных отраслевых проектов, представляющих для участников ощутимую выгоду.

Первоначально термин БРИК был введен инвестиционным банком Goldman Sachs в целях попытки определить возможности роста для инвесторов в таких странах, как Бразилия, Россия, Индия и Китай. Затем идея создания объединения развивающихся экономик была воплощена созданием этими странами организации БРИК, затем БРИКС.

Цель объединения была достаточно обнадеживающая – от старой иерархии «Запад – остальной мир» перейти к более сбалансированной конфигурации глобального экономического прогресса.

В международной политике существует два подхода к деятельности БРИКС.

Назовем их оптимистичным и пессимистичным подходами.

Оптимисты считают, что Бразилия, Россия, Индия, Китай и Южная Африка играют все большую роль в международных отношениях, что подтверждает сдвиг Запада с властной точки.

Пессимисты видят в БРИКС «шараду», по мнению австралийского исследователя Б. Ло. Но то, что ключевая роль в БРИКС принадлежит Китаю и России, разделяют оба лагеря.

В эффективном взаимодействии Китая и России большинство экспертов предполагают и эффективность деятельности БРИКС.

Пекин и Москва в активной форме продвигают идеи БРИКС, об этом говорит хотя бы факт одновременного проведения саммитов БРИКС и ШОС в Уфе (Россия) в 2015 году.

Но усилия двух стран вряд ли замаскируют значительные различия в подходе к БРИКС со стороны Китая и России.

Россия идентифицирует БРИКС в качестве основы незападного многополярного порядка, в котором Россия играет центральную роль. Для китайцев, однако, это второстепенное – только один из многих инструментов для продвижения своих интересов в Евразии и за ее пределами.

Эти контрастные перспективы серьезно ограничивают потенциал БРИКС как альтернативной модели глобального управления или в качестве эффективного механизма международного развития.

Актуальность БРИКС как части международного ландшафта будет обозначена в ближайшем будущем.

Китайское чудо, речь о котором пойдет во втором разделе дипломной работы, по существу выстроено на зарубежных инвестициях, которые нужно возвращать. Западные эксперты считают, что Китай озабочен это проблемой, потому что мировой финансовый кризис затронул и КНР. И поэтому Китай так активен в построении выгодной для него глобальной экономической системы вне хотя бы G-7.

Китай поступательно ведет свою политику экономического влияния. Индия довольно самостоятельная страна. Бразилия переживает кризис. Россия в сложной политической и экономической ситуации, и пытается упрочить свое положение за счет региональных объединений ШОС и БРИКС, в частности, через создание альтернативных МВФ финансовых инструментов.

При этом Китай совершенно не стремится противостоять Западу, так как товарооборот с западными странами у Китая составил в 2015 году свыше триллиона долларов. Тем более Китай не видит ни в ШОС, ни в БРИКС военного альянса. Если Пакистан или Индия войдут в ШОС, тогда возможен практически полный отход от геополитической составляющей ШОС, на которой настаивает Россия.

Российские независимые журналисты указывают на бесплодность усилий России по пропаганде ШОС и БРИКС как влиятельных организаций, противостоящих Западу. Ни одна из стран, входящих в БРИКС, по крайне мере, не станет портить отношения с крупными державами мира.

Для остальных стран-участниц БРИКС скорее всего площадка для дискуссий.

Китай, вероятнее всего, рассматривает БРИКС как переходный вид межгосударственного объединения – от апробации определенных связей на уровне комиссий, форумов, дискуссий к более практическим союзам, основанным на экономическом приоритете Китая.

Сама организация БРИКС в принципе не представляет сколько-нибудь серьезной силы, несмотря на масштабность территорий, человеческих ресурсов.

Goldman Sachs по индексу GES, разработанного для измерения структурных условий и параметровполитики в стране, определил пять факторов экономического роста.

1.Макроэкономическая стабильность – инфляция, дефицит государственного бюджета и внешнего долга.

2. Макроэкономические условия – инвестиции и открытость.

3. Коммуникационные возможности – развитие рынка смартфонов, персональных компьютеров и Интернета.

4. Человеческий капитал – средний возраст населения, уровень среднего образования и средней продолжительности жизни.

5. Политические условия – политическая стабильность, верховенство закона и уровень коррупции.

По рейтингу GES, Китай имеет коэффициет 53, Россия 81, Бразилия 95 и Индия 97. Например, Южная Корея имеет рейтинг 17, который сопоставим с рейтингом развитых стран. Вот информация по другим странам: ЮАР – 80, Иран – 86, Пакистан – 126 и Нигерия – 147. Получается, что уровень политического и экономического развития у стран БРИКС не высок.

На Западе существует тенденция не замечать растущий потенциал БРИКС как фактора глобального значения.

Так, например, в 2010 году один британский член Европарламента дал саркастичное определение БРИКС: «BRICs скорее состояние ума».

Но уже в следующем 2012 году Еропарламент подготовил отчет по внешней политике Европейского союза по отношению к БРИКС и другим развивающимся державам.

Оценка перспектив БРИКС также изменилась. К примеру, по мнению экс-премьер-министра Франции Жан-Пьер Рафарена, «БРИКС может занять достойное место в системе глобального управления как с помощью экономических рычагов, так и дипломатии».

Итальянский институт международных политических исследований и Фонда Farefuturo («Создать будущее») представили Министерству иностранных дел Италии доклад под названием «БРИКС и мы».

В докладе указывалось, что «сегодня власть BRICs в основном является экономической, но вскоре трансформируется в политическую силу, с предсказуемым, значительным воздействием как на глобальную, так и на региональную экономику».

Тем не менее, было бы неправильно полагать, что развитие БРИКС не сталкивается с проблемами.

Участники БРИКС имеют следующие проблемы.

В некоторых странах-членах существуют некоторые центробежные силы, определяемые различиями в культуре, социально-экономического развития, а также разными моделями модернизации и политических систем, разных приоритетов внешней политики, ограниченным потенциалом для экономического сотрудничества и достаточно сильной зависимостью от экономических отношений с западными странами.

Эти факторы должны быть приняты во внимание при формировании концепции развития БРИКС в ближайшие годы.

Однако в настоящее время главным приоритетом должна стать консолидация БРИКС в его нынешнем составе, освоение ресурсов и эффективное функционирование существующих форматов и механизмов сотрудничества. Расширение состава БРИКС – это не приоритетная задача для объединения.

Путем совместного содействия реформированию международной финансовой архитектуры, члены БРИКС могут помочь самим себе, чтобы создать более благоприятные внешние условия для достижения масштабных социальных и экономических целей.

Участие в такой глобальной организации укрепляет политические позиции каждого из членов на международной арене.

Резюме

1. БРИКС – проект, который используются для укрепления экономического и политического влияния Китая в мире.

2.Участие в БРИКС может быть для Казахстана привлекательным только в случае инвестиционных проектов БРИКС в Казахстане.

Литература

1. *Назарбаев Н. Возможности ЕАЭС, ШОС и БРИКС способны сыграть роль в решении глобальных вопросов – http://www.zakon.kz/4726990-nazarbaev-vozmozhnosti-eajes-shos-i.html*
2. *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road, 25.03.2015/ -*
3. *http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html*
4. *http://ru.china-embassy.org/rus/ztbd/aa11/t1251370.html*

Есхуатова Н.Б.
старший преподаватель
кафедры печати и электронных СМИ,
магистр социальных наук

МУЛЬТИМЕДИЙНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – КЛЮЧ К БУДУЩЕМУ

Прежде всего, следует особо отметить, что мультимедийное обучение на сегодняшний день считается наиболее продвинутым и передовым в сфере образования. Это синхронная (одновременная) – визуальная и вербальная передача информации. Тому примером является проведение онлайн лекций в интерактивном режиме, которое усиленно внедряется как один из методов обучения. В журналистике онлайн лекции играют немаловажную роль. Если научно проанализировать, то это связано с теорией двойного кодирования Аллана Паивио, то есть совместимость визуально-пространственной матрицы и петлей повторения в модели рабочей памяти Алана Бэддли [1]. Следует заметить, что теория мультимедийного обучения была разработана ученым Ричардом Э.Мейером, и он доказал ее эффективность. Человеческий мозг кодирует информацию двух видов: визуальную и звуковую. Казалось бы, на первый взгляд эти две разные информации могут чрезмерно загрузить учащегося, но как показали исследования это не так. То есть «картинка» наиболее запоминается, если сопровождается вербальной (акустической) информацией. То есть информация, которая воспринимается мультимедийно – легче воспринимается и становится усвояемой.

В процессе мультимедийного восприятия сформировалось 4 принципа связи – это:

1. Пространственная;
2. Временная;
3. Согласованная;
4. Отличительная.

Интересная информация наиболее привлекает аудиторию и способствует высокому уровню усвоения материала.

Проблемы обучения. Актуальность мультимедийного обучения на сегодняшний день высока, но для полноценного изучения столь креативной технологии требуются, во первых, современное

оборудование (ПК, графопроектор, компьютерные программы, мультимедийные технологии и т.д.), чем не могут похвастаться большинство вузов. Во вторых, низкий уровень литературного обеспечения (как на русском, так и казахском языках), а это очень важно для столь современного метода. Также, к проблеме обучения относится невысокий уровень доступа к практике – это объясняется тем, что на самих предприятиях не так широко развиты мультимедийные технологии по сравнению с развитыми странами. Как мы видим одна проблема вытекает из другой проблемы и поэтому главная задача специалистов и преподавателей как можно больше перенимать опыт обучения мультимедийным навыкам за рубежом, главным образом, в Соединенных Штатах и Европе.

Считается, что обучение индивидуально, то есть к каждому учащемуся должен быть определенный подход и это неудивительно, ведь каждая личность имеет свои способности и возможности. Существует три психологических типа людей по восприятию:

1. Визуал;
2. Аудиал;
3. Кинестетик.

Визуалист – человек, воспринимающий информацию, главным образом, с помощью визуального восприятия (через глаза), то есть информация, в первую очередь, воспринимается через видение картинок, фотографий, видео и образа.

Аудиалист – человек, воспринимающий информацию, главным образом, с помощью аудиального восприятия (через слух), то есть информация, в первую очередь, воспринимается посредством голоса, звуков, шума.

Кинестези – человек, воспринимающий информацию, главным образом, посредственно связано с запахом и тактильными ощущениями.

Определенно, визуалисты и аудиалисты наиболее легко обучаемы мультимедийному образованию, в то время как кинестези менее восприимчивы к мультимедиа-восприятию, но как выяснилось, информации также можно придать «запах» - через описание ощущений и эмоций.

В настоящее время развитие мультимедийного обучения расширяет ареал развития, то есть если в начале XXI века

мультимедиа было в зачаточном состоянии, то сейчас развивается семимильными шагами.

Предположение таково, что высокие технологии, особенно мобильная связь, цифровое, сетевое телевидение и радио, программы с различными версиями, D фотматы способствуют дальнейшему развитию мультимедийных технологий, а значит и мультимедийному образованию.

Одним из последних веяний высоких технологий – это голограммы, которые раскрывают блестящие перспективы. То есть, это визуальное восприятие информации (обман оптики зрения) – об этом очень часто демонстрировали в научно-фантастических, голливудских кинокартинах, например, в фильме «Вспомнить все» с актером Арнольдом Шварценнегером (1990 год) или римейк этого фильма (2012).

Мультимедийное образование полноправно можно считать одним из начал будущего Человечества, но самое главное, несмотря на экономические и политические проблемы, необходимо шагать со временем в ногу с развитыми странами, и не забывать о динамичном развитии молодежи в лице учащихся высших учебных заведений.

Ссылки:

1. *//ru.wikipedia.org/wiki/*

Нода Л.П.

ст. преподаватель журфака КазНУ имени аль-Фараби,
лауреат Международного Пушкинского конкурса,
лауреат премии Союза журналистов Казахстана

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Наше общество стремительно меняется. В процессе развития быстро модифицируются и средства массовой информации (СМИ).

Современная система СМИ не стоит на месте. Трансформация происходит на всех уровнях. Благодаря разработке новых технологий появляются новоиспеченные гаджеты, общество получает всё новые виды СМИ. Но также происходят изменения в самих редакциях, меняются методы работы журналиста, а

значит, и формы подачи материалов. Ужесточаются требования как к самому журналисту, так и к журналистскому труду, к оперативности и к форме подачи материалов.

Буквально за несколько последних лет серьезно видоизменилась система СМИ. Значит, все это требует тщательного осмысления и изучения.

Современная журналистика развивается в принципиально новой ситуации, обусловленной особенностями современного информационного общества. XXI век ознаменовался масштабными переменами в процессе развития информационных и коммуникационных структур, оказывающими огромное влияние на медиасистемы. Современные технологии коммуникации и распространения информации стремительно меняются. Развитие Интернета создает новое пространство и новые возможности для потребления и распространения информационного продукта.

Наиболее важными аспектами, определяющими пути развития СМИ, сегодня являются оцифровка (дигитализация), глобализация и конвергенция с интернетом, ставшим основным интегрирующим фактором. В центре возникшего нового информационного пространства находится, безусловно, потребитель информации, который теперь не просто созерцатель, но и непосредственный участник процесса формирования новостей. Поэтому существо новой информационной среды не только в ее мультимедийности, но и в интерактивности, что заставляет кардинально пересмотреть устаревшую модель медиа последних лет и создать новую, соотносящуюся с целями и задачами нового информационного общества.

Если исходить из понимания медиапространства как определенного поля, где происходит потребление целенаправленной информации, то именно комплексная проблема изучения технологии подготовки печатной и аудиовизуальной продукции выходит сегодня на первый план.

Кроме того, по книгам, учебным пособиям по журналистике, выходившим в последние годы, можно судить об эволюции профессии, связанной с развитием техники, изменением исторической ситуации и появлением новых критериев мастерства как эфирного, так и печатного журналиста. Очевидно, что каждый этап развития телевидения снимал определенные ограничения

для журналистов, но вместе с тем выдвигал новые, все более совершенные профессиональные требования.

Преобразования внутри редакции, коренная перестройка работы редакции из традиционной в конвергентную влечет за собой:

– изменение принципов планирования и продвижения материалов;

– изменение цикла производства материалов и их публикации;

– производство как отдельных фото, видео, аудио, инфографики, текстовых и других сообщений, так и собранных мультимедиаматериалов;

– кросс-продвижение;

– использование новых источников мультимедийной информации;

– внедрение новых бизнес-моделей, сервисов, услуг, форматов прямой рекламы и другие многочисленные изменения, без которых невозможно остаться на плаву. Эти изменения диктует редакционным коллективам сама жизнь с ее многообразными современными возможностями.

Молодым пытливым журналистам необходимо понимать, что одно из главных качеств «универсального» медиапрофессионала – это умение быстро определять, в каком формате лучше подать тот или иной информационный продукт. Современный журналист должен уметь снимать видео, монтировать сюжеты, писать текст, владеть навыками графического дизайна, записывать аудио-подкасты, работать с блогами, чтобы собрать как можно больше информации и максимально раскрыть суть новостного повода.

Необходимо не только изучать достойный опыт работы тех или иных редакций, но и обобщать его. В данном разделе этой книги мы постараемся на новейших примерах рассказать о работе редакционных коллективов, рассмотреть позитивный опыт их многообразной деятельности по выпуску старейшего средства массовой информации - газеты. Ведь именно к газете, главному источнику информации для огромного количества потребителей, в настоящее время предъявляются новейшие, более строгие требования. Издавать газету так, как это делали даже вчера, на сегодняшний день невозможно. Понятие это у большинства

редакционных коллективов есть. Другое дело – не все могут быстро перестроить свою работу, изменяясь, подстраиваясь под своего читателя. Зачастую опыт предыдущих поколений давит и на молодежь.

История журналистики неразрывно связана с историей страны и государства. На страницах газет и журналов нашли отражение процессы повседневной жизни. История журналистики - это история жизни народа, воплощенная в газетные полосы, журнальные страницы, показанная на экранах телевизоров, звучащая по радиоволнам. Знание истории ведущих изданий, умение анализировать тексты, печатавшиеся в газетах и журналах, освободят современных журналистов от множества ошибок, помогут пишущим в дальнейшей работе.

Журналистика представляет собой часть мировой культуры и очень важную часть общественного движения. Это также феномен творчества и политики. В совокупности это одно из важнейших явлений современной цивилизации. Исторический опыт развития журналистики не так уж велик: зародилась она в начале XVII столетия в Европе. В России это произошло на век позже, в других странах и регионах мира – в различные исторические сроки.

От века в век значение журналистики неуклонно возрастало. Сегодня она является мощной информационной и идеологической силой. Именно СМИ «создают» президентов, влияют на эволюцию общественной мысли, организации общества, на развитие экономики. Являясь одним из феноменов культуры, журналистика активно воздействует на духовную и материальную культуру, на ее развитие.

В силу всего этого изучение истории журналистики представляет собой одну из ключевых задач и одно из важнейших условий формирования будущих работников печатной и электронной прессы и является неотъемлемым компонентом их университетского образования – наряду с фундаментальными дисциплинами исторического и филологического характера, с историей литературы, языковедческими дисциплинами, с науками, которые связаны с изучением общественных процессов, с экономикой, философией, культурологией, правом.

Вместе с курсами теории и практики журналистики – дисциплинами сугубо «ремесленного», творческого характера,

которые должен изучить будущий творческий работник, чтобы не открывать уже давно открытых Америк, история журналистики сосредоточивает в себе богатейший многовековой мировой и отечественный опыт. Этот опыт дает возможность познать то, что сформировано за предшествующие периоды, увидеть тенденции, познать закономерности развития журналистики.

Без этого невозможно осмысление современного состояния журналистики и перспектив ее развития, немыслимо формирование того типа журналиста, о котором мечтали А. Пушкин, В. Белинский, А. Байтурсунов, А. Букейханов, М. Дулатов – журналиста как общественного, государственного деятеля, а не просто репортера, регистратора текущих событий. В этом смысле изучение истории журналистики в процессе познания эволюции печатного дела должно играть очень большую роль и иметь большое значение в университетской подготовке журналиста.

Уровень исторического исследования определяется двумя важнейшими факторами. Это репрезентативность, полнота исследовательского материала, и это совершенство методов и подходов к изучению этого материала. Надо отметить, что в течение многих десятилетий материал, который был положен в основу курсов истории журналистики, изучавшихся в университетах нашей страны, был весьма неполон. Прежде всего была представлена журналистика, связанная с одним идеологическим направлением – это марксистская журналистика, большевистская, партийно-советская. Это касалось и курсов истории зарубежной журналистики, где изучалась практически только история коммунистической, рабочей печати. Это же касалось курсов истории отечественной журналистики, которая была представлена в основном историей прессы большевиков и партийно-советской печати. В результате формировалась определенная однобокость, ограниченность исторического знания. Новое время позволило и позволяет ввести новый исторический материал.

Өзбекова Г.С.
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың доценті,
филология ғылымдарының кандидаты

«ҰЛАН» ГАЗЕТІНІҢ БАЛАЛАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Балалар мен жасөспірімдердің республикалық «Ұлан» газеті – Қазақстан балалар баспасөзінің негізін қалап келе жатқан сүйікті басылымдардың бірі. 80-жылдық қысқа да ұзақ тарихы бар, талай «тар жол, тайғақ кешулерден» өтіп, талай тауқыметті артқа тастады. Қазақстанның тәуелсіз заманына да жетті.

Газет шыға бастаған күннен бері жас буынның өмірдегі бағыт сілтер кеңесшісі, қол ұшын берер көмекшісі, ой бөлісер сырласы болып келеді. Бүгінгі күні қаншама атақты еңбек адамының, мәдениет пен өнер қайраткерінің, озық ойлы саясаткер мен ғалымның, осы газет арқылы дүние танып, қанаттанғанын айтып берудің өзі күш. Кішкентай бүлдіршіннің саналы да салауатты азамат, білімді де білікті маман болып тәрбиеленуіне газеттің қосқан үлесі зор. Газет балалардың ой-өрісі мен дүниетанымын ұлттық тұрғыдан өсіретін, халқымыздың сан қырлы тарихы мен салт-дәстүрін насихаттайтын кең тынысты шығармалар жариялап, жас ұрпақтың бойына елімізге деген патриоттық сезім рухын сеуіп, Отанын сүйген, елін қадір тұтқан үлкен азамат болып ер жетуіне қомақты үлес қосып келеді.

Балалардың оқу-білімге ынтасын, құштарлығын арттыру, олардың ойлау, өзінше тұжырымдау, өзіндік пікірін айта білуге тәрбиелеу – «Ұлан» газетінің басты мақсаты. Сонымен қатар, балғындардың рухани дүниесін кеңейтуде басты себеп болатын олардың шығармашылығына әрдайым үлкен орын беріледі.

Өзге басылымдардан газет өзіндік қалыбымен, көлемімен және шығу мерзімінің жиілігімен ерекшеленеді. Газетте публицистиканың әр түрлі пішіндері мен жанрлары пайдаланылады.

«Ұлан» газеті 1930 жылы 20-наурызда алғаш рет «Лениншіл жастың» қанатының астында, оның 5-6 беттерінде «Пионер» деген атпен шықты. өлкелік комсомол комитеті бюросының және халық ағарту комиссариатының тапсырмасымен өлкемізде газеттің алғашқы жауапты редакторы А.Нұралин болды. 5-

қараша, «Пионер» газеті Алматы қаласының Гоголь көшесіндегі №9 үйде тұңғыш рет өз алдына дербес басылым болып шықты.

1937 жыл. Наурыз. «Пионер» газеті «Октябрь балалары» деген атпен шыға бастады.

1941 жыл. 28 маусым. Осы күнгі газеттің алғашқы бетінен «Пионерлер, Ұлы Отанымыздың күш-қуаты арта беру үшін қолдарыңнан не іс келсе, соның бәрін де істеңдер», - деген ұранын оқуға болады.

Газет осы нөмірден кейін соғыс жағдайына байланысты уақытша жабылды.

1946 жыл. 9-мамыр. «Октябрь балалары» «Қазақстан пионері» деген атпен түледі.

1990 жыл. 4-қаңтар. «Қазақстан пионері» газеті «Ұлан» деген атпен жарық көре бастады. Ал еліміз тәуелсіздігін жариялағаннан бері ұлттық балалар мен жасөспірімдер басылымы болып, халықтық педагогика жүйесін басшылыққа алып, тақырып аясын кеңейтіп, 1991 жылдың басынан сегіз беттік апталық газет болып шығып келеді.

80-жылдық тарихы бар «Ұланның» – «Октябрь балалары» кезіндегі, «Қазақстан пионері» атанып, шартарапқа таралған шағындағы рухани әлемге қосқан үлесі есепсіз. Оның әрбір санында уақыттың үні, тынысы бар.

Бұл балалар мен жасөспірімдер газеті болған соң, балалар шығармашылығына үлкен мән берілді. Балалар жіберген хаттар редакция бөлімінде сұрыпталып, әртүрлі айдарлармен жарық көре бастады. Мәселен, «Пікірлесу клубы», «Қазақстан пионері», «Тілші болдық», «Бұл мақала түзетусіз шықты», «Бірінші рет жазғаным еді», «Бала, хал қалай», «Өнердің міндік тұлпарын», «Қыл қаламға құштарлар», «Туған жерім менің – Қазақстаным!», «Ана тілі ардақты», «Тілім менің, елім менің», «Сабақтан соңғы сағаттар», «Атам айтады», «Рауан», «Қанат», «Шимайбектің портфелі» айдарлары.

Бүгінгі жалпыхалықтық мәселе – баланы білімге, рухани тазалыққа ұмтылысын ояту. Білімсіз адамнан мардымды ештеңе шықпайды. Екіншіден, адал жүру, адамның ар алдында таза болуы – адамгершілік негізі болып табылады.

Газеттің «Пікірлесу клубы» айдарында көтерілген тақырыптар дені осы бағытта.

Оқырмандар көбіне-көп өзара сын, әсіресе, қараңғылық, адалдық, достық туралы көп жазатын.

Мәселен «Тілің-арың» (1984-1985 ж №21-№28), «Жақсы мен жаман» (1965 ж№94-№101), «Ар сақтау деген не?» (1964ж №22-№106), «Үлкен жүректі адам» (1970 ж №20-№25), «Күлпаштың кітабы» (1975 ж №77-№99), «Әдептілік - әдемілік емес пе?» (1979 ж №24-№65), «Жақсы адам болғым келеді» (1985 ж №45-№90), «Спорт – енжарлықты сүймейді» (1985 ж №102-№113) деген тақырыптар төңірегінде пікір алысулар жасөспірімдер аясынан шығып, мұғалімдердің, психологтардың, ғылымдардың араласуына ұласты.

Жас ұландар «Жақсы мен жаман» ұғымын тереңірек ұғынып, адамгершілік, ізгілік, мейірімділік турасында өз ойларын ашық ортаға салды. Сол замандағы бүлдіршіндердің өмір туралы түсінігін осы «пікірлесу клубында» анық байқауға болады. Әркімнің түсінігі әр түрлі. Кейбіреуінің пікірі бұрыс, қате болады. Осыларды сарапқа салып, жөн сілтеп, бағыт беріп отыратын психологтар, ғалымдар пікірталастың қорытындысын жасайды. Бұл адамдар ғылыми тұрғыда дәлелденген пікірлер айтады, оны оқыған оқырманның санасында белгілі-бір ұғым жайлы дұрыс түсінік қалыптасады. Міне, бұл қозғалған тақырыптар адамның жеке басының тәрбиесіне жататын болса, онда біз «Ұланды» тәрбиеші, ақылшы деп атауымызға толық мүмкіншілігіміз бар.

«Туған жерім менің - Қазақстаным», «Ана тілі ардақты», «Тілім менің, елім менің» деген айдармен жарияланып отыратын мақалалардан патриоттық лебі сонадайдан сезілетіні тақырыбынан-ақ айқын.

Жастар Қазақстанның болашағы жарқын әрі келбетті болатынына сенді, әрі сол болашақты жасаушы өздері екенін үнемі ескере отырып, ұлттық сипатты сақтап қалатын тіл екенін айтады. Сол ана тілдерін шұбарлатпауға бар күштерін салып, қатарластарын да соған үндейді.

Тұрақты «Атам айтады» айдары көне тарихи жер-су аттарын сипаттайды. Оқушы қазақтың қилы тарихы қалдырып кеткен атаулар жайлы толық мағлұмат алады.

М. Жұмабаев өзінің «Педагогика» атты еңбегінде: «Адам ойлау арқасында ғана заттардың, көріністердің арасындағы байламды белгілеп, оларды бар қылған себептерді табады.

Келешекте оларға ие болатынын ойлап шығарады, келешекті болжай алады. Қысқасы, ойлай білетін адам шын мағынасымен адам. Ойлау осындай қымбат көрініс болса, оны өркендету керек. Әсіресе, тәрбиеші баланың дұрыс ойлап, үйренуіне көп күш жұмсау керек», - деген болатын. Сол сияқты, балалардың ой-өрісін дамытуға газет те көп күш салады. Күні бүгінге дейін әр саны сайын беріліп тұратын «Танымдық Ойындар Әлемі» атты айдардың ауқымына сондай материалдар топтасқан.

«Өнердің міндік тұлпарын» атты айдар «Ел іші - өнер кеніші» демекші ел ішіндегі өнерлі өрендердің өнерін жұртшылыққа таныстырды. «Бірінші рет жазғаным еді», «Бұл мақала түзетусіз шықты» айдарлары қыл қаламға құштарлардың қолтығынан демеп, даңғыл жол салып берді.

1978-1981 жылдары газет бетінде «Жас тілшінің блокнотынан» атты арнайы сабақ жүргізіле бастады. Мұнда балалар баспасөзінің тілі, стилі жайлы, газет жанрларының кейбір түрлерінің жазылу формасы турасында әңгіме сабақтар өткізілді. Бұл сабақтың жас тілшілердің журналистік қыл қаламдарының ұшталуына үлкен септігін тигізді.

Жас тілшілердің тырнақалды мақалалары олардың әдебиетке, жазушылыққа қызығушылықтарын арттырды. Газеттің бұрынғы жас тілшілері Ә.Нұршайықов, К.Әмірбек, Ұ.Доспанбети, А.Шымырбаев, А.Байтанаев, Н.Оразалиндер бүгінде елімізде танымал ақын-жазушылар. Олар өздерінің шығармашылық жолдарын әңгімелеген кезде ең алдымен «Қазақстан пионері» еске алып отырады.

Қаршадайынан осы газеттен тағылым алмай, алғашқы балаң еңбектерін соған бастырмай, аспаннан түсе қалған ақын мен жазушы кем де кем. Газетті үзбей оқып, хат жазысып, еңбектерін бастырып, кейін танымал журналист, белгілі ақын, жазушы болып кеткен кісілер аз емес. Біз жоғарыда біршамасын атап өттік. Міне, осы тұрғыдан алғанда, газеттің кешегі жас тілшісінің бүгінгі еліміздің арқа сүйер азаматтарына айналуына иненің жасауындай болса да қосқан үлесі бар екенін анық байқауға болады.

Газет қызметкерлері неғұрлым өмір тәжірибесі толысқан, жазу, сызу жағына бес аспап, падагогикадан хабардар болып келсе, газет материалдары да соғұрлым нысанаға дарығыш келеді. Әр кездері газет бұл талаптың деңгейінен шығып

отырады. Оған дәлел, газетте алғаш редактор болып А.Нұралин (1930-1932 ж.), бірқатар елімізге танымал белгілі жазушылар С.Ерубаев (1933-1934ж.), М. Мамажанов (1956-1958ж.), С.Сарғасқаев (1958-1961ж.), С. Бердіқұлов (1965-1970 ж.), Б.Сапаралин (1991 ж.), майталман ақындар Ф.Оңғарсынова (1970-1977 ж.), С.Қали (1991 жылдан бері) редакторлық қызмет атқарды. Газеттің басқа да қызметкерлері Қ.Аманжолов, Т. Әбдіков, О. Әубәкіров, А. Байтанаев, М. Ғабдуллин, Б. Бұлқышев, Е. Елубаев, Н. Оразалин, М. Сүндетов, Ә. Тарази, Ж.Саин, Ә.Нұршайықовтардың есімдері бүгінде тек өз елімізде ғана емес, әлемнің көптеген елдерінде танымал.

Ал 1960-1965 жылдары редакцияның ең негізгі пионерлер бөлімін меңгерген И.Жақановтың орны ерекше. Олай деуіміздің себебі, ол өзінің зерттеушілік жұмысын дәл «Қазақстан пионерінен» бастаған екен.

«Мен қызмет еткен төрт жылдағы газет нөмірлерін парақтап отырсам, бір санында өнер тақырыбы қамтылмай қалмаған екен. Осы жұмыстың бүгешігесін жан-жақты, сала-сала қарастыра жүріп, ақырында өзімнің нағыз өнер зерттеушілік жұмысым осы газеттен бастау алды», – дейді дарынды композитор, талантты жазушы, танымал өнер зерттеушісі, Ш. Айтматов атындағы халықаралық сыйлықтың иегірі И. Жақанов. Шынымен де осы жылдардағы газет нөмірлеріне үңілер болсақ, ән падишасы Біржан сал, Ақан сері, үкілі Ыбырайлардың, күйшілерден Құрманғазыдан бастап Дәулеткерей, Ықыластардың өмірбаяны мен шығармашылық жолдары жайлы толыққанды мағлұмат ала аламыз.

Сонымен, «Ұланның» Кеңестік дәуір тұсындағы газет материалдарына тоқталып өттік. Байқағанымыздай, газет көбінекөп заман жаршысы болды. Газет ұлттық салт-дәстүріміз, әдет-ғұрыптарымыз, ана тіліміз бен дініміз жайлы мақалалар жариялауға мүмкіншілігі болмады. Ол үшін газетімізді айыптаудың да жөні де жоқ болар. Себебі, сол замандағы басылымдардың бәрі саяси идеология құрсауында болғаны мәлім. Бірақ сонда да бұл басылым әрқашан ұландар бапкері бола білді. Ол келешек тәуелсіз Қазақстанның жас ұрпақтарының патриот болып өсуіне қосқан үлесінің зор екеніне көзіміз жетті.

Айтулы ғалымдар барлық ұлылық пен даналықтың негізі балалық шақта қалана бастайтынын айтады. Балалық шақта

қалыптасқан үлкен өмірдің іргетасы берік те мығым болса, алда кездесетін қандай қиыншылық, тауқыметке де төтап береді, уақыт сынынан сүрінбей өтеді. Міне, бұл тұрғыдан алғанда газет шыға бастаған күннен-ақ жас ұрпақтың ақылшы досы, айнымас серігі, дем берушісі, жақсылық атаулының жаршысы, ең негізгісі – тәрбиешісі бола білді. Ол жастардың бойына ұлттық ерекшеліктерімізді танытатын қасиеттерді дарытуға күш салды. Олардың бойына имандылық, инабаттылық, қайсарлық, адалдық сияқты асыл қасиеттерді егіп, жаңа заманға сай саналы, білімді, іскер қоғамшыл азамат етіп қарастыруға баулыды. Сонымен бірге ана тілін, тарихын, салт-дәстүрін жетік білуге, танып-зерттеуге құлшындырып құрметтей, бағалай білуге үйретті. Сонымен, «Ұланның» оқырмандары неғұрлым көп болса, еліміздің саналы, білімді да білікті, елін сүйген патриот азаматтарының көбейе беретіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Ұлан» газетінің тігінділері.
2. Б.Қойшыбаев. «Біздің өмірбаян». – Алматы: «Жалын», 1980 ж.
3. Н.Өсеров, Ж.Естаев. «Ислам және қазақтардың әдет-ғұрпы». – Алматы: «Қазақстан», 1992 ж.
4. М.Жұмабаев. «Таңдамалы». – Алматы: «Ғылым баспасы», 1992 ж.
5. Б.Ыбырайымов. «Ой мен сөз». – Алматы: «Жазушы», 1985 ж.
6. Т.Қожакеев. «Жас тілшілер серігі». – Алматы: «Рауан», 1991 ж.
7. «Қазақ ұлттық энциклопедиясы». 2-том. – Алматы, 1999 ж.
8. «Уақыт және қаламгер». – Алматы: «Жазушы», 1987 ж.
9. «Даналардан шыққан сөз». – Алматы: «Мектеп», 1987 ж.
10. «Қазақ совет энциклопедиясы». 9-том. – Алматы, 1976 ж.

Е. И. Дудинова*, Л.И. Мухамадиева

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы.

e-mail: Elena.Dudinova@mail.ru

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ И МЕНТАЛЬНЫЕ КОНЦЕПТЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В РАМКАХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

На современном этапе развития человечества ученые говорят о четвёртом этапе технологической революции, слиянии онлайн-

и офлайн-сфер, о появлении кибер-физического мира. Это стало возможным благодаря нескольким фундаментальным факторам – всеобщей подключенности к интернету, стремительному распространению сенсорных устройств и данных. Объемы данных удваиваются каждые два года. Каждая минута в новом интернет мире – это 150 млн электронных писем, 20 млн сообщений в WhatsApp, 3 млн просмотров видео на YouTube, 2,5 млн поисковых запросов Google, 700 тысяч входов на Facebook и более 200 тысяч долларов, потраченных на Amazon.com [1].

Сегодня, в этой связи, актуализируется модернизация образовательных технологий, геймификация учебного процесса, изучение факторов воздействия цифровой революции на студенчество в Казахстане.

Процесс обучения в рамках использования цифровых технологий модернизируется по трем направлениям: формальные (организационные) процессы; содержательный аспект передачи знаний в системе преподаватель-студент и ментальный концепт, содержащий цифровую грамотность и бекграунд самого студента.

За период постсоветского развития Казахстан значительно продвинулся в информационной сфере. За последние пять лет количество интернет пользователей выросло почти вдвое. Сегодня каждый второй житель Казахстана получает через интернет информацию, общается, работает. В 2017 году финиширует 1 этап государственной программы «Информационный Казахстан – 2020», выдвигающей нашу страну на передовые рубежи информационных рейтингов. Мы видим, как активно интернет входит в нашу жизнь, завоевывая все новые сердца. Это, несомненно, сказывается на системе, методах и процессе обучения студентов, представляющих собой новую генерацию казахстанцев, включающих информационные технологии и потоки в процесс образования. Актуализируются исследования уровней воздействия информации на процесс получения и усвоения знаний, а также изучение возможных последствий этого воздействия для обучающихся. Сегодня студенты-журналисты перестали быть слушателями в аудиториях. Они превратились в субъекты медиасферы: блогеров, модераторов социальных сетей.

Для начала определимся с основными понятиями, используемыми в данном исследовании. Digital Revolution,

начавшуюся в 1980-х и продолжающуюся до настоящего времени, определяют, как стремительный и массовый переход от аналогового к цифровому способу обработки, хранения и передачи данных [2].

Особенно интересно изучать корреспондирование (пересечение) концептов цифровой революции и студенчества, так как обучающаяся молодежь – является наиболее активной мобильной социальной группой, основным условием существования которой является организованная по определенной программе подготовка к выполнению высокой профессиональной и социальной роли в материальном и духовном производстве [3]. Как одна из самых динамичных частей общества, студенчество быстро реагирует на малейшие изменения в его структуре, политические и экономические трансформации, улавливает новые технологические, культурные, образовательные тенденции. И самое важное, студенчество – мощное объединение молодых людей с определенными социально значимыми устремлениями и задачами, обладающих более высокой степенью психологической и поведенческой свободы, нежели представители старшего поколения.

Цифровая революция в нашей стране сегодня характеризуется некоторой транзитивностью, набирает обороты, переводя средства массовой информации в глобализированный сегмент коммуникации. Казахстанская журналистика становится частью мировой коммуникации. Соответственно, студенты журфака уже не обычные ученики, а носители собственных матриц знаний об окружающем мире, транслируемых ими в собственных блогах, страницах социальных сетей и тому подобное. Таким образом, преподаватели журналистики и медиатренеры работают уже не с объектами обучающей коммуникации, а с субъектами информационной среды, модераторами, лидерами мнений.

Это повышает требования к профессорам, обязывает не просто передавать знания, но синтезировать новые формы раскрытия природных и социальных процессов, способствующих развитию у студентов критического мышления, творческого осознания и восприятия ценностей коллективного сотрудничества, терпимости к другому мнению, глубокому пониманию мировых процессов и перспектив.

В качестве базового компонента и примера цифрового образования студентов КазНУ авторы исследования изучили формальные, организационные признаки учебного процесса. Сюда относят: уникальную Интранет-систему «Универ», электронную библиотеку, цифровизацию университетского кампуса.

Система Универ в КазНУ стартовала около пяти лет назад и представляет собой локальную информационную сеть КазНУ, которая обеспечивает высокий уровень автоматизации управления учебным процессом, активизирует инициативу студентов и их прямую заинтересованность в результатах обучения. Кроме того, данная технология обеспечивает ежедневный и хорошо защищенный контроль над действиями каждого преподавателя и студента. Онлайн журнал в системе «Универ» КазНУ, заполняемый преподавателями постоянно в течение академического периода, существенно упрощает регистрирующие и контрольные процедуры. Регистрация обучающегося на изучение учебных дисциплин предстоящего учебного года проводится в системе «Универ» (http://univer.kaznu.kz) КазНУ им. аль-Фараби при методической и консультативной помощи кафедр, деканатов, эдвайзеров и Офиса регистратора в онлайн режиме.

Интранет-система КазНУ позволяет студентам отслеживать свои баллы, выбирать курсы и преподавателей. В ней же происходит онлайн общение студентов с педагогами, размещаются задания, новейшая литература, онлайн лекции. При таком подходе исключается и минимизируется человеческий фактор при определении штатов и педагогической нагрузки, так как они формируются посредством указаний студентов, а не симпатий администрации факультетов. Доступность и прозрачность Интранет-системы создает совершенно новый уровень защиты от коррупции.

На первом этапе такое нововведение казалось чужеродным и неудобным, но с каждым годом доверие к системе растет.

В рамках исследования были изучены студенческие предпочтения за последние три года по следующим параметрам/замерам:

– доступ к системе Универ и удобство интерфейса. Легко/удобно/ трудно/ неудобно;

– качество контента дисциплин и наполняемость УМКД высокое, низкое/полное частичное.

– уровень полезности – высокий/ низкий;

– перспектива отказа от системы Универ. Согласен/не согласен;

– качество и доступ интернета для студенчества на территории кампуса. высокое/низкое

Было опрошено более 80 студентов факультета журналистики. Фокус группы по годам: 2014 – 25 человек; 2015 - 28; 2016 год – 27. Результаты исследования показали, что каждый год увеличивается число студентов, активно пользующихся системой Универ. Желание использовать ее возможности в образовательном процессе также растет. Однако вызывает тревогу низкое качество доступа к интернету для студенчества. Что, безусловно, сказывается на процессе обучения и самообразования.

Надо отметить, что, отвечая на последний вопрос, студенты, возможно, имели в виду доступ к интернету через индивидуальные гаджеты. Так как весь парк компьютеров в университете, включая компьютерные классы, аудитории, офисы преподавателей и библиотеку, подключен к кабельной сети интернет.

Важной частью любого образовательного процесса является доступ к учебной литературе. Научная библиотека КазНУ имеет электронный каталог, который ведется с 1992 года и представлен в Интернете, базы данных текстовой информации и автоматизированную библиографическую картотеку научных трудов профессорско-преподавательского состава университета. С 1999 года Научная библиотека создает копии электронных учебников, выпущено более 140 учебников. Труды ученых университета Научная библиотека представляет в Интернете. Информация о библиотеке в Интернете на сайте: http:\\lib.kaznu.kz

Таким образом, цифровизация КазНУ активно развивается. В рамках данного исследования трудно разъяснить все составляющие цифровой революции в КазНУ. Сюда несомненно входят Роботоцентр, Студенческий бизнес-инкубатор (инфраструктурная площадка для создания и развития инновационных проектов), интерактивные классы, Global-класс, интернет-кафе,

Керемет (Центр обслуживания студентов), Теле радиокомплекс КазНУ, Издательство КазНУ «Казак Университеті» и т.д.

Переходя ко второй части исследования – содержательный аспект передачи знаний в системе преподаватель-студент, авторы исходят из того, что влияние цифровых технологий может в разной степени сказываться на образовании студентов естественных и гуманитарных направлений. В этой связи, мы сосредоточимся на изучении аспектов обучения студентов факультета журналистики.

Данная специальность привлекает социально-активных людей, обладающих навыками организации и проведения социальных коммуникаций. Их сотрудничество с преподавателем строится на интерактивной платформе.

С целью выявления основных коммуникационных аспектов, авторы статьи на протяжении ряда лет, используя методы наблюдения, сравнительного анализа, различных форм анкетирования, анализировали реакции и отношение студенчества к цифровым технологиям.

Студенты отвечали на следующие вопросы:

– Какой формат лекций предпочтителен: классический или инновационный?

– Лекция должна быть полезной или интересной (занимательной)?

– Должен ли преподаватель научить думать или просто знать нужный объем материала?

– Должен ли преподаватель быть грамотным специалистом или талантливым лектором?

– Нужны ли в традиционной лекции цифровые технологии?

– Как Вы относитесь к онлайн (видео) лекциям?

Было опрошено более 65 студентов и магистрантов факультета журналистики. Фокус группы по годам: 2014 – 15 человек; 2015 - 25; 2016 год – 25.

По результатам исследования стоит отметить, что студенты-журналисты вне зависимости от года опроса предпочитают передовые методы обучения, грамотных специалистов, способных в интересной и доступной форме донести новое знание и свой практический опыт, которые легко можно преобразовать в навыки выбранной профессии. Однако

популярность онлайн лекций растет медленно и оставляет приоритет за «живой» формой межличностного общения. Можно предположить, что причиной является небольшой опыт КазНУ в этом направлении.

Переходя к изучению ментального концепта образования журналистов, содержащего цифровую грамотность и бекграунд самого обучающегося, необходимо признать, что современные студенты факультета журналистики – продукты цифровой революции. Они не представляют себе процесс обучения без Интернет-ресурсов и гаджетов. За последние годы, по данным исследований авторов статьи, уровень обладания digital-инструментарием среди студенчества вырос в десять раз.

Авторы исходят из того, что ментальный концепт включает в себя: базовые знания и предыдущий опыт студента; его представления о мире; ожидания от университета и профессоров; видение будущей профессии; систему ценностных приоритетов, образ мышления и чувств. Другими словами, это понимание студентом своих возможностей и устремлений в приобретении навыков и умений с образовательной целью, и на основе ценностных ориентиров.

Проведенное исследование показало, что компьютерные технологии напрямую влияют на качество образования: уровень усвоения, степень закрепления в памяти и возможность применения знания, перерастания в навыки и др. Исследование ряда параметров и индексов сознательного освоения учебного материала показало почти равное стремление студентов к печатным источникам, наряду с электронными.

Конкуренция печатных и электронных СМИ также достигла своего апогея. Печатные издания, проигрывая электронным в оперативности и доступности, тем не менее, держат планку интеллектуальных и надежных источников информации. Читают печатные СМИ – 25%; Только интернет-версии /мобильные приложения/ - 75%. И это несколько удивительно, так как по данным Министерства информации и коммуникации РК на 1 июля 2016 года из всех СМИ (2763) – 11 % составляют электронные. То есть почти одна десятая часть. И именно эта часть популярна среди молодежи в больше степени.

Отмечается также расхождение в понимании ценности печатных изданий студентами и преподавателями. Последние

настаивают на необходимости прочтения оригинальных текстов, в то время, как студенты стремятся к сокращенным вариантам и резюме художественных или научных текстов.

По вопросам воздействия digital на ментальность молодежи существуют разные точки зрения. Некоторые считают данный процесс губительным для интеллектуального потенциала нации. Другие же видят в нем возможности глобального информационного обмена и соответственно роста уровня свободы.

Авторы склонны считать, что цифровые технологии при профессиональном подходе способны обогатить образовательный процесс, расширить мультимедийную составляющую, усилить адаптационную функцию образования, подготовить студентов к новым вызовам профессии.

Основные итоги исследования вкратце таковы: степень готовности КазНУ имени аль-Фараб digital революции – высокая. Необходимость использования digital инструментарию признается и студентами, и преподавателями. Есть фактор отставания преподавателей от digital запросов студентов. Студентам гуманитарных специальностей не хватает инженерного мышления. Меняется формат отношений преподаватель-студент: от патронажа к сотрудничеству. Преподаватели университетов более не обладают монополией на знания, поскольку цифровые технологии уравнивают возможности преподавателей и студентов в поиске инновационных знаний. Преподаватель журналистики должен уметь не готовить лидеров мнений, а работать с ними уже на начальной стадии обучения в вузе.

Литература

1. Tech and Media Outlook 2016, Activate, октябрь 2015.

2. В. Ильин, А.С. Панарин, А.С. Ахиезер. Реформы и контрреформы в России: Циклы модернизационного процесса. М., 1996. с. 52

3. Степанов, Ю.С. Константы: Словарь культуры: Изд. 2-е, испр. и доп [Текст] / Ю.С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001 – 590 с.

Губашева Д.,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби

МЕДИА-ПРОЕКТЫ, КОТОРЫЕ ФИНАНСИРУЕТСЯ

Всем известная компания Google выделила 27 миллионов долларов 128 проектам из 23 европейских стран. Какие именно идеи решил поддержать интернет-гигант? Думаю интересным и познавательным анализ данной статьи, так как можно выявит актуальность и востребованность данных проектов на медиа рынке. На прошлой неделе стало известно, что Google выделил 27 миллионов долларов на развитие европейских проектов в сфере цифровой журналистики. Большую часть денег получили немецкие сервисы, затем следуют Испания, Великобритания, Франция и Бельгия. Многие европейские медиа-специалисты утверждают, что таким образом Google пытается наладить слегка испорченные отношения с европейскими СМИ — они осуждают сервис за то, что тот зарабатывает на их контенте и не платит изданиям за его использование. Немецкие СМИ даже судились с Google — может, поэтому компания решила выделить им самую большую сумму?

Какими бы ни были мотивы Google, деньги выделены, и некоторые проекты уже ознакомлены с общественностью. Ниже представлены самые интересные из них.

Trinity Mirror, Великобритания

Британское издание разрабатывает мобильный новостной агрегатор Perspecs. Сервис будет предоставлять пользователям разные точки зрения по поводу актуальной новости еще до публикации конечного материала. На данный момент создана бета-версия приложения. С помощью гранта от Google компания планирует усовершенствовать сервис.

- **Telegraph, Великобритания**

Издание разрабатывает сервис по визуализации результатов спортивных соревнования в режиме реального времени. Инструмент будет создавать сложные графики на основе спортивной статистики с помощью искусственного интеллекта. Он предназначен в первую очередь для футбольных онлайн-

трансляций. Сервис, например, будет отображать данные о забитом мяче, а также успехи каждого отдельного игрока.

- **The Financial Times, Великобритания**

Издание создает программу для исследования глобальных новостных трендов. Она будет анализировать, какие темы других изданий и сервисов популярны у интернет-пользователей.

- **Бюро расследовательской журналистики, Италия**

Бюро расследовательской журналистики — это платформа, которая анализирует большие базы данных для создания статей на городские и региональные темы. Проект планирует создать сеть журналистов, чтобы исследовать, как работа с кодом и технологиями программирования может помочь в создании уникальных и востребованных материалов. Сервис получит от Google 520 тысяч фунтов.

- **El Diario, Испания**

Издание El Diario разрабатывает краудфандинговый сервис для СМИ. Он определяет целевую аудиторию той или иной статьи или темы для журналистского исследования, и предлагает ей профинансировать создание материала. Проект призван позволит читателям влиять на редакционную политику издания.

- **De-Escalation Bot, Австрия**

Крупнейший австрийский новостной портал derstandard.at разрабатывает сервис «антиэскалационный робот» для модерации комментариев пользователей. Инструмент должен будет с помощью искусственного интеллекта повысить уровень дискуссии на новостных сайтах и облегчить работу модераторов. Сервис будет находить и удалять оскорбительные комментарии и спам. Проект получил от Google 208 тысяч евро.

- **NewsGenie, Австрия**

Сервис «Новостной гений» бывшего digital-директора крупной австрийской газеты будет агрегировать контент блогеров и влогеров, не только популярных, но и не очень известных. Монетизироваться проект будет с помощью нативной рекламы — то есть, рекламы, оформленной в формате журналистских материалов. Прототип сервиса будет готов через 3–4 месяца. Сейчас автор проекта привлекает блогеров, которые будут поставлять контент. Они будут получить часть дохода от рекламы.

- **Spectrm, Германия**

Стартап создает WhatsApp-бота, который поможет читателями получать интересный им контент через мессенджер. Например, пользователь отправляет боту имя автора, чьи последние статьи он хочет почитать, и сервис присылает ему ссылки на материалы этого журналиста с кратким описанием. Или же можно отправить название интересующего издания и рубрики, и бот будет оповещать о последних материалах раздела.

В октябре сервис начало тестировать немецкое ИТ-издание Golem. Чтобы подписаться на него в мессенджере, читатель должен отправить в WhatsApp, например, такой запрос: «Смартфоны от Golem.de». После этого он будет получать все обновления издания по теме «Смартфоны».

- **WirtschaftsWoche, Германия**

Проект журнала «Неделя экономики» разрабатывает программное обеспечение «WirtschaftsWoche Pro», которое автоматически создает тематические подборки новостей от исследовательских институтов, университетов, предприятий и различных онлайн-источников.

Сейчас редакторы WirtschaftsWoche пользуются сервисом как инструментом для автоматизированного поиска информации. Он позволяет журналистам постоянно получать актуальные новости по теме, на которой они специализируются. Например, Индустриальный интернет вещей, автоиндустрия, ИТ-технологии в медицине или облачные сервисы. Программа является обучаемой, то есть, со временем она делает все более качественные подборки.

«Главное в разработке этого продукта — объединить результаты работы обучаемой программы с профессиональными знаниями наших редакторов, чтобы в результате предложить читателям инновационный продукт», — рассказал арт-директор WirtschaftsWoche и инициатор создания «WirtschaftsWoche Pro» Холгер Виндфюр.

- **OpenDataCity, Германия**

Проект OpenDataCity занимается обработкой больших данных. Компания разрабатывает новый инструмент, который она называет «сенсорной журналистикой». Сервис предназначен для индивидуализированной доставки статей. С помощью сенсорных данных мобильных устройств он будет анализировать, где находится и что делает пользователь, и

подбирать подходящий момент для того, чтобы прислать ему статью или новость.

- **Fader, Германия**

Берлинский сервис Fader позволяет пользователям с без опыта программирования или с минимальными навыками создавать контент в формате виртуальной реальности. Журналисты смогут создавать с помощью программы мультимедиа-истории с использованием панорамных фото и видео, текста, аудио, документов и постов из соцсетей.

Например, с помощью сервиса можно создать интерактивную мультимедиа-карту, на которой будет содержаться информация об объектах; или 3D-графики с использованием открытых данных; или виртуальные пространства, по которым читатель перемещается, параллельно читая историю. Над проектом работают как ИТ-специалисты и дизайнеры, так и журналисты.

- **TagesWoche, Швейцария**

Издание TagesWoche разрабатывает сервис Stadtgespräch («городская беседа»), который позволяет читателям участвовать в создании журналистских материалов. Они могут публиковать интересующие их вопросы и идеи, и затем другие пользователи голосуют за них. Если тема набирает много голосов, журналисты пишут по ней материал.

«Таким образом мы заранее знаем, будет ли история интересна нашей публике. Это позволяет нам эффективнее использовать наши редакционные ресурсы. Похожие проекты в США и Германии показали, что применений таких инструментов хорошо влияет на популярность текстов», – пишут представители редакции.

- **Iris, Швейцария**

Грант также выиграл еще один очень похожий швейцарский сервис. Медиахолдинг AZ Medien разрабатывает сервис онлайн-петиций Iris, который может быть интегрирован в новостные сайты холдинга. Инструмент позволяет гражданам публиковать пожелания, идеи и инициативы по улучшению их места жительства. Другие пользователи голосуют за эти предложения. Редакция создает материал по популярной теме, а также передает запрос ответственным органам. Проект должен быть готов в течение года.

«У нас появилась возможность придать гражданскому участию в политических процессах новую, цифровую форму. Таким образом больше локальных тем станут известны широкой общественности и журналистам. От этого выиграют все стороны», – рассказал Петер Нойманн, директор по цифровым продуктам AZ Medien.

- **Умный агрегатор новостей, Латвия/Россия**

Редактор онлайн-издания «Медуза» Султан Сулейманов разрабатывает агрегатор, которые автоматически собирает новости по разным темам из разных источников на одной платформе. Сервис призван облегчить работу новостных редакторов. Сейчас разработан прототип сайта, в ближайшее время появится бета-версия. Google выделил проекту 50 тысяч евро.

Султан Сулейманов, редактор: «Мой проект – не для обычных людей, а для журналистов, которые мониторят новости по работе. Для этого возможности Яндекс. Новостей (как и гугл.ньюс и других сервисов) сильно ограничены – хочется сделать сервис, который будет выдавать свежие новости в режиме реального времени. Чтобы получить грант, нужно было заполнить подробную заявку, где все расписывается, и провести один скайп-колл с менеджером Гугла, в котором убедить, что твой проект действительно интересен и полезен».

Интернет ресурсы:
1. Thrunet
2. Блог Planets SMI

Өзбекова Г.С.
филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасы

ЖУРНАЛИСТ ӘДЕБІ ТУРАЛЫ

Журналистикада ақпарат тұтыным мәні тұрғысында емес, қоғамдық игілік ретінде түсіндіріледі. Бұл дегеніміз – журналистке берілетін ақпарат үшін жауапкершілік жүктеледі деген сөз. Яғни, әлеуметтік жауапкершілік журналистен кез келген жағдайда өзінің құқықтық санасына сай әрекет етуін талап

етеді. Журналистік әдептің тағы бір мәні журналистің өзіндік ұстанымына келіп жалғасады. Көрермен таласа көретін хабардың, оқырман тұщына оқитын мақала мазмұны да оның қалай жасалып, жазылатынына байланысты. Журналист жазған туынды жайындағы бұқаралық ой, пікірге сүйене отырып, оқырманның тілегін және қоғам нені қалайтынын немесе қолдайтынын, неге қарсылығын біле алады. Мұндай мағлұмат пен пайым журналистің алдағы ісіндегі ар-ұждан бағыт-бағдарын анықтап беретіндігімен пайдалы. Ал ар-ұждан бағыт-бағдарын анықтау журналист үшін әдеп пен мәдениеттің бір нысаны болмақ. Сайып келгенде, әдеп ұстанымы дегеніміз – журналистің өз қызметі мен жауапкершілігін саналы түрде түсінуі, әдептен озбау үшін белгілі бір бағыт-бағдар ұстануы. Журналистиканың бір ерекшелігі өзге мамандықтан гөрі қоғам алдындағы жауапкершілігінің басымдау түсіп жататындығында. Ол көбінесе журналистік әдеп арқылы көрініс табады.

XX ғасырдың екінші жартысында бұқаралық ақпарат құралдарының әлемдік деңгейде өркен жаюуы қоғамдағы демократияның қалыптасуына әсерін тигізді. Әсіресе, Европа мен Америкада монополистік басылымдардың қарқынды дамуы халық санасына журналистиканың сол кезеңдегі бағыт-бағдарын айқындап берді. Бұқаралық ақпарат құралдары осындай даму негіздері әлем журналистикасында журналистердің кәсіби этикасын қалыптастырды. Бұл 1920 жылдары біздің елімізбен қатар, әлемнің көптеген елдерінде кәсіби этика Кодекстерінің тууына себепші болды. Ал, 1960-1970 жылдары заңдық және моральдік сипаттары жан-жақты қарастырылды. Журналистің табиғатына жақын шындық пен туралылық ең бірінші орында тұру шарты негізделді. Журналистің кәсіби этикасының Кодексі ең алдымен, шындықты, туралылықты, ақпараттың нақтылығын алғашқы орынға қойды.

Қазіргі кездегі журналист ең алдымен қоғам, оқырман, көрермен, тыңдарман алдында жауапты, жұртшылыққа қызмет етіп, ақпаратпен қамтамасыз етеді. “Азаматтардың ақпарат алу құқығын қамтамасыз ету – журналистің ең бірінші парызы” (Журналистің кәсіптік этикасының Кодексі // Журналист, №6, 1991. 9-12 бб.).

Журналист бүкіл қоғам үшін қызмет жасайды, яғни адамдардың жаңалыққа деген сұранысын қанағаттандырады.

БАҚ-ның аудиториясы өте кең, олардың тарататын хабарларының жетпейтін жері жоқ. Сондықтан да журналист өзінің қызметін ойдағыдай атқаруға тиіс. Бұл үшін ол өзінің мамандығын терең меңгеріп, шеберлікпен жұмыс жасау керек, журналистикамен кәсіби біліктілігі жоғары адамдардың айналысқаны жөн. Журналист әлеумет мүддесін көздейді, халықтың мүддесіне жат, Конституцияға, демократияға қайшы келетін нәрселер журналист үшін де жат болу керек. Журналист моральдық, этикалық жанынан таза болуға тиіс, сонда ол өз жұмысын жақсы атқарады.

Жоғарыда айтылғандай, журналист міндеті – мемлекеттік, қоғамдық маңызы зор оқиғалар жөнінде дер кезінде ақпарат беру. Ол қоғам алдында ұсынып отырған хабары үшін жауапты болады, демек оның баспасөз, телевизия немесе радио арқылы тартқан жаңалығы шындыққа сай болуға тиіс. Сонымен қатар, "БАҚ туралы" Заңда және Кодексте көрсетілгендей, баспасөз, теледидар, радио арқылы қоғам мүддесіне сай келмейтін, жеке азаматтардың Конституцияда кепілдік берілген құқықтарын бұзатын, соғыс пен зорлық-зомбылықты мадақтайтын, ұлттар арасына іріткі салатын, әлеуметтік, нәсілдік, діни астамшылықты дәріптейтін, зұлымдық, порнография сияқты зиянды құбылыстарды насихаттайтын ақпарат-жаңалықты жариялауға жол берілмейді. БАҚ-ын жариялылыққа үстемдік (монополия) орнату, қоғамдық пікірге манипуляция жасау үшін пайдалануға болмайды.

Баспасөз – адамдардың рухани өмірінің ажырамас бөлігі, олардың санасына, жан-сезіміне ықпал жасайтын қуатты құрал. Әрбір сауатты адам күнделікті газет оқуға құштар. Өйткені, ол өмірде болып жатқан жайды білгісі келеді. Сол арқылы қоғамдағы өз орнын түсінеді. Сондықтан да баспасөз қоғамда маңызды да игілікті рөл атқарады. Осыдан келіп бүгінде баспасөздің қоғамға ықпалы күн сайын артып келе жатыр. Жаһанданудың ел ішіне еніп, ұсақ ұлттарды ірі ұлттардың жұтып қоятын осынау алмағайып дәуірінде ұлттық сананы қалыптастыруда баспасөздің атқарар қызметі зор. Қазір Қазақстанда 2 мыңның үстінде БАҚ-ы болғанымен, олардың әрқайсысының өзіндік атқарар міндеті бар. Дербес мемлекеттің өзіндік мүддесін іске асыруға бағытталған ақпараттық жүйенің қалыптасуы да – маңызды мәселе.

Журналистика тек ақпарат берумен шектелмей, халықтың мұқтажын жоқтап, мүддесін қорғайтын төртінші билік иесі бола білуі тиіс. Журналист – тек ақпаратты жасап, таратушы ғана емес, сондай-ақ, жауап беруші. Барлық болып жатқан оқиғалар журналистиканың ақпарат түріндегі өнімі болып табылады. Ақпарат қаншалықты сенімді болған сайын, соншалықты әлеумет үкімет билігіне араласа алады. Қаншалықты жалған болған сайын, соншалықты қоғамға қауіп төнуі мүмкін. Қазіргі жас журналистерден халық шындықты шырылдап, бүкпесіз ашық айтуды талап етеді. Жас журналистер– қоғамдағы әділеттіктің тілеулесі әрі халық мүддесінің жанашыры болғандықтан, ерекше ілтипатқа лайық. Этикалық, моральдық мүдделердің дұрыс-терісін, ақ-қарасын халық қана әділдікпен айырып бере алады.

Молдабекова А.Т.
Института экономики КН МОН РК,
г. Алматы, kazsocium01@gmail.com

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ (СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

Экономический кризис непосредственно повлиял на ситуацию в производственных предприятиях. Наряду с финансовыми показателями и социально-трудовые отношения находятся в неустоичивом положении. Оптимизация привело к усложнению установленных социально-трудовых отношений на предприятиях.

В программной статье Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда» указано, что экономическая и социальная модернизация должны идти максимально синхронно: «новые производства, новые системы образования и науки, развитие среднего класса, расширение социальных гарантий вызовут большие изменения в сознании казахстанцев. А это будет требовать своевременной корректировки всей системы социальных отношений. Актуальнейшим вопросом социальной модернизации является

создание эффективной модели социально-трудовых отношений» [1].

Необходимо отметить, что социально-трудовые отношения непосредственно влияют на повышение производительности труда. В Послании Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» особое внимание уделяется к повышению производительности труда на предприятиях, с «внедрением элементов Четвертой промышленной революции: автоматизация, роботизация, искусственный интеллект, обмен «большими данными» и другие» [2]. Четвертая промышленная революция (Industry 4.0) в первую очередь требует повышения человеческого капитала. Предприятия страны нуждаются в технологической и социальной модернизации. В связи с этим исследование социально-трудовых отношений на производственных предприятиях приобретает особую актуальность.

Формирование научных знаний о социально-трудовых отношениях началось с анализа феномена труда и происходило как на основе эмпирических данных, так и в результате использования достижений экономической теории, социологии, математики, статистики, физиологии, психологии, права и других дисциплин. Наиболее важные вехи в изучении социально-трудовых отношений связаны с такими учеными, как А. Сен-Симон, К. Маркс, Ф. Энгельс, Ф. Тейлор, Э. Дюркгейм, М. Вебер, М. Фуко, Д.Белл, Э. Тоффлер, Ж. Бодрийар, С. Хэнди, А. Турен и др. [3].

В работах Э. Мейо, А. Маслоу, Р. Херцберга, Д. Макгрегора, Ф. Ротлисберга показано, как достичь повышения эффективности и производительности труда благодаря созданию благоприятной социально-психологической атмосферы на предприятии, как влияет эффективное построение взаимоотношений между коллегами, работником и непосредственным руководителем, работником и администрацией. Необходимо было знать истинные причины возникновения трудовых конфликтов, осознавать косвенное, но значительное влияние на труд работника его социально-бытовых условий. Особая заслуга этих ученых состоит в интенсивной разработке теорий мотивации, в выявлении внутренних, латентных условий и факторов, через

которые реализуется целенаправленность людей по достижению тех или иных материальных или духовных благ.

Р. Дарендорф, Э. Гидденс, анализировали условия, которые создают возможность проявить творчество каждому работнику во внутрипроизводственных делах и в процессе управления, с другой стороны, рассматривали действия работников как членов гражданского общества, их активность в социально-политической жизни.

А. Турен, В. Зиберт, Л. Ланг выдвинули новые проблемы социально-трудовых отношении. К ним можно отнести идеи индивидуализации труда, организационной и корпоративной культуры, трудовой деятельности в условиях высоких технологий. В современных концепциях социально-трудовых отношений все более значимыми становятся мотивы индивидуального самовыражения, потребительские ориентиры вместо идей трудовой морали, ценностей, нацеленных на достижения. По мнению Р. Инглехарта, провозгласившего «молчаливую революцию», на первое место выдвигаются ценности досуга, гармония личности и свобода действий [4].

Само понятие «социально-трудовые отношения» в отечественной науке стало активно использоваться в период становления рыночной экономики. Ранее трудовые отношения анализировались через такие категории как «содержание труда», «характер труда», «дисциплина труда», «форма труда», «отношение к труду», «нормирование труда» и др [5]. В постсоветский период этот термин стал использоваться все чаще, причем не только в науке, но и в общественной и экономической деятельности: им оперируют обществоведы, профсоюзы, работодатели, представители всех ветвей и уровней власти.

Социально-трудовые отношения характеризуют экономические, психологические и правовые аспекты взаимосвязей человека и социальных групп в процессах, обусловленных трудовой деятельностью. Таким образом, являясь важнейшим инструментарием социологического анализа, категория «социально-трудовые отношения» требует широкого привлечения данных и теоретико-методологического инструментария экономических наук [6,7,8].

Содержание социально-трудовых отношений в современных условиях развития экономики страны помимо собственно трудовых отношений, включает отношения по поводу:

– формирования работника, обладающего соответствующими качественными характеристиками (здоровье, образование, профессиональная подготовка, адекватная современным требованиям, интересы и трудовая мотивация и т.д.);

– функционирования рынка труда, мобильности рабочей силы между предприятиями, отраслями, регионами, социально-профессиональной мобильности и т.д.;

– создания, функционирования соответствующей материально-технической базы для осуществления трудовой деятельности. В данном блоке отношений ключевыми являются отношения собственности на материально-вещественные факторы (средства производства) трудовой деятельности и положение работника в производстве;

– первичного и последующего распределения созданного продукта (его стоимости). Ключевыми в данном блоке отношений являются отношения собственности на создаваемый продукт;

– конечного потребления созданного в обществе продукта – распределение между различными социальными слоями, группами, определяющее степень социальной дифференциации [9].

Анализ понятия «социально-трудовые отношения» в рамках социологического, экономического анализа позволяет охарактеризовать специфику трудовых отношений, однако объяснение трансформации их современного состояния требует привлечения эмпирических данных. В связи с этим, в целях оценки современного состояния социально-трудовых отношений на предприятиях Казахстана в рамках Грантового проекта КН МОН РК «Казахстанская модель формирования Общества Всеобщего Труда: методологические основы, институты, механизмы, дорожная карта» (2015-2017)» было проведено социологическое исследование, где были изучены действующие механизмы оплаты и стимулирования труда, профессиональные стандарты, состояние охраны труда, социальное партнерство на предприятиях. Опрос персонала предприятий обрабатывающей промышленности г. Алматы был проведен период с 30 мая по 30

июля 2016 года, где общий объем выборочной совокупности составил 250 респондентов.

По результатам исследовани было выявлено, что работники предприятий имеют высшее образование (69%) и в большинство случаев выполняемая работа не соответствует, полученному образованию (64%). В профессиональной деятельности их не устраивает заработная плата (89,5%), отсутствие социальных гарантий (78,9%) и перспектив карьерного роста (63,2%). Здесь, следует выделить следующие проблемы, во-первых, многие респонденты работают не по специальности, что является характерным для всего рынка труда. Во-вторых, работники не довольны уровнем заработной платы, это объясняется тем, что девальвация тенге и инфляция повлияли на удорожание товаров и услуг, в то время уровень окладов на предприятиях не изменился. В-третьих, на сегодняшний день во-многих, особенно, в частных организациях (в малых предприятиях) отсутствуют социальные гарантий и перспективы карьерного роста.

Уровень заработной платы у 38,1% работников составляет всего до 65 тыс. тенге в месяц, что является для города Алматы очень низким показателем. Высокую зарплату (от 120 тыс. тенге в месяц) получают работники нефтяной (25%), химической и нефтехимической промышленностей (88,9%) и фармацевтики (50%). Низкая зарплата (до 65 тыс. тенге в месяц) отмечена среди работников пищевой промышленности (64,3%).

Низкий уровень заработной платы отмечен среди женщин и молодежи, что является проблемой для всей сферы обеспечения занятости и гендерной политики страны. Среди тех, кто в месяц получает до 90 тыс. тенге доля женщин высока чем мужчины (75% и 33,3% соответственно).

При стимулировании труда работников в основном, используется материальное поощрение (премии и надбавки) (54,8%), социальную поддержку оказывают только в 16,7% предприятиях и в 7,1% отметили, что никакие виды поощрения не используются, в 4,8% случаях работники стимулируются благодарственными письмами и грамотами.

Около 10% считают, что условие труда вредит их здоровью, в частности это работники легкой промышленности. Основными

производственными факторами, неблагоприятно воздействующие на здоровье респондентов оказались: электромагнитные поля (20,8%), шум (18,8%), излучение от монитора ПК (16,7%), биологические факторы (16,7%), тепловое излучение от горячих источников и поверхностей оборудования (12,5%), микроклимат (12,5%).

Обнаружилась, что аттестацию рабочих мест, прошли только половина (50%) респондентов, работники таких отраслей, как химическая и нефтехимическая промышленность, машиностроение и промышленность строительных материалов вообще ее не проходили. 48% опрошенных инструктаж проходили более года назад, не прошедших составило 21,4%. В соответствии с Трудовым кодексом РК, работодатель обязан провести обучение и подготовку работников по безопасности и охране труда, а также проверить знания работников и лиц, ответственных за обеспечение безопасности и охраны труда не реже 1 раза в год. Соответственно большинство рассматриваемых отдельных предприятии не соблюдают требования трудового законодательства. Выявлено, что при несчастных случаев на предприятиях руководство не всегда несет ответственности (23,8%) или придерживается нейтральной позиции (14,3%) за происходящее. Особенно это проявляется в машиностроительной промышленности и в промышленности строительных материалов.

На вопрос «Имеется ли на Вашем предприятии все технологические оборудования и инструменты, необходимые в рабочем процессе?» 48% опрошенных ответили, что «испытывают нехватку инструментов» и «оборудование требует обновления». При этом 33,3% респондентов отмечают, что новое техническое оборудования и технологии не приобретаются. В 50% рассматриваемых предприятиях заключен коллективный договор. По мнению респондентов коллективное соглашение нужно для решении проблем такого характера как: обеспечение социальных гарантии (31,5%), соблюдения трудового законодательства (25,9%), оплаты труда (25,9%) и улучшение условий и охраны труда (16,7%).

Более половина респондентов (51,2%) на причины неэффективной работы профсоюзов, указывают на личностные качества профкома и членов профсоюза, такие как пассивность,

безынициативность и слабая ответственность, недостаточная компетентность и профессионализм. Остальные же 48,8% считают, что неэффективная деятельность профсоюза зависет от косвенных факторов, влияющих на деятельность, таких как зависимость председателя профкома от работодателя, слабая поддержка, не учитывание мнении членов профсоюза и отсутствие поддержки в действиях профсоюзного комитета. При этом респонденты отметили основные приоритеты направления для профкома, это: решение вопросов достойной оплаты труда работников 25%; регулирование социально - трудовых отношении (15,3%); контролирование за соблюдением трудового законодательства (15,3%); решение вопросов улучшения условий труда, контроль за соблюдением требований охраны труда (13,9%); организация культурно-массовой и физкультурно-оздоровительной работы, содействие санаторно-культурному лечению и отдыху членов профсоюза (11,1%) и т.д.

Таким образом, результаты исследования свидетельствует о том, что для улучшения социально-трудовых отношении на предприятиях необходимо принимать соответствующие меры и усилить работы в следующих направлениях: рассмотрение политики оплаты труда: механизмы стимулирования и оплаты труда работников; улучшение условии труда: обеспечение безопасности и охраны труда, уменьшение производственных неблагоприятных факторов на рабочем месте; улучшение технологического состояния предприятии; развитие работ профсоюзов: принятие коллективного договора, обеспечение работников социальными гарантиями.

1 Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда. [Электронный ресурс].Режим доступа: http://www.zakon.kz/ Дата обращения: 14.02. 2017.

2 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35676318. Дата обращения: 14.02. 2017.

3 Испулова С.Н. Управление социально-трудовыми отношениями как предмет социологического анализа. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/32435/1/klo_2015_279.pdf Дата обращения: 20.02. 2017.

4 Тощенко Ж.Т., Цветкова Г.А. Социология труда. Учебник для вузов. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2012, – 464 с.

5 Занятость, рынок труда и социально-трудовые отношение/ Под ред. Р.П. Колосовой, Г.Г. Меликьяна, М.: Тезис, 2008.

6 Колесников Н.Е. Развитие социально-трудовых отношений при переходе к рыночной экономике. – СПб., 2003. – 321 с.

7 Радаев В. Основные векторы институциональных перемен в российской экономике. - М., 2003. - 187 с.

8 Тюленева Н.А. Современные проблемы формирования социально-трудовых отношений. //Экономические науки. - 2006 г.- №10. – с.7-14.

9 Мамытов,Е.К определению содержания понятия «социально-трудовые отношения» / Е. Мамытов // Росс. экон. журнал. -2007. -No 7-8. -С. 85-89.

Ә.А. Әлім
Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасының аға оқытушысы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИА - АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҚ: БОЛАШАҚҚА АПАРАР ЖОЛ

Ақпарат арналарындағы қандай хабарламалар болмасын, қай-қайсысы да халық санасының қалыптасуына, дамуына әсер етпей қоймайды. Соңғы жылдары ақпараттанудың әр жастағы, әр түрлі деңгейлі адамдар арасында байланысқа түсудің, әлеуметтік топтарды қалыптастырудың, қарым-қатынас орнатудың әдістері шапшаң өзгеруде.

Бұрын адамдар тікелей сөйлесу арқылы, яғни ағылшын тілінде айтсақ «face to face», яғни бетпе-бет деп аталатын ата-ана мен бала, оқытушы мен студент, жас пен қарт, туыс пен дос арасындағы байланыс болса, қазіргі таңда ғылым дамуының жетістігі нәтижесінде дүниеге блогтық журналистика, интернет-журналистика қолданысқа еніп, өміріміздің ажырамас бөлігіне айналып отыр.

Электронды поштасы бар студенттердің көпшілігі «V-kontakte», «Facebook», «Twitter», «Youtube» тәрізді ғаламтордың әлеуметтік желілерін кеңінен пайдаланады[1].

Заманауи озық технологияға негізделген құралдар дәстүрлі ақпараттық құралдарды ешқашан жоққа шығармайды, керісінше оларға жаңаша реңк беріп, бәсекелестік аренаға шығуға, жаңа форматта жұмыс істеуге итермелейді, бірін-бірі толықтырады,

бұқаралық медианың барлық құралдарын кәсіби түрде меңгеруге итермелейді. Сондықтан да болар, жаңашылдық мәнге ие болған ақпараттар ағынына ғаламдық желі үлкен сұранысқа ие болып отыр.

Қазақ журналистикасы саласында жаңа медиа технология дәуірі басталды, яғни қазақ тілді ақпарат тәжірибесіне дәстүрлі журналистикадан бірқатар ерекшелігі бар интернет журналистика саласы енді. Ақпарат таратудың басқа көзіне қарағанда мүмкіндігі зор жаңа медиа технологияның алғашқы қарлығаштары ретінде бүгінде тұрақты аудиториясы қалыптасып келе жатқан қазақ тіліндегі «Abai.kz», «Minber.kz», «Ұлттық интернет» газетін, «Замандас», «Алтын орда», «Masa.kz», «Azattuq.org» ақпараттық порталдарын және тағы басқа интернет ресурстарды атауға болады, электронды және баспадағы ақпарат құралдарының интернеттегі нұсқалары да жұмыс істеп жатыр. Осы ретте интернет журналистика, яғни жаңа медиа технологияның дәстүрлі журналистикадан ерекшелігі туралы сұрақ еріксіз туындайды.

Телевизияда бір ақпаратты жасауға тұтас шығармашылық топ қатысады, радиода да солай, мерзімді баспылым баспадан басылып шыққанша біраз уақыт өтеді. Интернет журналистиканың артықшылығы да сол, оқиғаның ортасында болған адам журналистің қызметін атқара алады, яғни сол адамның интернет сайттарға, олардың электронды пошталарына, редакцияларына хабарласып, ақпаратты жеткізуге толық мүмкіндігі бар.

Енді ғана бағыт-бағдарын айқындап келе жатқан жаңа медиа туралы түсінік әлі толық қалыптасып үлгірген жоқ. Сондықтан, дәстүрлі журналистика өкілдері, оқырмандар да жаңа медиаға жатсына қарайды, оны уақытша нәрсе, еріккенің ермегі деп санайды.

Батыс елдерінде қарқынды дамып келе жатқан интернет журналистика қазір саясатқа, қоғамдық өзгерістерге, адамдардың ой-санасына ықпал ете алатын күшке ие болып үлгерді. Ал біздің елдегі медианың нағыз гүлденер кезеңі әлі алда, өйткені, ол ешқандай қоғамды жатсынбай тез дамитын сала болып отыр.

Шынайы ақпарат жеткізу бұқаралық ақпарат құралдарының негізгі мақсаты болып табылады. Ал қазіргі таңда ақпарат алудың бірден-бір көзі интернет. Қажетті ақпаратты ғаламтордан алып,

кәдеге асыратын ортаның саны айтарлықтай өсіп келеді. Қазір интернет газеттер, журналистердің интернеттегі блогтары, түрлі ақпараттық-сараптамалық сайттар саны жылдан-жылға артып келеді. Бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері бүгінде заман ағымына сай күнделікті тіршілік құбылыстарының нақ ортасында жүреді, ең сенімді көздерден шынайы мәліметтерді алу құқығына ие, сонымен бірге оқырмандар мен тыңдармандарына хабарларды барынша жедел жеткізу мүмкіндігін игерді[2].

Жоғарыда интернет журналистикада оқиғаның ортасында болған кез-келген адам журналистің қызметін атқарып жүр дедім, алайда сол азаматтар өздерінің блогтарына ақпарат жазуда ақпараттық сауаттылық заңдарын ескере ме, міне мәселе сонда, Л.Н. Толстой айтпақшы, сөз суреткерлерінің шеберлігі: «Бірден-бір керекті сөзді тауып қолданып, оны дұрыс орналастыра білуде». Сөйлем құруда сөзді орнымен орналастыруды шеберлік деп тану үшін де, сөздердің орын тәртібін дұрыс сақтап жазу үшін де, қазақ әдеби тілінің ережелерін білу керек. Қазақ тілінде сөйлемдегі сөздердің орын тәртібі тұрақты, ал орыс тілінде еркіндік принципі басым болып келеді.

Орыстың ақыны А.С. Пушкин өз шығармаларында жиырма бір мың сөз қолданған екен, соның он жеті мыңы қайталанылмаған сөздер және олардың естілуі анық болған, жалпы бүгінгі күні журналистік мәтіндегі сөздердің анықтығына мән беру төмендегі шарттармен байланысты:

а. Жалғаулықты сөздерді дұрыс қолдану, жалғаулық шылаулар бірыңғай мүшелердің немесе салалас құрмалас сөйлемдерді әр түрлі мағыналық қатынаста байланыстырып, ыңғайластық, қарсылықты, талғаулықты, себеп-салдар, шарттық болып бөлінеді. Жалғаулық шылаулардың септеуліктермен ұқсастығы, екеуі де сөз бен сөзді, сөйлем мен сөйлемді байланыстырады, ерекшелігі, септеуліктер бір сөзді екінші сөзге бағындыра, сөз тіркесін құрауға немесе бағыныңқы сөйлем мен басыңқы сөйлемді байланыстырып, сабақтас құрмалас сөйлем құрауға негіз болса, жалғаулықтар екі сөзді тең дәрежеде байланыстырып, сөйлемнің бірыңғай мүшелерін құрауға немесе жай сөйлемдерді салаластыра байланыстырып, салалас құрмалас сөйлем құрауға негіз болады. Тек шарттық қатынасты білдіретін

жалғаулықтар ғана бағыныңқы сөйлем басыныңқы сөйлемді байланыстырады.

b. Демеулік сөздерді дұрыс қолдану, олар тіркескен сөздеріне қосымша мағына, реңк келтіріп, сөйлемге эмоционалды өн беріп, іштей сұраулық, күшейтпелі, нақтылық, шектік, күмәндік, болымсыздық болып бөлінеді,

c. Алыстан орағытып, түсіндіремін демей, айтайын деген ойын дәл атау;

d. Екіұшты мағыналы сөздерді қолданудан сақтану, тілдегі сөздер көркем әдебиетте қолданылу тәсіліне қарай өзіндік ерекшеліктер қабылдап отырады. Сөз мағыналарының ауыспалы мағына және ауыспалы қолданылу тәсілдері болады, бұл екеуі бір емес, олардың өзіндік ерекшеліктері бар. Сөздің ауыспалы қолданылуы ауыспалы мағынаға қарағанда, көркем әдебиетте индивидуалдық, дербестік сипат қабылдап, әрбір журналистің өзіндік сөз саптау ерекшелігіне айналып отырады, ал ауыспалы мағына-ол тек жалпыхалықтық тілге тән сипат. Көркем әдебиетте сөздің ауыспалы қолданылуы жалпыхалықтық тілдегі сөздердің ауыспалы мағынасына сүйене отырып жасалғанда ғана орынды болып шығады.Сөздердің көркем әдебиетте, әсіресе, поэтикалық жанрда ерекше мағыналық өзгерістерге ұшырауы әрбір ақын-жазушының сөз мағыналарын саралай білу қабілетімен байланысты. Поэтикалық сарын тек поэзияда ғана емес, кейбір поэтикалық сарында жазылған проза жанрларында да ұшырасады: «Абай жолы», «Оянған өлке», «Шұғаның белгісі» сияқты прозалық еңбектердің тілінде поэтикалық сарын, яғни элементтер көптеп кездеседі. «Абай жолы» эпопеясында бір «кеуде» деген сөзге байланысты көптеген метафоралық қолданыстарды кездестіруге болады: көр кеуде, қиянат кеуделі, бөрі кеуде, бітеу кеуде. Журналистік мәтінде көп мағыналы сөздер контекс арқылы ажыратылып, айқындалып отырады. Тілде сөздердің ауыспалы мағынаға ие болуы бір келкі, бір текті болмайды, кейде екі зат пен құбылыстың түрі, көлемі жағынан бір-біріне ұқсастығы негізінде ауыспалы мағына пайда болып отырса, кейде екі зат пен құбылыстың өзара қызметтестігі, іргелестігі арқылы да бірінің мағынасы екіншісінің атауын білдіретіні мәлім. Сөз мағыналарының осындай өзіндік ерекшеліктеріне қарай полисемияны метафора, метонимия, синекдоха деп бөлуге болады. Мәселен, метафора бір зат пен

құбылыс атауларының басқа зат пен құбылысқа түрі, сырт көрінісі, жай-жапсары жағынан ұқсастығы атау болып белгіленуі арқылы жасалады. Метафорада бір зат немесе құбылыс басқасына ұқсастырылады да оның «образдылығы» әр кезде әртүрлі құбылып отырады. Мәселен, «қудалау» сөзі әуелде малға айтыла келіп, кейін келе біреудің соңына түсу, аңду-тәрізді ауыспалы мағынаға ие болған.

e. Сөздердің «мужской, женский, средний род» деп аталатын текстерін дұрыс қолдана білу;

f. Әңгіме көп адам не бір адам туралы ма, соны аңғартатын сан есім жалғауларына сақ болу;

g. Аудармаға келгенде қазақ сөзінің мазмұндылығын жоғалтпауға мұқият болу, мысалы, «көзі ботаның көзіндей әдемі» дегенді орысшаға «у нее красивые глаза как у верблюжонка» деп, «қыз Жамал талтаңдайды бесті атандай» дегенді «девушка Жамал шагает хорошо, как пятилетний верблюд-мерин» деп аударса, сөздер өзінің көркемдігін жоғалтып, еш мағына бермейді.

В.Г.Белинскийдің айтуынша, «сөз өнері өзінің әдебиеттік шын дәрежесіне жеткенше сөзді көп талғамайды, жаман сөз, жақсы сөз мәтінге кіре береді де, сол күйі есте сақталып, жалпы сөздіктен орын алады». Бұл-барлық ауыз әдебиетке тән нәрсе, Абайға дейінгі әдебиетіміздегі сөйлемге тікелей қатынасы жоқ сөздердің кездесулерінің негізгі себебі осы деп білуіміз керек. Мұны Абай көре де, ұға да білді:

Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы,
Ол ақынның білімсіз бейшарасы.

Сөйлемде ойға қатынаспайтын сөз қолданушылыққа аяусыз күрес ашу бүгінгі күннің еншісінде, шын мәніндегі көркем шығарма-өмірдің құр ғана сырт бейнесі емес, суретті сөз арқылы берілген ішкі мазмұны. Журналист мақала мазмұнын айқын, ашық, жинақы, жанды етіп беру үшін сөз дәлдігі, анықтылығы, орынды, мағыналылығы жағынан таңдалынуы керек.

Қай елдің классик жазушыларын алсақ та, осы әдісті қолданады, қай себептермен болсын мейлі, өз халқының тілінің рухына дәл келмейтін кездейсоқ сөздерге жол бермей, оларға қарсы күрес ашу арқылы дәлдігі, анықтығы жағынан құнды сөздерді жалпы тіл қорына кіргізу арқылы әдебиет тілін жасайды. Бұл-дүниежүзіндегі классик әдебиеттің бәріне тән қағида, қазақ

жағдайында Абай да осы қағиданы берік ұстаған шын мәніндегі классик, Абайдың:

Өлең-сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қиыннан қиыстырар ер данасы.
Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп,
Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы.

дейтін сөзі де, әдебиет тілін жасауда өзінің тарих алдындағы міндетін толық ұғып, осымен байланысты публицистердің алдында зор тілек, үлкен-үлкен шарттар қойғандығын анық көрсетеді. Қай елдің болсын тіл, әдебиет тарихына көз салсақ, өз тілінде ғана көркем, өз тілінде ғана мағынасы түсінікті, басқа тілге аударылмайтын идеомалық сөздері болады. Олардың мәні де, қасиеті де тек сол өз тілінде ғана: «Ұры тісі ішінде», «Қырық қазанның құлағын тістеген», «Тас қалауы сыртында», «Сайда саны, құмда ізі жоқ», «Ит мініп, ирек қамшылап», «Семіздің аяғы сегіз», «Қыры кеткен ит қырын жүгіреді», «Құр табаққа бата жүрмейді», тағы басқа осы тәрізді қазақ тілінде көп кездесетін сөздер басқа тілге аударылмайды, аударылса да, тап өз тіліндегідей жанды болып шықпайды[3].

Жас журналистерді дайындау барысында ақпарат, жедел хабардың қалыбы қандай болуы керектігін журналистиканың жанрлары дәрісінен түсіндіріп келеміз. Материалды жазғанда жаңалықтың сонысын, мәйегін ең басына шығартқызатын «төңкерілген пирамида» немесе «лид» тәсілін студенттердің санасына құйып келеміз.

Мәселен, тәжірибе жүзінде осы дағдыларды қолдану арқылы тез арада бас аяғы 1520 минуттан аспайтын мәтінді агенттіктің интернеттегі желісіне шығару керек, делік. Бұл ақпарат агенттігі-тілшіден ақпарат көзінен көп сөздің ішінде ең маңыздысын бөліп алатын қырағылықты, дерек пен оқиғаны аудитория тез қабылдап алатын тілмен дәл өрнектеп, қысқа да нұсқа жазатын ерекше шапшаңдықты, әрі энциклопедиялық деңгейде саясаттан, құқықтан, экономикадан, спорттан, туризм салаларынан, ағымдағы реформалардан хабардар болуды қажет етеді.

Журналистің сауаттылығы дегенімізде оның грамматикалық қатеге ғана емес, саяси құқықтық жағынан, мемлекеттік мүдде мен қарапайым әділдік, ар ождан мен ізгілік тұрғысынан алғандағы ұстанымдарға қатысты қателіктерге де бой алдырмайтын кәсібилік шеберлігі меңзеледі.

Мәселен, «ҚазАқпарат» маңызды ақпарат болған жағдайда дереу баян етілетін «қысқа хабар» амалын қолданады, мұндай амалды «ИнтерФакс Қазақстан» агенттігі жиі пайдаланады, аса маңызды тың жаңалықтарды ести салысымен аталған агенттік тілшілері оны бір сөйлеммен ғана редакцияларына хабарлайды да, ол дереу сайтқа шығады, оның артынша 5-10, 15 минуттың аралығында дәл сол жаңалықтың толық нұсқасын береді.

Бұл тұрақты тұтынушыларды елең еткізу арқылы оқиғаның мән-жайын еріксіз сол агенттіктен күттіруге мәжбүрлейді және өзіне жіпсіз байлап қою тактикасы.

Мәселен, «Үкімет алдағы тоқсанда шалғай ауыл тұрғындарын кешенді медициналық тексеруден өткізу туралы шешім қабылдады. Премьер- министр Бақытжан Сағынтаев бұл туралы қарашаның 10-ы күнгі Үкімет отырысынан мәлім етті. Үкімет басшысының айтуынша, осы мақсатқа бюджеттен 1 миллиард теңгеге жуық қаржы бөлінетін болады, деп хабарлайды ҚазАқпарат агенттігі Астанадан». Ақпарат агенттігінде қоғам мен мемлекет үшін елеулі оқиғалардан, алқалы мәжілістерден жедел хабарлар берудің бір амалы-сондай үлкен оқиғаларға кемінде екі тілшіні бірге жіберу, өйткені маңызы бір-бірінен артық болмаса, кем болмайтын әр түрлі мәселелер талқыға түсетіндіктен, жалғыз тілші оның бәріне үлгере алмайды, тағы бір мысал, президенттің немесе бір қоғам қайраткерінің аузымен экономикаға қатысты тың ұсыныстар айтылды делік, осы ақпаратты агенттік тілші құрғақ күйінде ғана хабарлап қоймай, оған дәмдеуіштер, яғни осы мәселеге қатысты салалық мамандар мен сарапшылардың ой-пікірлерін қосып, кеңейтілген жаңалық немесе комментарий-түсініктеме ретінде материал дайындайды, бұл әдіс-тұтынушы үшін бастапқы жаңалыққа байланысты тиісті мамандардың қандай көзқараста екенін білу үшін маңызды.

Интернет-басылымдардың сауаттылығына келетін болсақ, ондағы ерсі көрінетін, белең алған, барлығына ортақ қалыптасқан тенденция мәтін сөйлемдерінің шорт кесілген болып келетіні, еріксіз ойға қаласың, сөйлем аяқталмаған, яғни ой да аяқсыз қалған. Мәселен, «Қазақстанда жұмыссыздық артып келеді» деген сөйлемді сол қалпында қалдыруға болмайды, ол қандай көрсеткішпен салыстырғанда артып келеді, соңғы жылмен немесе соңғы бес жылмен салыстырғанда ма, бұл беталыс қалай байқалуда, бұл ақпаратқа қалай қол жеткіздің, сияқты сұрақтар

жауапсыз қалмауы керек. Аудитория сенің «жұмыссыздық артып келеді» деген жалаң сөйлеміңнен дерек пен мәлімет ала алмайды.

Бизнес құрылымдарда жалданған анонимдік ақпарат беруші адам болса да жақсы, бірақ Батыс журналистикасының тәжірибесі анонимдік ақпараттан алыс жүруді ескертеді, ондай ақпарат шынайы болмай, көп жағдайда қателікке ұрындырады, өйткені дәлел, айғақ жоқ. Мәселен, Үкіметтің белгілі бір мұнай кенішін игеріп жатқан компаниямен келісім-шартты үзгендігі туралы мәлімет түссе, журналистің алғашқы реакциясы ақпараттың дұрыстығын Үкіметтен, компаниядан баспасөз қызметі арқылы жалма-жан тексеру, оның өзінде оған ешкім де бірден ақпарат бере қоймайды, өйткені ондайда, баспасөз қызметінің телефондары бос емес болады, иә болмаса телефон тұтқасын ешкім көтермей қояды, мұндайда тілші бейшара кейпін кешеді, ең құрығанда, олардан бізде ақпарат жоқ, жауап беруі тиіс адам жұмыста жоқ деген жауап алу мүмкін, сондықтан запаста мұндай ақпаратты растайтын көзің болғаны дұрыс, анонимдік ақпаратты жариялауға аса машықтануға болмайды, ондай ерсі қылығыңмен көрерменіңнің сенімінен шығып кетуге болады, бірақ аса маңызды оқиғалар болған кезде мұндай мәлімет біреудің өмірін сақтап қалатын болса немесе біреуге үміт сыйласа төтенше ақпараттың мүлде жоқ болғанынан, анонимді болса да, бар болғаны дұрыс деп тәжірибеже дәлелденген[4].

Әдебиеттер:

1. *ҚазҰУ хабаршысы. Журналистика сериясы. №1/1 (37) 2015 жыл «Ақпараттық коммуникация құралдарының қолданыстағы көрінісі» М.А. Жаңабекова, Ш.А. Оспанқұлова*
2. *ҚазҰУ хабаршысы. Журналистика сериясы. №1/1 (37) 2015 жыл «Қазіргі қазақ тілді интернет журналистика және жарнама мәселелері» Н.Б. Мұхамедиева, Э.Ж. Әуезова*
3. *http://www.adebiportal.kz/news/-azhym-zh-maliev-abay-a-dey-ng-aza-poeziyasy-zh-ne-abay-poeziyasyny-t-l/*
4. *http://www.soros.kz/uploads/user 67/20130704031754724.pdf*

Nurzhanova S.S.,
Kazakh National University named after Al-Farabi
Zykov O.N.,
Moscow State University Lomonosov

INFLUENCE OF NATIONAL AND FOREIGN MEDIA ON POLITICAL PROCESSES AND ON DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN KAZAKHSTAN

Political processes in Kazakhstan and issues of interaction between the media, authorities and society are of great interest to researchers. Kazakhstan occupies a prominent place in the international arena. The country is developing dynamically both economically, politically and culturally. High credibility of its president NA. Nazarbayev both inside the country and abroad.

The political processes taking place in Kazakhstan are also very dynamic both at the level of the whole country and in local self-government. As an actively developing country and an authoritative participant in international processes, Kazakhstan is trying to modernize its political system, including local self-government. In 2012, the President N.A. Nazarbayev and his administration prepared and adopted a Concept for the development of local self-government. This is a kind of plan, which will develop local self-government of Kazakhstan in the coming years.

Of course, this circle of issues is actively discussed in the Kazakh press, both in the central and in the regional and local press. Particularly interesting for the press of Kazakhstan are such issues as changes in central and local legislation, local government elections, discussion of candidates for them and many other issues. Materials on these topics are published in the Kazakh press, there are broadcasts in the form of discussions on the Kazakh radio and on television. The range of topics discussed in the press, on radio and television is very wide.

Great interest in Kazakhstan is shown by foreign mass media. The Russian media publish materials about Kazakhstan almost daily, as Russia and Kazakhstan are friends and allies, are members of the CIS, the SCO, the CSTO and other international organizations.

Interest in Kazakhstan is shown also by the world mass media of America, Europe, China and many other countries of the world. Such

materials are constantly in the American, European, Chinese press and in the press of other countries. There were broadcasts to Kazakhstan of such well-known mass media as "Voice of America" (there are no such programs anymore), Radio Free Europe / Radio Liberty, BBC, Deutsche Welle and some other broadcasters. Both the US and European countries and China wanted to see Kazakhstan a friend and ally. And, of course, the Russian Federation. The study of the coverage of the political situation and problems of local self-government of Kazakhstan is an interesting scientific topic, and its further study and conduct of new scientific research is required. Of course, in the first place, an in-depth analysis of the Kazakh press is required, but also the materials of foreign media about Kazakhstan are very interesting.

It is necessary to follow in detail how the Concept of Local Self-Government is being implemented, what progress has been made, what is to be done. But, as can be seen on the daily materials of the Kazakh, Russian, foreign press, the process is quite active.

The authors conducted a study of this topic from 2012 to the present, using methods of content analysis, analysis of statistical data, conducted surveys of both Kazakh and Russian, and foreign journalists. And then they summarized and analyzed these and other data.

Conclusions that can be made now - the interest of the press to these topics is great, and readers are actively using these materials to keep abreast of political issues and issues of local government development in Kazakhstan. In the future, joint scientific projects of the Al-Farabi Kazakh National University and the Faculty of Journalism of the Moscow State University named after MV Farabi are possible. Lomonosov Moscow State University. The study of these scientific topics will be continued.

Әліқожа Б.,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасының оқытушысы

ПЛАТОН, АРИСТОТЕЛЬ, ӘЛ-ФАРАБИ ТРАКТАТЫНДАҒЫ ГАММАЛЫҚ МӘТІНДЕР

Түс теориясы туралы негізгі бағыттар антикалық дәуірде қалыптасты. Л.Н.Миронов «Түстану» еңбегінде антикалық философтардың қызметін ғылымидан гөрі көркемдік деуге келеді деп тұжырым жасайды: «нәтижесінде ғылым көркем ойдың жемісі, яғни өнер ретінде туындады» [1]. Бұны Эмпедокл, Демокрит, әсіресе, Платонмен Аристотельдің еңбектерінің айқын аңғаруға болады.

Платонның түс туралы талдауларын «Тимей» атты танымал диалогынан табуға болады. Түстің табиғатын ол «заттардан тарайтын жалын» деп қарастырады, ал ақ, қызыл және «жарық» - «от немесе жарықтың түрлері»[2]. Платон бойынша заттар жаратылысының екі түрі болады – көрінетін және көрінбейтін түрлері. Жан көрінбейтін салаға жатады және оған өзгермеу, мәңгілік, тазалық тән. Дене көрінетінге жатады және ол сезімдік қабылдауға бағытталады, яғни өзгеру қасиеті тән.

«Тимей» еңбегіндегі Платонның космогониясында төрт элемент – от, ауа, су және жер үнемі пропорцияда көрініс табады және оларды Құдай әлем жаратылысында қолданған, сондықтан әлем жетілген және қартаю мен ауруды білмейді. Әлем пропорцияның арқасында гармонияға келтірілген, ал гармония әлемде достық рухын туғызады, сондықтан бір ғана Құдай әлемді бөліктерге бөле алады. Құдай бірінші жанды, одан кейін денені жасады. Платонның жаратылыс туралы пайымдарынан тікелей қабылдау, түйсіну түс туралы талдауларына көшсек. Платонның пайымынша, біз көз және құлақ арқылы көп қабылдаймыз және біздің көптеген білімдеріміз ешқандай сезіну мүшесімен байланысты емес. Мысалы, біздің ешқандай сезіну мүшеміз бірдей екеуін де қабылдай алмаса да, дыбыстар мен түстердің ұқсамайтындығын біз білеміз[3].

Біз екі түсті қабат қабылдағанда, олардың ұқсайтын, ұқсамайтындығына қарай олар мәліметтердің бір бөлігіне жатуы мүмкін және олар туралы қабылдау пайымдарында айтуымызға

болады. Осылайша Платонның ұқсастық пен ұқсамайтынды қабылдау бойынша арнайы сезіну мүшеміздің болмағанымен, бәрі миға жеткен ақпарат арқылы өңделіп, адамның белгілі бір шешімге келуіне әсер етеді.

Сонымен, Платонның түс туралы жүйесі көзе түсетін жарықтың сәулелері идеясына емес, көзден тарайтын, шығатын және қоршаған заттардың бөлшектерімен өзара әрекеттестікке түсетін «көрудің» сәулелеріне негізделеді. Өзінің пайымдарын жалғастыра келе, Платон тағы екі негізгі түс туралы ойға келеді – қызыл және «сәулелі». Мысалы біздің көздеріміз отқа жақын келсе жасқа толады. Жас су мен оттың қосындысы ретінде түстердің барлық әркелкілігін беретін субстанцияны жасайды. Осылайша Платон бойынша қызыл түс - ылғал арқылы жарқырайтын оттың сәулесі және ол қанға ұқсас. Осы негізгі төрт түс арқылы әрі қарай комбинациялардың болуы мүмкін. Ақ пен қызылдың сәулеленуі алтын-сары түсті, ал қызғылт түс – қызыл мен ақ, қараның қосындысы, т.с.с.

Платон өзінің пайымдарын «Түстің түсіндірмесі» деп атағанымен, ол түстердің жүйесін жасамады.

Түстер, түстердің араласуы туралы алғаш болып зерттегендердің бірі Аристотель болатын. Оның концепциясының логикасы адамның өмірлік тәжірибесі мен физикалық сезінуінен өрбиді. Барлық әлемді біртұтас деп қарастыратын болсақ, ондағы түстер қараңғы түн мен жарық күннің арасындағы «күрес» нәтижесінде пайда болады. Бұл жағдайда кез келген түстік жүйе жарықтың ақ түсімен басталып, қараңғы-қарамен аяқталады. Түстердің бұлайша сызықтық ауысуын Аристотель бойынша бір күннің ішінде байқауға болады: ақ түс түске жақын сары реңге өтеді, содан кейін сарғылт, қызғылт сары түске ауысады, одан кейін қызыл реңк алады. Күн батқаннан кейін қызыл түс қызғылт, түн кіре бастағанда – қараңғы көк, кейін қара түске айналады.

Аристотель «Түс туралы» еңбегінде үш түсті негізгі түстер деп көрсетеді. Олар: ақ (ауа, су, қоспаларсыз жер), сары (от пен күн), қара (бұл түс барлық түстердің бір-біріне өтуінде көрінеді).

Ф.А. Лосевтің де талдауы бойынша Аристотельдің «Түс туралы» трактатында біз түсте екі планды байқаймыз: жарық пен қараңғы немесе олардың бір-біріне өтуі мен жарықтың таралуы. Сары және қызыл түсте жарық қараңғыны күшпен сейілтіп, белсенді келе жатқан басату болып көрінеде, ал көк түсте жарық

қараңғылық тарапынан ешқандай қарсылықты сезінбей ұзаққа кетеді, жасыл түсте екі қарама-қайшы бастаулар бейбітшілік, тыныштық, тепе-теңдік қалыбында болады. Сондықтан түс әрқашан көрінетіннің белгілі бір қысымы ретінде сипатталады және бұл қысымның типтері негізгі түстерді жасайды[4].

Аристотельдің «Жан туралы» және «Сезімдік қабылдау туралы» трактаттарында түстанудың сұрақтарын шешуге деген саналы қызықты ұмтылысты байқауымызға болады. Аристотель «Кез келген түс шындығында мөлдірді қозғалысқа алып келеді және оның табиғаты осында. Міне, сондықтан, түсті жарықсыз көруге болмайды, ал әр заттың әртүрлі түсі жарықта ғана көрінеді» дейді [5].Түс тек қана жарықтың жаратылысының негізінде пайда болады, ал жарыққа қарама-қайшы жағдайда – қараңғыда түс жоқ: «жарық деген түс, ал қараңғылық – түс емес, тек қана түстің кемшілігі» [5, 159 б.].

Түстің болмысы «оның өзінде» дегенді Аристотель материалды емес, көрінбейтін, идеалды тұрғыда пайымдайды – түс дегеніміз шексіз, абсолютты мөлдірлікте нақты анықталған көрінбейтін материя. Бұл жарық шексіз (болмыстың өзінде) және шекті (болмыссыздықта) деңгейде болуы мүмкін. Өзінің болмыссыздығына айналып жарық түс ретінде көріне бастайды: «...мөлдірлік шексіз деңгейде жарық және мөлдірлік соңғы деңгейінде түс болады», «көрінетін жарықта ол түс» [5, 422 б.].

Аристотельдің бұл пайымдары бізге несімен құнды, біріншіден, ол жарықты факт ретінде алады және әрі қарай екіншіден, жарықтың белгілі бір ортадағы, болмыссыздықтағы жағдайында, ол яғни ешқандай жарықсыз алынғандықтан ештеңе көрінбейді, демек онда түс те жоғалады және үшіншіден ол ортада түстің пайда болуы жарықтың ол жерде таралуы мен қайшылықтарды еңсеруімен сипатталады. Бұл мөлдірліктің деңгейі. Төртіншіден, одан кейін белгілі бір түсті алу үшін мөлдірліктің деңгейін бекіту керек. Соңында түстің болмыссыздықтағы әрекеті динамикалық түрде, энергиялы болып келеді. Бұл - әртүрлі бағыттарға әрекет жасайтын жарықтың мөлдірліктегі қалыптасуы. Әрі қарай, Аристотель әр түстің және оның мәнді-динамикалық сипатының екі пландылығын дәл айқындайды. Осылайша, түс дегеніміз Аристотель бойынгша, екі күресуші күштердің (түс және оның

болмыссыздығы) тартысы, оның ішінде жарықтың болмыссыздығын жеңуі.

«Жан туралы» трактатында Аристотель жарықты мөлдірдің «энтелехияся» (жүзеге асыру) деп атайды. Ол мөлдір ортаның жүзеге асуы түсті білдіреді дейді.

Түстің табиғаты туралы Аристотельдің пайымдарын қорытатын болсақ, түс дегеіміз – нақты абсолютті шексіздікте анықталатын идеалды, көрінбейтін материя және бұл түс шексіздік деңгейінде емес, соңғы, шекті деңгейінде көрінеді, түске айналады.

Түсті түсіндіруге ұмтылғанымен Лосевтің талдауынша, Аристотель түстеді жарықтың ішкі-конститутивті және сыртқы-жарықтандырғыш фиксациясын айырмайды. Алайда, біздің пайымымызша, Аристотель түстің жарық пен қараңғылық арасындағы көрінуі тұрғысынан түстердің жүйесін жасаған және қызыл, сары, жасыл сияқты негізгі түстерді анықтаған еңбегін жоғары бағалауымыз керек.

Түстің табиғаты туралы талдай келе Аристотель, жарықты жарықтың көзімен араластыруға болмайды дейді «Жарық дегеніміз – оттың немесе сол сияқтының мөлдір ортадағы болуы». Бірақ жарық от немесе басқа да бір дене, не бір дененің ағуы емес (ондай жағдайда біз жарықты дене деп қарастыратын едік). «Жарық ол оттың болуы, бірақ оттың өзі емес».

Бірақ, кейбір заттар жарықта көрінбейді, ал қараңғыда олар көзге көрінетін кейіпке енеді, оларды бір ғана атаумен атауға болмайды дейді ғалым. Мысалы, саңырауқұлақ, балықтың басы, көз. Бұндай денелердің барын да Аристотель жоққа шығармайды.

Аристотель еңбектерінде түстердің үндесуінің көркемдік және эстетикалық астарына үңілу сезіледі. Мысалы, «Сезімдік қабылдау»туралы трактатының 3-тарауында ол қараңғы-қызыл және күлгін түстерді әбден жағымды (hëdista) түстер ретінде атайды.

«Әбден дұрыс пропорция сақталынған түстер дыбыстық гармонияға сияқты әбден жағымды келеді. Бұндайлар қараңғы-қызыл және күлгін және тағы да басқа осы тектес түстер, музыкалық гаромониялық дыбысталулар сияқты олар да аз кездеседі».

Түстердің музыкалық дыбысталумен пропорционалдылығы «Жан туралы» трактатында да айтылады: «Егер қандай да бір

дыбыстар үндессе, дыбыс пен естілген дыбыс кейде бір, кейде бір емес, үндесу дегеніміз дыбыстардың шамаластылығы, сондықтан, есітілетін де шамалас болуы керек. Бұл шамаластылықты жоғары не төменгі тондарға қарай тартатындар құлаққа да жағымсыз әсер етеді...Түсте болса осындай болады: көру тым ашық немесе тым қараңғымен тұншықтырылады. Сондықтан, сезіну заттары таза, қоспасыз және өзінің шамаластығын сақтағанда жағымды болады...»[6].

Бұл Аристотельдің түстердің музыкадағыдай үндесетіндіге параллель жасайды. Ұлы үндестік заңының түстерде де бар екендігін айтады.

Аристотельдің барлық пайымдары оны жалпыгрекиялық эстетикалық дәстүрдің және антикалық эстетиканың классикалық үлгісінің өкіліне жататындығын көрсетеді. Аристотель түстерді олардың «психологиялық», «тұлғалық» мазмұнына қарай емес таза математикалық мәнімен түсіндіреді. Осылайша, ол әр түс белгілі бір жүйе және әртүрлі жарықтық пландардың күресі екендігін айтады.

Аристотель Платонға қарағанда түстің ғылыми теориясын жасағандығымен ерекшелінеді.

Түр мен түс сырының кілтін табуға ұмтылған түркі ойшылдарының бірі де, бірегейі де – Әбу Насыр әл-Фараби. Фарабидің натурфилософиялық көзқарастарынан кең мағлұмат беретін еңбегі – «Жаратылыстанудың биік (діни) негіздері туралы трактат» деген атпен белгілі [7]. Бұл трактатта бүкіл әлемнің алғашқы жаратылу кезеңінен бастап, адам және оның жер бетіндегі қызмет-әрекетіне дейінгі тарихына қысқаша шолу жасалынады. Қазіргі терминмен айтсақ, өзара қарбалас, қатар алынған космология мен космогония, яғни қысқаша айтқанда жалпы әлем, космос әлемінің, дүниенің пайда болуы туралы ілім айтылады.

Аталмыш трактатында екінші ұстаз бастапқыда жарықтың ешбір қасиеті болмағандығын, ол біртекті және қозғалыссыз Алла құдіретімен жаратылғандығын және жарыққа ақыл, ойлау әрекеті берілген уақыттан бастап қасиет пайда бола бастағандығын жазады. Осылайша, ол ақылдың жарықтан, нұрдан бастау алатындығын, әлемдік нұрдан және онымен байланысты, одан тікелей жаратылған әлемдік ақылдан барып бүкіл материалдық және рухани тіршілік әлемінің туындап,

өрбіп, сан алуан түрге көшетіндігін шегендейді. Осы ретте биосфера мен ноосфера ұғымының басы әл-Фараби ма деген ойға қаласыз. Фарабидың жаратылыстану саласында жазған трактаттары да, бұл салаға қосқан жаңалықтары да қыруар. Физикалық құбылыстарды талдайтын еңбегі оннан асады. Оның таразы туралы, механизмдер туралы, оптика мен бос кеңістік (вакуум) туралы көптеген құнды тұжырымдары әлемге әйгілі. Астрономияда күн апогейі орнының тұрақты болмайтынын өз тәжірибесі арқылы бақылап анықтаған. Сәуленің таралуын геометрия оптика заңдылықтарымен дәлелдеп береді. Сәуленің жиналу, сыну, тарау, шоғырлану заңдылықтарын геометриялық дәл әдістермен тапқан Әбу Наср Әл-Фарабидің шұғыла туралы түсінігі Еуропа ғылымына XVII ғасырда ғана мәлім болды.

Әлем жаратылысының негізінде жатқан Нұрдың ақыл құрамдас бөлігі екенінін, яғни жаратылыстың негізінде-ақ ноосфераның элементтері бар екендігін әл-Фараби мың жыл бұрын трактаттарында жазып қалдырған болатын.

Зерттеуші-ғалым А.Көбесов «ғылым тарихында бұрын кездеспеген тағы бір сонылық – Фараби өзінің космологиялық көзқарастарын баяндауда тек Құран және құран төңірегіндегі, соған байланысты ғылыми-философиялық материалдарға табан тірейді» деп әл-Фарабидың жаратылыс туралы ғылыми тұжырымдарының діни (Исламдық) негізі бар екендігін айтады [8].

Ғұламаның жаратылыс туралы пайымдарына кезек берсек: «Бірінші жарық – Нұр алғашқыда өзінің жаратылған жерінің маңында орналасады да, осы жағдайда бір дүркін цикл уақыт (12 000 жыл) тұрақтайды. Бүкіл әлемнің бастапқыда бірінші элементтері пайда болуы үшін Алланың әмірімен Нұр екіге жарылып, бір бөлігі жоғары көтеріліп, екінші бөлігі төмен түседі, олардың арасында бос кеңістік орнамайды, олардың бастапқы бөліну орнында ортақ бөлік пайда болады. Осы ортақ бөлік әлгі екі бөлікті байланыстырып, дәнекерлейтін маңызды қызмет атқарады. Мұндай бөліну кең көлемде әрбір 1200 жыл дүркіннен кейін болып тұрады, тар көлемдегі бөлінулер орын алады. Әрбір бөліністен соң бүкіл әлем заттарында жаңа сапалар, өздерінің айрықша қасиеттері бар мән-мәністері бар бастапқы, негізгі элементтер (стихиялар) пайда болады» [9].

Осылайша, әл-Фараби жаратылыстың бастапқы объектісі нұр екендігін негіздейді. Осы орайда, арабтың «нұр» деген сөзі

физикалық жарық ұғымына қарағанда кеңірек ұғым. Нұр жарықтан басқа ***ақыл-рухани және қайырым-ізгілік негіздерін*** қамтиды. Егер әңгіме кәдімгі жай физикалық құбылыстар туралы болса, онда ол жарық деп; егер рухани сала туралы айтылса, онда Нұр деп алынады. Нұрдың биік шоқтығы адамның ақылы болып табылады. Сондықтан, әу баста-ақ, жаратылыстың негізінде тек физикалық жарықтың емес, ақыл мен рухани негіздің бар екендігін екінші ұстаз дәлелді түсіндірген болатын. Бұл тек теологиялық ілім емес, оның ғылыми негізі, түсіндірмесі бар екендігін одан кейінгі шығыс ғалымдары мен батыс зерттеушілері де көз жеткізген болатын.

Фарабидың трактатында Нұр бүкіл әлемде өте кең таралған құбылыс екені көрінеді. Әлем өзіне жылу құбыластарын да, сәуле шығару, от, энергия тағы басқаларды да қамтитын кең мағынадағы жарыққа лық толы, оның әр жерлерінде осы жарықтың қоюлануынан түзілетін аспан объектілері, денелері және басқалары орналасады. Сөйтіп, адам ақылы нұрға бөленген және адам түп бастамасы, негізі жарықтан шығатын, әлемді танып, білуде. Осы ұстаным Фарабидың космологиясының іргетасын қалайды. Фараби былай дейді: «Бүкіл жоғары бөлік екі жарыққа бөлінді де қозғалыс қасиетіне ие болды. Алла Тағала осы өзінің құдірет күшімен осы жарықты бүкіл әлемнің қозғалыс негізі жасады. Жарықта жылу табиғаты бар. Бұл жылу бүкіл дүниелік харекеттің қастерлі іргетасын қалады. Мұнан соң Алла Тағала жарықтың жоғарғы бөлігінен ғарышты, яғни аспан шырақтарын және оларды сүйреуші періштелерді және басқа да жарық құбылыстарын бар етті» [9].

Космостың, яғни ғарыштың жерге жақын атырабын, біздің заманымыздың ғылыми терминдерімен айтсақ, Күн туралы әл-Фараби былай деп жазады: «Жарықтың бүкіл төменгі бөлігі қараңғы, қозғалыссыз және салқын болды. Бұл бөлікте өзінің жаратылысы жөнінен қозғалыссыз заттар денелер орналасты. Алла тағаланың құдіретті күшімен қозғалыссыз субстанциялар жаратылысы салқын, суық болып келеді. Осы субстанциялардан суық, салқын денелер, заттар пайда болды. Бұл заттардың түп негізі басқа көп заттарға негіз болатын тас пен топырақ болып табылады. Мұнан соң Алла тағала жарықтың төменгі бөлігінен (төменгі сфераны) және оларды қорғаушы періштелерді, пейішті және лаух әл-махфузды (тағдырлар жылнамасын, адамдар

пешенесі кітабын) жаратты. Осы тұста әртүрлі екі пайымдау кездеседі. Жоғарыда біз айтқандай Алланың ең бірінші жаратқаны – Нұр. Ал екінші пайымдау бойынша бірінші пейіш, сонан соң барып Нұр пайда болды» [9].

Әл-Фараби дүниенің түп төркініне пейішті алмай, заттық (материялық) бастама – Нұрды алуы үлкен ғылыми көрегендік екені күмән туғызбайды.

Сонымен, «Жаратыластынаудың жоғары негіздері» деген трактатында әл-Фараби әлемнің жаратылысының негіздері мен сипатын зерделеген.

Фарабидің космологиясы бойынша бөліну мен араласудың бірінші кезеңінде жұлдыздық жүйелер мен жұлдыздық дәуірдегі Күн системасының жалпы нобайы, жобасы белгілене бастайды, алайда Күн, жұлдыздар, планеталар, ерекше аспан денелері ретінде әлі де болса қалыптаспай, газ қоспасы ретінде белгілі бір сфераларда жайласады. Бөліну мен араласудың екінші кезеңінде Күн системасы қазіргі кездегі түрге келген. Орбиталық заттардың қойыртпақ-қоспасынан Күн түзіледі. Ол жеті қат аспанның ортасында, яғни төртінші фалакта жоғарғы және төменгі әлемдік аспан сфераларының өмір сүру әрекетінің басты көзі бастау бұлағы, сонымен қатар, бүкіл әлемді жарықтандырушы қызметін атқарады.

Әл-Фараби мұрасындағы түр мен түс категориясын тереңдей талдау, оның қолданбалық қырларын зерттей түсу түстер көрінісінің мазмұндық астары мен ғылыми шырайына жаңаша үңілуге мүмкіндік береді.

Мәселен, ғұлама «Философтардың сұрақтарына жауап» трактатында қазіргіше айтсақ, сұхбат жанрының тәсілдерін пайдалана отырып, өзіне-өзі сұрақ қойып, оған өзі қысқа да нұсқа жауап қайырады.

«Түстер қалай және қандай денелерде пайда болады?» – деген сұраққа мынадай жауап береді: «Түстер тек пайда болушы және өткінші денелерде ғана пайда болады. Жерлік емес денелерде ешқандай түстер жоқ және элементтер (бөлшектер) мен қарапайым денелерде олар аз. Кейбірін қоспағанда, ежелгі (даналардың) көпшілігінің көзқарасы осындай. Өйткені, ежелгілер, басқа стихиялардың арасында қара түске ие. Отқа болса жарықтың күші тән және күрделі денелердегі түстер элменттердің (бөлшектердің) араластырылуынан пайда болады

деп пайымдаған. Оттың салмағы басып кететін күрделі денелерде, түс ақ, ал жердікінің салмағы басымдарда түс қара. Осыған сәйкес орта түстер араласуы дәрежесіне тәуелді пайда болған» – дей келе, «түс деген не?» – деген сұраққа «түс – бұл арқасына жарық қайтарылатын, дененің шегі. Түс дененің бетінде көрініс табады. Денеде екі шек бар, біріншіден, осы арқылы дене жарықты қайтаратын түс» – деген жауап береді [10].

Бұл ғалымның пайымы түстердің пайда болуының физикалық түсіндірмесімен ұштасып жатыр. XVII ғасырдан бастап түстің табиғаты туралы ғылыми тартыстар толқындық және корпускулярлы теориялардың жақтастарының арасында болды. Толқынды теорияның авторы Рене Декарт түсті әлемдік субстанция – пленумдағы әсер деп қарастырса, корпускулярлық теорияны Пьер Гассенди негіздеп, оны Исаак Ньютон қолдаған болатын. XIX ғасырдың басында Томас Юнг сынамалары түс толқындардан тұратындығын және поляризациямен сипатталғандығын зерттеді. Юнг әртүрлі түстер толқын ұзындығына сәйкес келетіндігін болжаған болатын. Ал кейіннен кванттық механиканың дамуымен Луи де Бройлдың түстердің копускулярлы-толқынының дуализмі идеясы: түстер дифракция мен интерференциясын түсіндіретін толқындық және түстердің жұтылуы мен жарықтануын сипаттайтын корпускулярлық қасиеттердің біруақытта болуы дәлелденді. Бұл әл-Фарабидың түстердің бетіне жарық түскенінде ғана рең пайда болатындығын (толқындық теория) және түстің көрінетін акциденция (кездейсоқ қасиет) екендігін және түстердің ақ, қара, т.б. әралуан болып көрінуі заттардың ішкі құрылысының (корпускулярлық теория) әрқилы болып келуін түсіндіруімен ұштасып жатыр.

Фарабидің «Ғылымдар энциклопедиясы» трактатымен еуропа ғалымдары ертеден таныс. XII ғасырдың өзінде арабшадан латын тіліне екі рет аударылған болатын.

Аталмыш трактаттың «Оптика» деген тарауында оптиканың жәрдемімен ақиқат, анық пен оның алдамшы көрінісінің парқы ажыратылатындығын, қатаң дәлелдеу жолымен мұның себебі айқындалатындығын, көзбен көруде кездесуі мүмкін болатын қатерлердің барлығы ескерілетіндігін, одан құтылуға көмектесетін, яғни қарастырылып отырған нәрсенің, мөлшері, формасы, орны, құрылысы, т.б. туралы ақиқатқа жеткізетін әдіс-айлалардың түрлері көрсетілетіндігін жазған болатын [11].

Оптиканың жәрдемімен адам қасына баруға болмайтын нәрселердің шамасын, мөлшерін, олардың бақылаушыдан және бір-бірінен қашықтығын біле алады. Мысалы, ағаштың, қабырғаның биіктігі, өзен, сайдың көлденең ені, т.б. таудың басы мен сайдың табанын көру арқылы ғана анықтауға болады. Оптиканы қолданып бақылаушының орнына немесе жер бетіндегі кез келген басқа орынға қатысты бұлттың немесе басқа нәрселердің қашықтығын, мөлшерін білуге болады, параллакстары арқылы аспан шырақтарының қашықтығын, мөлшерін анықтауға болады. Қандай ғана нәрсенің мөлшерін анықтау болсын, қашықтығын табу болсын, оны көргеннен кейін ғана мүмкін болады. Мұнда кейде қатеден аулақ болу үшін аспаптар пайдаланылады, кейде аспаптар пайдаланылмайды.

Сонымен, түр-түсті көру көздің тікелей қызметіне байланысты. Көз бізге заттардың көлемін, формасын, мөлдірлігін, жылтырлығын және түр-түсін көріп, қабылдауға мүмкіндік береді. Көрінетін, байқалатын нәрселердің барлығы ауа немесе басқа мөлдір зат арқылы өтіп, біздің көзімізді көрінетін нәрсемен байланыстыратын сәулелер арқылы көрінеді. Осы тұста, әл-Фараби түстерді көрудегі сәулелердің түрін ажыратады. Бұл сәулелер ***түзу сызықты, аударушы, шағылыстырушы және сынушы сәулелер*** болып бөлінеді. Түзу сызықты сәулелер – көзден шыққаннан кейін ғайып болғанша көру бағытымен тік таралады. Аударушы сәулелер – көзден шыққаннан кейін айнаға түседі, ол осы сәулені бұрып айнаның екінші жағына түсіреді, ол бұрып бақылаушы жаққа кері аударып жібереді. Шағылушы сәулелер көзден шыққаннан кейін ғана айнаға түседі. Бұл сәулелерді бақылаушының өзі көреді. Сынушы сәулелер көзден шыққаннан кейін айнаға түсіп, бақылаушы жаққа қарай бұрылып, оның артқы, оң немесе жоғары жоғары жағындағы нәрсеге түсіп қайта қайтады. Осының нәтижесінде адам өзінің артындағы немесе кез келген бір жағындағы нәрселерді көреді. Көз, көрінетін нәрсе және айна үшін орта (кеңістік) мөлдір зат болады. Мысалы, ауа, су немесе аспан денелері, шыныдан жасалған құрама зат, т.б. Ал енді түстердің көрінуін – ғылымда сәулелерді үш бөлікке бөлуді түр-түсті ажырату деп атайды. М.В.Ломоносов «Түстердің пайда болуы туралы сөз» (1765 ж.) еңбегінде ақ түстің өзі қызыл, жасыл, көк түстерден тұратындығын, алғашқысының - үлкен, сарының – орта, көктің

кіші диаметрлі эфир бөлшегін құрайтындығын, ал басқа түстердің осылардың араласуынан пайда болатындығын жазған. Мәселен, көзге спектрдің көк бөлігінің сәулесі түссе, ол тор қабықтың көк түс сезгіш орталығына әсер етіп, мидың көру орталығына хабарлайды. Соның нәтижесін, көк түсті сезінуге мүмкіндік туады. Сол сияқты, көзге спектрдің қызыл бөлігінің сәулесі түссе колбочкалардың (көруімізге барынша мүмкіндік беретін тор қабықтың бөлігі) қызыл түс сезгіш орталығын қоздырады да, қызыл түсті сезінуге мүмкіндік береді. Жасыл түсті де осы жолмен сезінеміз. Егер көзге спектрдің бірден екі-үш бөлігінің сәулесі (қызыл, жасыл, көк) түссе, соған сәйкес олар мидағы екі не үш орталықты бірден қоздырады. Мәселен, қызыл және жасыл орталықтардан бір мезгілде қозуынан біз сары түсті көріп, сезінеміз. Сондай-ақ көзге түскен қызыл мен жасыл сәуленің мөлшеріне байланысты қызыл-сары, жасыл-сары тағы басқа реңктерді ажыратамыз. Жасыл мен көк түс сезгіш орталықтардың бір мезгілде қозуы көз алдымызға көгілдір түсті әкеледі, ал үш орталықтың бірден қозуынан біз тек ақ түсті ғана көреміз [12].

Осылайша, әл-Фараби адамның түстерді көру мүмкіндігіндегі сәулелердің қасиеттерін физикалық түсіндіріп, түстер мен түрлерді қолмен қойылғандай дәл ажыратуда және оның табиғатын зерттеуді жетілдірудегі маңызды құрал болатын оптика ғылымының негізін де қалап кеткен болатын.

Әл-Фарабидің «Ғылымдар энциклопедиясы» трактатының «Астрология мен алхимия туралы» бөлімінде жұлдыздардың орны, түр-түсі, қозғалысы, т.б. қасиеттеріне сүйеніп жер бетіндегі оқиғаларды алдын ала болжауға болады дейтін астрологтардың күмәнді қағидаларын аса терең ғылыми-логикалық негізге сүйене отырып әшкере жасайды. Осылай ол астрологияға жалған ғылым (псевдонаука) деген таңба салады, айдар тағады. Әл-Фараби әуелі дүниеде кездейсоқ құбылыстар бар екендігін негіздейді, олардың барлығын мансұқ етпейді, олардың ішінде зерттеп білуге болатын тобын ажыратады. Кездейсоқтар жөніндегі ілімді көп ұшырасатын табиғат құбылыстарын және басқа әсер-әрекеттерді зерттеп білуге, қолдануға болатындығын айтады.

Ол айқын да, нақты мысалдар келтіре отырып, астролог-тардың жалған дәлелдері мен дәйектерінің быт-шытын

шығарады. Бұл тұрғыда ғалымның келтірілген қисынды дәлелдері мынадай: «Табиғаттың аса бір әсем құбылыстарының бірі – Күнді Айдың тасалап, адам көзіне оның сәулесін түсірмей қою. Бұл құбылыс тұтылу деп аталады. Жұлдызшылардың (астрологтардың) айтуынша, осы кезде Жердегі бір патша өледіміс. Егер бұл ереже сөзсіз дұрыс болса, онда Күннің сәулесін бұлт көлегейлеп, адам көзіне немесе басқа бірдеңеге түсірмей қойса, онда міндетті түрде бір патша өлер еді немесе басқа бір оқиға болар еді... Бұлай болмайтыны ақылдылар түгіл ақылсыздарға да айқын емес пе?!

Егер түсі Марс сияқты қанға ұқсас барлық аспан шырақтары кісі өлімінің немесе басқа бір қантөгістің белгісі болса, онда жер бетіндегі әрбір қызыл денеде осындай белгі бермес пе еді, өйткені олар бір-біріне жақын болғандықтан әсері қайта күштірек болуы керек қой» [9].

Бұл тұста екінші ұстаз әлемнің жаратылысындағы заңдылықтарды жоққа шығарып отырған жоқ. Тек тылсымы мол дүниенің әрбір түрлі-түсті көріністерінен негізсіз түсіндірмелер мен сәуегейлік жорамалдарын тықпалап, лағып кеткен «жорамалшы»-ғалымдардың «жұлдызнамалық» «ғылымсымақтарының» жалған (псевдоғылым) екендігін айшықтайды. Яғни, ғалам, жұлдыздардың жаратылысындағы түрлі түс пен түрдің қасиетінің ғылыми түсіндірмесінің мәні басқа екендігін меңзейді. Десек те, бұл жалған ғылым деп айдар таққан «астрологиялық болжамдар» бүгінгі адамдар өмірінің «бағдаршамына», жол сілтеушісіне айналғандай. Мәселен, кез келген газет-журналдың бетінен «Жұлдыздар не дейді?» айдарын таба аласыз. Жалғандағы түрлі жағдайларға жауапты сәуегейлерден сұраған адамдар да жетерлік. Күннің реңіне қарап қоғамның кейбір мәселелерін, даму заңдылықтарын түсіндіретін жұлдызнамашы-сәуегейлер де көп қазір.

«Музыканың үлкен кітабы» трактатында әл-Фараби практикалық музыка өнері туралы былай дейді: «Көңілде тек қана нағыз ақиқат, елес туғызатын нәрселерге практикалық музыка өнері деген ат дәл келеді. Ол сезімдік **түрде**, **формада** елестетудің мелодиясын туғызады. Бұл ат дәл келетін өнердің екінші түрі ақыли дарындылық, адам көңіліне ақиқат, **бейнеге** сәйкес әсер ете отырып, мелодияны бейнелер формасында туғызады» [11].

Ұлы ұстаздың музыкалық дарын - мелодияның тууы жайлы зерттеулерінде мелодияның бейнесі тәжірбиелік нәрселердің қай-қайсысының бейнесі сияқты оның сезіммен білінерліктей баламасы болатындай етіп шығарылатындығын айтады, «бейнелер үнемі сезімге лайықталып жасалынады, ол ***бейне мен оны жасау әрекетін бір-бірінен бөліп алуға болмайды***, сондықтан да бұл әрекет белсенді түрде өтеді. ***Ақиқат сезімге неғұрлым жақын келсе, мелодия бейнесі де соғұрлым әсерлі болады***. Қиялда туған ***бейнелерді талғап***, іріктеу композиордың өзіне байланысты. Жалпы алғанда, бұл бейнелер оларды сезім арқылы қайта елестетуге мүмкіндік беретін дыбыс шығарушы денеге, ол денелердің негізгі және кездейсоқ қасиеттеріне тәуелді болады» [12]. Осылайша, музыканың өмірдегі бейнемен байланысын, оның музыканың тууындағы әсерін әл-Фараби әуезді әуен үшін де, көркем шығарма үшін де музаның, яки көркем образдың, бейненің, түрдің түрткі болатынын айтады.

Осы тұста немістің ұлы ақыны Й.Гете де түр-түсті бейнемен, бейнелеу өнері мен музыкамен байланыстыра зерттеп, психо-физиологиялық ерекшеліктерін ашып, музыканың да, бейнелеу өнерінің де үндестікке ұмтылатындығын айтқан болатын. Музыкадағыдай дыбыс үндестігі, сәулет өнеріндегі пропорционалдық қатынастар, түр-түстегі үйлесімділікті де бейнелейді. Мәселен, музыкада екі, үш, не төрт дыбыстан үндестік құратын заңдылықтар түр-түсте де бар. «Мажор» мен «минор» секілді психологиялық үндестікті түр-түстерден де байқаймыз. Мысалы, қызыл мен жасыл түстердің үйлесімділігі, екеуінің бір-бірін әсірелеп, айқындай көрсетуі «мажор» үндестігіне сәйкес. Ал, бірыңғай көк пен күлгін түстердің үйлесімділігі, олардың солғын да салқын әсері «минорға» тән. Кезінде Леонардо да Винчи де үндестікті «құлаққа жағымды дыбыстардың қосындысы» деген болатын. Поэзияда да, музыка мен бейнелеу өнеріндегідей ұлы үндестіктің салтанат құратындығы айқын. А.Блок «Ақын – үндестік ұлы және оған әлемдік мәдениетте белгілі бір рөл берілген» дегенінде де көп мән жатыр.

Осылайша, өнердің (бейнелеу, музыка, поэзия) негізінде көркем образдық бейне, түрдің жатқандығын айтуымызға болады. Ал түрді құлпыртатын, көркемдік, алуандылық сыйлайтын түстер екендігі анық. Демек, шығармашылықтың

болмысы түр мен түс категориясымен тікелей астасып, қабысып жатыр.

Сонымен, бұл тарауда біз антикалық дәуірдің жарқын өкілдері, ғылым бастауында тұрған Платон мен Аристотель, одан кейінгі екінші әлемнің ұстазы атанған, ғұлама әл-Фарабидің трактаттарындағы түр, түс, жарық туралы ұғымдардың астарына үңіліп, олар туралы ғалымдардың пайымдарымен таныстық.

Платонның түс туралы жүйесі көзге түсетін жарықтың сәулелері идеясына емес, көзден тарайтын, шығатын және қоршаған заттардың бөлшектерімен өзара әрекеттестікке түсетін «көрудің» сәулелеріне негізделетін болса, Аристотель еңбектерінде түстерді жарық пен қараңғылық немесе олардың бір-біріне өтуі мен жарықтың таралуында пайда болады деген ойын алға тартады. Әл-Фараби трактаттарындағы түр мен түс категориясының мән-мазмұнына, ерекшелігіне үңілгенімізден түйгеніміз: әлемнің жаратылысының негізінде жарық пен ақыл-руханият ұштасқан нұрдың жатқандығы және оның биосфера, ноосфера ғылымдарымен астасып жатыр, түстердің пайда болуы олардың ішкі құрылысы (копускулярлық теория) мен жарықтың түсуімен (толқындық теория) түсіндіріледі, аспан әлеміндегі объектілердің түрлі түстерінен, яғни кездейсоқ құбылыстарға ғылыми мән беретін астрологиялық болжамдар жалған және музыка тууына бейненің, образдың, түрдің әсері жоғары екенін жеткізеді.

Аристотель мен Платонның еңбектері түстану ғылымының антикалық дәуірдегі теориялық негіздерінің бастауы болса, әл-Фарабидың ізденістері соның заңды жалғасы іспеттес. Сондықтан, түстану ғылымының фундаментальді негіздері ретінде аталмыш еңбектердің мәні жоғары.

Сілтемелер көрсеткіші

1. *Миронова Л.Н. Цветоведение. − Минск: Вища.школа, 1984. − 280 с.*
2. *Платон. Тимей // Собрание сочинений в 4 т. Т.3. − М., 1994. − 448 с.*
3. *История западной философии.т.1. 1946 (Рассел Б.) Глава XVIIКОСМОГОНИЯ ПЛАТОНА http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000694/st006.shtml*
4. *А.Ф.Лосев. ИСТОРИЯ АНТИЧНОЙ ЭСТЕТИКИ. том IV АРИСТОТЕЛЬ И ПОЗДНЯЯ КЛАССИКА М.: Искусство, 1975. http://psylib.ukrweb.net/books/lose004/index.htm*

5. *Аристотель. О душе // Сочинения : в 4 т. - М. ; Мысль, 1975. - Т. 1. - С.418*

6. *Концепция цвета и цветовой символизм в древнем мире* Christopher Rowe, 1972 из Eranos 41-1972, The Realms of Colour (Die Welt tier Farben, Le Monde des Couleurs) http://psyfactor.org/lib/row2.htm

7. *Қазақ халқының философиялық мұрасы.5-том. – Алматы: Аударма, 2005.*

8. *Көбесов А. Әл-Фарабидің ашылмаған әлемі. – Алматы: Санат, 2002.*

9. *Әл-Фарабидің таңдамалары трактаттары. – Алматы: Арыс, 2009.*

10. *Қазақ халқының философиялық мұрасы.3-том. – Алматы: Аударма, 2005.*

11. *Қазақ халқының философиялық мұрасы.4-том. – Алматы: Аударма, 2005.*

12. *Қайдаров Ә.Т., Өмірбеков Б., Ақтамбардиева З.Т. Сырға толы түр мен түс. – Алматы: Қазақстан, 1986.*

МАЗМҰНЫ

Медеубекұлы С., АЛМАТЫДАҒЫ ЦИФРЛЫ ҚАЛАШЫҚ.....
Сұлтанбаева Г. С., МЕДИАЛЫҚ ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІ.....
Шыңғысова Н.Т. БІЛІКТІ МАМАН ДАЯРЛАУДАҒЫ ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМ ЖӘНЕ ӨНДІРІСТІ ТИІМДІ ЫҚПАЛДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....
Амангелдиева Г.С., ЖУРНАЛИСТІК ЗЕРТТЕУ ЖҮРГІЗУДЕ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТІМДІЛІК.....
Асанов Қ.Д., ЖУРНАЛИСТ МАМАНДЫҒЫН ДАЯРЛАУДЫҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ .....
Мұхамеджанов Д.М., ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ ТЕЛЕРАДИОКЕШЕНІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ, ҚЫЗМЕТІ .....
Жақсылықбаева Р.С., «ХХ ҒАСЫР КӨСЕМСӨЗ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ШЕБЕРХАНАСЫ» ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР.....
Кабылгазина К. БАЛА БОЛМЫСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ТЕЛЕВИЗИЯНЫҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ ТӘСІЛДЕРІ .....
Әлімжанова А.Б., ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ИНТЕРНЕТ САЙТТАР: КОНТЕНТ ЖӘНЕ САРАПТАМА.....
Негизбаева М.О., РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА В СИСТЕМЕ КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИИ .....
Ложникова О.П., ИНФОРМАЦИОННЫЙ ПОРТАЛ «TENGRINEWS.KZ» КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛИСТИКИ КАЗАХСТАНА.....
Karimova I., Mussinova A., MANY LANGUAGES, ONE WORLD .....
Мектеп-тегі А., ТЕЛЖАН ШОНАНҰЛЫ – ӘМБЕБАП ҒАЛЫМ ..
Берденова К.А. ҚАЗАҚ ТІЛІН КӘСІБИ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС БАҒЫТЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....
Кутпанбаева Ж.Б., ЗНАЧЕНИЕ ТЕЛЕВИДЕНИЯ В СИСТЕМЕ МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ.....
Аргынбаева М.Х., Абдраш А., СМИ ОБ ОТНОШЕНИЯХ СТРАН-УЧАСТНИЦ БРИКС .....
Есхуатова Н.Б., МУЛЬТИМЕДИЙНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ - КЛЮЧ К БУДУЩЕМУ .....
Нода Л.П., ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА .....
Өзбекова Г.С., «ҰЛАН» ГАЗЕТІНІҢ БАЛАЛАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ .....

Дудинова Е. И., Мухамадиева Л.И., СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ И МЕНТАЛЬНЫЕ КОНЦЕПТЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В РАМКАХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ .....
Губашева Д., МЕДИА-ПРОЕКТЫ, КОТОРЫЕ ФИНАНСИРУЕТСЯ.....
Өзбекова Г.С., ЖУРНАЛИСТ ӘДЕБІ ТУРАЛЫ.....
Молдабекова А.Т. ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ (СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ) .....
Әлім Ә.А., ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕДИА - АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҚ: БОЛАШАҚҚА АПАРАР ЖОЛ.....
Nurzhanova S.S., Zykov O.N., INFLUENCE OF NATIONAL AND FOREIGN MEDIA ON POLITICAL PROCESSES AND ON DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN KAZAKHSTAN.....
Әліқожа Б., ПЛАТОН, АРИСТОТЕЛЬ, ӘЛ-ФАРАБИ ТРАКТАТЫНДАҒЫ ГАММАЛЫҚ МӘТІНДЕР .....

Ғылыми басылым

Бүкіләлемдік радио күніне арналған
«ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ САПАЛЫ ЖУРНАЛИСТИКА МАТРИЦАСЫ РЕТІНДЕ»
атты IV Халықаралық Журналистика және коммуникация Қысқы мектебінің әдістемелік материалдар
ЖИНАҒЫ

«Тау-Тұран» Білім беру сауықтыру кешені
Қазақстан, Алматы облысы,
Іле-Алатау мемлекеттік ұлттық саябағы 9-11 ақпан

ИБ №
Басуға 11.05.2017 жылы қол қойылды. Формат 60х84 1/8.
Көлемі 10,0 б. т. Тапсырыс № . Таралымы дана.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.